

כסלו תש"ן — דצמבר 1989

ספרית
המכללה לחינוך
ע"ש דוד ילין
ירושלים

ספרות ילדים ונוער

שנה שש עשרה
חוברת ב' (ס"ב)

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי.

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן-אליהו.
ד"ר אסתר טרסיגיא, אביבה לוי, דליה שטיין.

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
דוד המלך 8 טל' 02-238202/4

ISSN 0334 — 276 X

דפוס רפאל חיים הכהן בע"מ, ירושלים
מיצבו בנו משה ז"ל

עיון ומחקר

א. לשנת הלשון

בין שירה לשעשועי לשון

במלאת מאה שנים ליוסוד "ועד הלשון"

מאת לאה חוקב

"במקום שעומדים בעלי קשובה שם
רק משורר ותינוק יעמודו"
(א' שלונסקי, אני וטלי, עמ' 27)

א

מאפייניה של שירה טובה הם הקישוטים. ברם, לא הרי קישוטי השיר וציוריו הקלאסיים, כדימוי ומטאפורה וכיוצא בהם אשר בהתחברם הם יוצרים לשון פיגוראטיבית, כקישוטי הלשון שעצם מטרתם באה לשעשע. הראשונים יוצרים את מירקם השיר ומעמיקים את משמעותו. הם פונים אל עינו של הקורא בצירים לפניו תמונת לשון המדמה דבר לדבר ושופכת אור חדש על האובייקטים. כנגדם, האחרונים, משעשעים את הקורא במשחק הלשוני המפתיע והשנון. יש חטיבה שלימה של משחקי "לשון נופל על לשון" הגורמים עונג רוחני וצלילי לקורא, מתוך היותם קרובים במצלולם אך שונים במשמעותם. המשורר "השובב" משתעשע בלשון עצמה ומצרף רחוקים למבע אחד ביוצרו הפתעה ושנייה.

אולם, לא כל שעשוע לשוני הכתוב בחרוזים, ניתן לכלול אותו בגדר של שירה טובה, או אפילו של שירה בכלל. יש שהמחבר משבץ את משחקי המלים באופן יבש וחסר מקוריות, וניכרת מטרתו הדידאקטית. ויש שמשחק הלשון הוא עיקרו של "השיר", ואילו תוכנו הוא מקרי בהחלט, ולעיתים אף אין קשר בין שורה לשורה.

המורה הרוצה להביא לתלמידיו יצירות ספרותיות טובות, חייב להבחין בין יצירה אמנותית שרוח השירה שורה בה, לבין יצירה דידאקטית, שכל מטרתה היא העשרת אוצר הלשון של הילד. מטרה זו כשלעצמה אין בה אמנם פסול, אך רצוי לשלב ולבחור יצירות שמשחקי הלשון המעוגנים בהן תורמים לתוכנו של השיר ומעשירים את מירקמו הכללי. אין להפוך את שיעורי הספרות לשיעורי לשון, ואל לו לשיר לשמש רק אמצעי להוראת לשון. לפיכך, היצירות שהמרכיב הלשוני המשעשע בולט בהן, חייבות

להיות בעלות איכות אמנותית גבוהה, כדי שהשיר יועבר לקורא כיצירה ספרותית, ולא כמשחק לשון בלבד.

ב

מתוך משחקי הלשון הרבים והמגוונים בחרתי להדגים את דבריי על פי יצירות שבהן ממוקד משחק הלשון סביב מלים הומונימיות והומופוניות. ההומונימים הן מלים שוות מראה וצליל בעלות משמעות שונה. ואילו ההומופונים הן מלים בעלות צליל שווה בלבד, אך שונות בצורתן ובמשמעותן. שני הסוגים קרובים זה לזה, באשר בשניהם הצליל זהה והמשמעות שונה, והשימוש בהן יוצר הפתעה ואף כעין חידה באוזני השומע. בשירת ספרד רְנוּח מאד שעשוע לשוני זה, והמשורר ר' משה אבן-עזרא אף חיבר ספר שלם ("ספר הענק")¹, שבו מצויים "צימודים" לרוב. נתבונן תחילה ביצירות המשתעשעות בהומונימים. נראה שלושה שירים שחברו בידי שלושה משוררים בני תקופת שונות. ההשוואה ביניהם תעמיד אותנו על ההבדל ביניהם, הן מצד מטרת המשורר בשיר והן מצד ההישג האמנותי.

בול / עודד בורלא²

היום, נדמה לי, ירד כאן מבול...	נזכרתי היום במלה הזאת: בול.
ומכתב שקיבלתי הגיע בלי בול.	מלה מצחיקה — לפעמים עץ — הוא בול.
יש עוד מלה: ערבוב — זה ערבול.	יש מין צפור שקוראים לה בולבול.
ומרב הבולים — כבר נהיה לי בלבול.	מרחשון, החדש — נקרא ירח בול.

מטרתו של עודד בורלא ביצירה זו היא כפולה: לשעשע וללמד. הוא מנסה לשעשע על ידי חזרה על המלה "בול" בשלוש משמעויות שונות, תוך חריזה בארבע מלים נוספות שסיומן בול. הדובר אומר בפירוש שמלה זו "מצחיקה", כי היא משנה את מובנה, כאילו מתחפשת כל פעם למשהו אחר.

1. משה אבן עזרא, "ספר הענק" שירי החול, מהדורת חי ברארי, ברלין תרצ"ה. אביא דוגמא להמחשת אמנותו של רמבי"ע, ששילב שעשוע בשירת אמת (שם, עמ' שמב, סימן כא): הנה העב היניק הגן / וחלמיו באבק שחק, // עד כי שחקו פיות ציציו / העת בכו עיני שחקי. המשורר חורז בצימוד "שחק", פעם כפועל ופעם כשם עצם, כינוי לשמים. עם זאת, השיר הקטן הזה משופע במטאפורות, תוך משחק נוסף בשורש "שחק", "שחקו פיות ציציו, העומד כביכול בניגוד לכבו, לגשם. בשל עומס הלשון הפיגורטיבית בשיר, הוא הולם את המבוגרים.
2. עודד בורלא, נמילי ועוד סיפורים, הוצ' מורחיי, בתוך: מירי ברוך, מאיה פרוכטמן, השפה העברית שלנו, יסוד, תשמ"ט, עמ' 21.

המטרה הדידאקטית בולטת וישירה, שכן המחבר מסביר לנו בפירוט את המשמעויות השונות בדרך פרוזאית בוז אחר זו. מי הוא הנמען? הדובר הוא הילד שתופעה זו מצחיקה אותו והוא מבין את המשמעויות השונות. אם כך, לשם מה ההסברים? ניכר, שהמשורר התכוון ללמד את משחקי המלים לילדים הקוראים או מאזינים ליצירה. בדיקה במילון מראה שישנן משמעויות נוספות למלה "בול" שלא נזכרו בשיר, כגון: יבול, תבואה, או גוש, חתיכה (ולא רק "בול עץ"), וכן בול במשמעות אישון, מרכז, מטרה ("קליעה בול"). מכאן, שיש להסתייע במילון לשם משמעויות אחרות שהשיר לא הביא.

אך מה שפוגם ביצירה ובאיכות "השיר" הוא: חוסר הקשר הרעיוני שבין טור אחד למשנהו. הקשר היחיד הוא צלילי באמצעות החרוז, והמחבר מונה כרוכל בוז אחר זו את התופעות השונות הכוללות את החרוז "בול" על משמעויותיו השונות. כשעשוע לשוני גרידא, ניתן להתייחס ליצירה זו בחיוב, אך מכאן ועד שירה, גדול המרחק.

קול התור / אביטל דפנא³

מקור מול מקור:	הקיץ מלא תורים	"אתה לא רצוין"
"תור!"	במישור, בהרים!	אמר התור המצוי
תור!	קראו זה אל זה	לתור הצוחק
"תור!"	חזה אל חזה,	והוא נדחק ודחוק:
נפנפו השנים	משפילים ראשם:	"זחזו זחו"
כנפים —	"לך לשם!"	כל התור תפוס!

קול התור נשמע בארצנו.

שירו של אביטל דפנא, "קול התור", בא לשעשע את הקורא במשחק המלים ההומונימיות⁴. שלא כשירו של עורך בורלא, אין זה שיר דידאקטי. אין כאן הסברים ישירים למשמעות המלה "תור", אלא הקורא יוכל להבין את הבדלי המשמעויות מתוך ההקשר. דרך זו הולמת את הקוראים בני הגיל הבינוני ומעלה, ולא את הילדים בגיל הצעיר, המתקשים בהבנת המשחק הלשוני.

בשיר זה משחק המשורר במלה "תור" עצמה ולא בחריזה הכוללת את ה"תור" כחרוז. כל השיר הוא אחדות אחת של משמעות וצליל, והמשחק ההומונימי משתלב היטב בתוכן השיר.

3. משה דפנא, אביטל דפנא, הודי חמודי, הקיבוץ המאוחד תשמ"ב, עמ' 11.

4. ראה מאמרי: "בין אב לבנו — במשוררים לילדים" (על שירת משה ואביטל דפנא), ספרות וילדים ונוער, הוצרת נ"י (כסלו תשמ"ז), עמ' 17-23.

הסיטואציה בשיר חיה וברורה: שני תורים (בני יונה) משובחים ודוחקים זה את זה בעומדם בתור (בשירה). קולותיהם מומחשים בצלילים אונומאטופיאיים בחזרה על הקול שאותו הם משמיעים "תור! תור! תור!"⁵ עד כאן שלוש המשמעויות למלה "תור".

אולם, המשורר איננו מסתפק רק בכך, והוא משלב שנינה לשונית היוצרת הומופונים בצירוף ההומונימים: "כל התור תפוס!" נאמר בתחילה, לעומת סיום השיר, המסכם את קולם של התורים: "קול התור נשמע בארצנו" (על פי שיה"ש ב', יב). סיום זה הולם את תוכנו של השיר, שכן מדובר בו על נדידת התורים הבאים לחנות ולדגור בקיץ הארץ-ישראלי: "הקיץ מלא תורים / במישור, בהרים!" בשיר מומחש גודלה הרב של להקת התורים, המופיעים גם במציאות בלהקות גדולות. הדוחק הרב והצפיפות יוצרים התנגשויות וריב, כביכול, בין הצפורים.

המשורר מאניש את התורים הדוברים, ואף נותן ביטוי ל"תור המצוי", האורח הנודד, הדוחק ותופס את מקומו של "התור-הצוחק", שהוא מבוית ומצוי בארץ, והוא בעל הבית. האורח הוא המעז לומר לזולתו "אתה לא רצוי". פתיחה זו לשיר יוצרת תחושה של פלישה חוצפנית של בעלי כנף המשמיעים בלי הרף את קולם ודוחקים את מארחהם.

החזרה המרובה על המלה "תור" (שמונה פעמים), מסוכמת לבסוף בפסוק: "קול התור נשמע בארצנו", עובדה שנשמעה היטב בשיר כולו. בשירי אביטל דפנא יש משחקי לשון מרובים המהגים את הקורא, וראוי להביאם בפני ילדינו להנאה ולימוד באחד.

הֶרֶג בְּחֶכֶה / ח. נ. ביאליק⁶

וימשך הריג	אך מה-זה? מקרד?	בן תולע? האחו!
בחכה: בא קח	מרצע? אח, אח!	גלכדת, אח!
דג נוצץ ומפרפר —	אוי חפיל! או חכה	מפי לא תנצל,
צלי אש על האחו!	ובלעי האחו!	נפלת בפחו!
	חח, חח, חח, חח...	רק עצל כן-עצל
		עליך יפסח.

5. שימוש אונומאטופיאי בצליל "תור" להשמעת קולות היונים. מצוי בשירו של ביאליק "שובך" (שירים ופזמונות לילדים, עמ' לא). שם חוזר לסירוגין, בכל טור שני ארבע פעמים, על השמעת קול היונה. אף שם מצוי משחק המלים: "תור", במשמעות חפש (אוכל), הקרוב ל"תור", יונה ממין זכר.

6. ח. נ. ביאליק, "הרג בחכה", שירים ופזמונות לילדים, דביר, עמ' מה.

בשיר זה מרבה ביאליק להשתמש בהומונימים⁷ ובצלילים רבים החוזרים בהם. העושר הצלילי ומשחקי הלשון ארוגים ברקמת השיר לבלי הפרד בין תוכן לצורה. הצליל תורם למשמעות ומעמיק אותה, ומביא את הקורא להנאה אסתטית מן ההרמוניה הנוצרת בשיר כולו.

ביאליק ניצל בשיר זה את המלה "אָח", שהיא הומונים בעלת משמעויות רבות ואף מנוגדות. הניגוד שבין קריאת השמחה "הָאָח!" לבין קריאת הכאב "אָח, אָח", הביא את המשורר ליצור שיר אירוני, שבו השמֵחַ לאירו של "הָאָח", החבר, סופו שהוא עצמו נופל בפח; ואם מדובר ברג, כבשירנו, סופו שיהיה למאכל, "צלי אש על הָאָח". מכאן, שהרג בשיר זה משמש כמשל לרעיון הכללי, שנמשלו הוא האדם בכלל.

השיר ממחיש את אי ההבנה והבלבול של גיבורו באמצעות ההומונימים והצלילים הדומים. הרג, שהוא הדובר בבית הראשון שבשיר, בטוח שלכד את "הָאָח", בן התולע, אותו פתיון המושם בקצה החכה. שמחתו מובעת בקריאת שמחה, "הָאָח!", ובהתהללות עצמית בששת הטורים הראשונים. המפנה מובע במלה "אָך", שהיא בשירנו מלה הומופוניית ותורמת למשחק הצלילי. בטור השביעי נוצר משחק כפול: "אָך מה זה? מְקָדֵחַ". יש כאן חריזה פנימית המצטרפת לחרו החיצוני AH (ח) השולט בשיר כולו. הדיפתונג שבמלה "מְקָדֵחַ" מחזק את המשחק הצלילי עם שהוא מצביע על החשש של הדובר מאובייקט מסוכן המצוי בפיו. עדיין אין הרג יודע לבטח מה הוא הדבר המכאיב לו (צלילי ה־מה כפולים בטור זה), ושאלתו נמשכת גם בטור הבא: "מְרַצֵעַ?" ומיד לאחר מכן קריאת הכאב "אָח, אָח". השמחה הפכה לכאב והיא מובעת באותו צליל!

ביאליק מסביר לקוראים הצעירים את משמעות קריאת הכאב, אך לא באופן דידאקטי ישיר, אלא בטור נוסף במלים נרדפות: "אוי, חָפִי, אוי, חָפֵה". מלבד מלות הקריאה החוזרות "אוי, אוי", מצוי כאן לשון נופל על לשון: "חָפִי — חָפֵה", שתי מלים קרובות בצלילן ושונות במשמעותן. הרג כואב את החך שנפגע, אך ברגע זה, כאילו בהארה של בזק, הוא מגיע למסקנה ההגיונית ולסיבת תחושת הכאב: החכה. ההבנה הסופית למצבו האמיתי מובעת בטור הבא: "וּבְלוֹעֵי הָחֵחַ". אף כאן מחזק החרוז את האירוניה: לא "הָאָח" כבתחילה, אלא "הָחֵחַ", הממית אותך. "על דאטפת אטפוך" (אבות ב', ז).

הבית הראשון מסתיים בהומונים נוסף: החרורו של הרג הגווע מושמע בצלילים אונומטופיאיים, כביכול, "חָח, חָח", החוזרים עם שם העצם "חָח", בהוראת נון חד שבראש החכה. השמחה לאירו של הזולת מושבת אל חיקו ופוגעת בו עצמו.

7. ראה מאמרי: "ההומונימים בשירת הילדים של ביאליק". ספרות ילדים ונוער, חוברת לט"מ (ניסן תשמ"ד, עמ' 30-39, 64). דיון בשיר זה ימצא הקורא בעמ' 37-39.

הבית השני, שבו הדובר הוא הדייג, ממחיש את "האלמותו" של הדובר הראשון, הדג שגוע. כאן מתבהרת לקורא הסיטואציה מן הצד האחר, החיצוני: "וימשך הדיג / בחכה": הסיבה לכאב, שנתבררה לדג בבית הראשון בדרך כה מפתיעה, מוצגת כאן בפשטות כדרכו של עולם. הדג עדיין מפרפר, אך גורלו נחתך: הוא יהיה "צלי אש על הקֶאֶח" המבוערת. אָח זה מסוכן לו ביותר, והוא ממחיש בזהות הצלילית את המהפך המהיר בגורלו של הדג ושל כל יצור חי! האשליה בה נתון הגיבור בראשית השיר, מתנפצת בקריאות כאב הומונימיות, ובחזמנה לסעודה. אולם, אין זו סעודה של הדג או התולע, אלא סעודתו של האדם את הדג.

ביאליק מבהיר לקורא את היחסיות שבחיים: מה שטוב לאחד, יכל להיות רע לשני. שמחת האחד אינה מבטיחה לו אושר נמשך, והיא יכולה להתגלות כאשליה זמנית בלבד. החושב שלכד את הזולת, מסתבר לו שהוא בעצמו נלכד, כפי שכבר נאמר: "בור כרה ויחפרהו, ויפל בשחת יפעל" (תהלים ז', טז). בשירנו ממחיש ביאליק רעיונות אלה בהומונימיים: אותו מצלול יכול להתהפך כהרף עין, והוא כולל בתוכו דבר והיפוכו.

ג

דיוננו בפרק זה יתמקד במשחקי לשון הומופוניים. אף כאן נביא שלוש דוגמאות ונבחין בין יצירה ספרותית בעלת איכות אמנותית, לבין משחקי לשון כמטרה דיראקטית.

המבטא העליון / נ. ה. טורטשינר (טור-סיני)⁸

בין ילדיו יושב האב,	על השמים עף העב,
האד מארץ יעלה,	העד בדין הוא יענה.
רופא נתח את הנפצע,	דמו נתך ולא נרע.
אוי להמן בראותו כְּרֶכֶב	על סוס המלך מרדכי ברחוב.
הנאמים שנאמו	נאומיהם לא נעמו,
הן שפתייהם היו נעות	אך לא במחשבות נאות.
נאום אָרָךְ עד לאין סוף	אך לא נערך בו דבר טוב.
ישב אויב במארב	במזרח או במערב,
גבור אזר לו את מתניו	אך לא עזר לנו בקרב
דואיו שמחו על לא-דבר	סמכו על איש שלא עזר.

8. נ. ה. טורטשינר, הוועד למען הלשון, תרצ"ז. בתוך: השפה העברית שלנו (לעיל הערה מס' 2), עמ'

"אתה תקבל את שכרך", אמר האכר לפועל, "אבל לא עתה;
הלא תראה בעין
"הכי קרא "שמך אכר", ענה הפועל,
ואם אין בידך לקים אמר,
שב הפועל אליו למחר,
שכרו קבל זה ובכן
כי כסף לפי שעה אין".
"שאתה שוכח לדאג לעקרב?
מכר מחבואתך עמור".
אחרי שזה את תבואתו מכר,
נפרד בשלום ובחן חן.

עיון ביצירתו של טור סיני מצביע על הצירופים המלאכותיים של
ההומופונים, שכל מטרתם היא להדביקם זה לזה כדי להראות את עצם
התופעה. ברור לכל, שאין זה כלל וכלל שיר. זהו תרגיל בלשון, שבו
משוובצות המלים הדומות בצלילן בתוך משפטים המסבירים את משמעותן
השונה. בכך משיג המחבר מטרה דידיקטית ומלמד את הקורא להבחין בין
הדומות ובין כתיבן השונה. "הָאָב" יושב בין ילדיו. כך מוסברת המלה אָב.
לעומתה, עָב ענן עף בשמים, וכדומה.

בארבע השורות הראשונות אין קשר בין שורה לשורה, ואילו בשלושת
הקטעים האחרונים יוצר המחבר קשר מאולץ כדי לשחק במלים
ההומופוניות. בסוף היצירה עובר המחבר בגלוי לפרוזה, בהביאו דו־שיח
בין איכר לפועל, שבו משוובצות שש מלים הומופוניות.
יצירה מסוג זה אכן מלמדת ומעשירה את אוצר המלים של הילד. יש בה
אמנם חרוזים, אך הצירוף המאולץ חסר הקשר של העניינים מרחיק אותה
מרחק רב מיצירה ספרותית.

*

אביא לדוגמא שתי יצירות שמכנה משותף להן: בשתיהן משתעשעים
המשוררים בוואריאציות שונות של זוג מלים אחד, "כן" ו"לא", פעמים
במשמעויות שונות ופעמים כחלק ממלת החרוז. יצירות אלה אינן באות
ללמד לשון, ומאחורי כל אחת מהן עומד רעיון, ששעשועי המלים ממקדים
אותו ומבהירים אותו. השיר האחד הוא של אברהם שלונסקי, והשני של
לאה גולדברג.⁹

לְמָה כֵּן וְלְמָה לֹא?

או: מעשה בשני גורו / אברהם שלונסקי¹⁰

9. ראה עיון בשירים אלה במאמרי, "החרוזה והמשמעות בשירי ילדים מדור שלונסקי — אלתרמן",
מעגלי-קריאה מס' 9, ניסן תשמ"ג, עמ' 65-66. על שירה של לאה גולדברג, "סבא של יוסי", ראה גם
בספרי, יסודות בשירת הילדים, כרטא, תשמ"ז, עמ' 348-350.
10. אברהם שלונסקי, "למה כן ולמה לא?" אני וטלי או ספר מארץ הלמה, ספרית פועלים, 1957, עמ' 50-48.

שלונסקי ידוע בתעלולי לשונו, למבוגרים ולילדים כאחד. בשירנו זה הוא מתרכז בשתי מלים בסיסיות בחיים, כן ולא, והוא ממחיש את המושג שהן מייצגות באמצעות סיפור מעשה המותאם לילדים קטנים. סיפור זה מסביר מושג נוסף שבו מתקשה הילד: השם "קנגורו" מתמיה אותו, מדוע לא נקרא "לא-גורו"? הילד מחלק את השם להברות, והצליל "קן" נתפש אצלו זהה ל"כן". השיר משלב את שתי המטרות כאחד, והסיפור שבו מבאר את כל המושגים בדרך של האגשת בעלי חיים המייצגים בהתנהגותם ילדים קטנים. הסבר המושגים והבהרת השם "קנגורו", אופייניים לספר "אני וטלי או ספר מארץ הלמה", ועם זאת מסתרת בין השיטין מטרה דידיאקטית עקיפה. בשיר חוזרת המלה "כן" כמלת מפתח 11 פעמים, ואילו הצליל LO, הן כמלה עצמאית "לא" או "לו", והן כחרוז, חוזר בשיר 36 פעמים! ריבוי החזרות הללו ומספרן העודף של צלילי השלילה, מבטאים את עקשנותו של ה"לא-גורו" והתמדתו במריו ובסירובו לקבל עליו ציוויים. כנגדו ה"כן-גורו", הוא "הגיבור החיובי", הצייתן, היודע "מה מותר ומה אסור", "מה זה טוב ומה זה רע", כדברי המשורר בשיר הסמוך (שם, עמ' 47). המשורר מדגיש שגיבור זה הוא הרצוי לכול: "מן השניים / הגוריים / גורו-כן וגורו-לא, / מחבב עולם כולו / את הכן ולא הלאו" זוהי הכללה, ובה מציב המשורר בנפרד את ה"כן" וה"לא" העומדים כמושגים בפני עצמם. מקום זה בשיר הוא מכריע, כי מכאן ואילך חל מפנה, ו"גורו-לא" משנה התנהגותו כדי להתחבב על משפחתו, ואף הוא הופך ל"כן-גורו" כאחיו ה"טוב". המשחק המרכזי בשיר הוא בניגודים של כן ולא. השימוש בהומופונים אף הוא תורם לשעשוע, בעיקר בשימוש הרב במלים "לו-לא", ואף כן כחלק מ"קן-גורו".

המשורר מציב בסוף השיר פאראדוקס: תשובת ה"לא" שבפי ה"לא-גורו" היא למעשה חיובית, כי היא שוללת את ה"לא": "התוסיף לומר עוד "לא"? / לא-ענה הוא — לא ולא!" דווקא תשובה זו הופכת אותו ל"כן-גורו", והשיר מסתיים בהאפי-אנד.

סבא של יוסי / לאה גולדברג¹¹

ליוסי יש סבא, סבא זקן	אומר סבא: "סבא זקן ומסכן,
זה סבא זקן שלו.	תשמע תמיד בקולו"
הוא אוהב רק, כשאומרים לו "כן",	ויוסי עונה לו: "כן סבא כן",
ולא, כשאומרים לו "לא".	כי סבא אוהב, כשאומרים לו "כן",
	ולא, כשאומרים לו "לא".

11. לאה גולדברג, "סבא של יוסי", בואו עננים, ספרית פועלים 1983, עמ' 42, ליקטה ובחרה לאה חובב.

אומר סבא: "ילד צריך לתקן
בעצמו כל דבר שלו".
ויוסי אומר: "כן, סבא, כן".
כי סבא אוהב, כשאומרים לו "כן"
ולא, כשאומרים לו "לא".

אומר סבא: "יוסי, לך לשכון.
תעזור לו לשאת את סליו"
וליוסי אין חשק, אבל הוא אומר "כן".
כי סבא אוהב, כשאומרים לו "כן".
ולא, כשאומרים לו "לא".

אומר סבא: "סבא שלך זקן
משתעל, נשען על מקל,
אולי תרצה בסבא אחר?"
ויוסי שוכח הכל, ואומר:
"לא, סבא, לא!"

גם בשיר זה כמו בשירו של שלונסקי משחקת המשוררת בצמד הצלילים
Lo-Ken. אולם, שלא כמו בשיר "למה כן ולמה לא?", מעמידה המשוררת
שתי דמויות קונקרטיות קרובות לילד, סב ונכד, ולא שני מושגים
המולבשים בדמות בעלי-חיים. כאן השימוש במושגי השלילה והחיוב הם
חלק מיחסי היום-יום שבין הסב ונכדו הלכה למעשה, ולא במושגים שיש
להסבירם, כפי שראינו בשירו של שלונסקי.

גם בשיר זה מצויים ההומופונים "לא-לו", ואילו בניגוד לכן מצוי החרוז
במלה "זקן", שהיא מלה מרכזית בשיר. הצליל Ken חוזר בשיר 15 פעמים,
ואילו הצליל lo — 24 פעמים! שני הטורים האחרונים חוזרים בשיר כִּרְפָרֶן
בארבעת הבתים הראשונים, ואילו בבית האחרון אין הם מופיעים כלל.
תבנית זו תואמת את תוכנו של השיר: יציבות הרפרן מעידה על יציבות
וקביעות בתשובת הנכד לסבו, עד לרגע המפנה בפואנטה שבבית האחרון.
נושאו של השיר הוא דרישת הציות והנסיוגות שמנסה הסב לחנך את
נכדו. הסב פורט על נימה אמוציונאלית: "סבא זקן ומסכן / תשמע תמיד
בקולו". המלים "זקן" ו"מסכן" חוזרות במלה "כן", כאילו מחוייבת התשובה
"כן" מצד הנכד בגלל מצבו של הסב. אך הסיבה האמיתית לציות הנכד כבר
ניתנת בבית הראשון: "זה סבא זקן שלו". נאן מובעת השייכות והאהבה
לסב ודווקא המלה "שלו" החוזרת במלה ההומופונית "לא" — מולידה את
ה"כן"!

צלילי ה"כן" וה"לא" חוזרים בשיר בחריזה מסודרת, כאילו הם באים
להצביע על קונפליקט בנפש הנכד בין כן ולא. קונפליקט זה עולה במפורש
בבית הרביעי. המשוררת אינה מסתירה את האמת. כאשר יוסי נדרש
לעזור לשכון, נאמר בשיר: "וליוסי אין חשק, אבל הוא אומר 'כן'". הציות
גובר על ההיסוס, ואילו בסוף השיר אין יוסי מצויית לסבו, אך לא מתוך רוע
לב הוא מתקומם ל"אילוץ" לומר תמיד "כן". סבו מקומם אותו בשאלה:
"אולי תרצה סבא אחר?", שאלה זו הרסה את כל הציות של יוסי, והוא

משיב בכפל השלילה: "לא, סבא, לא!" אי ציות זה יוצר פאראדוקס: דווקא התשובה "לא" הבלתי רצויה, היא ביטוי ליחס החיובי לסב שעליו אין הוא מוכן לוותר. זו תשובה הנובעת מתוך אהבה, "אהבה המקלקלת את השורה".

השיר אינו בא להטיף ולחנך לציות; הוא בא להעיד על יחסים הדדיים, תוך משחק סמוי בין אוהבים, שבו האחד מנסה את מידת אהבתו של השני. הביטוי המילולי למשחק זה הוא השימוש במילות החרז "כן" ו"לא" המהדהדות בשיר בדרכים שונות. המשחק הלשוני הוא חלק מהותי מתוכנו של השיר, ואין להפריד בין המובע בו ובין אמצעי ההבעה הלשוניים.

*

כאמור לעיל, התמקדנו בדברינו במספר שירים המייצגים שעשועי לשון מסוג אחד, ההומונימים לסוגיהם, תוך הבחנה בין יצירות ספרותיות אמנותיות לבין קטעי מידע לשוני. ללא ספק, העיסוק בספרות אינו נפרד מן העיסוק בלשון. יש לבחור שעשוע לשון נוספים ולהביאם לידינו, כגון ניבים ופירוקם או המחשתם, אותיות האלף-בית ומשמעותן ועוד ועוד. אך חשוב ביותר לבחור יצירות ספרותיות בעלות רמה המשקפות את משחקי הלשון, כדי להרגיל את ילדינו להנות מלשון בתוך ספרות ראויה לשמה.

המלים הן... צעצועים

מאת ד' ליה שטיין

נשים כרית על הרצפה
נקרא לה ספה.
נהפך כסא נקרא לו ארגו
נתלה מנורה בחוץ נקרא לה פנס.

זה משחק ולא מעשה קונדס.
המלים הן צעצועים
אפשר לשחק אתן תופסת ומחבואים
אפשר לבנות מהן בית או מגרל
אפשר לכתוב שיר וגם משל.

הצעות לפעילויות בבית

בדרך ההוראה המועלית כאן, נסתייע
בשקפים להגשה מדורגת של חלקי
השיר. השקפים מאפשרים להבליט את
מהלך השיר, את מבנהו וגם את מגוון
האמצעים הספרותיים המשתלבים בו
ל"שרות" התכנים. כל סימן המתבצע
בטקסט יצמו ע"י התלמידים. ניתן
לסימון בשקפים, ע"י המורה כפעילות
מכינה, או ע"י התלמידים במהלך
השעור.

כותרת השיר לנקודת מוצא

כותרת השיר: "המלים הן" היא כותרת
קטועה, ראשיתו של מבעי-חידה המזמין
את הקורא לבקש בשיר את השלמתו.
ניתן לפתוח בפעילות מטרימה,

הצעה דידקטית לדיון בשירה של
שלומית כהן-אסיף "המלים הן" מתוך
הספר: "גבעת הכפתורים", הוצאת
"הקבוץ המאוחד"

... "המלים בשבילי הן כלי משחק וכלי
עבודה..." אומרת שלומית בשירה.
"עדיין לא נגמלתי מן ההרגל הזה ששמו
"התשבצים", ואני עדיין אוהבת לחפש
מלים במילון, ומסוגלת לקרוא (לא
לרפדף), ערך אחר ערך, באותה להיטות
שאני קוראת בלש של אגאתה כריסטי,
ואגב קריאה, אני מוצאת מלה וזו
מתנגנת לי בראש והופכת למשפט
והמשפט הופך ל...".
ל...למה?

תשובה פיוטית לכך נמצא בשיר
"המלים הן", שיר-משחק ארספואטי,
שיר המזמין את הילד הקורא לפעילות
משחקית במלים ומצביע בפניו על עושר
האפשרויות הטמונות בלשון. בסיום
נרמו שהשיר עצמו הוא תוצר של
המשחק במלים.

המלים הן

נעשה חור בקיר נקרא לו חלון
נתלה עליו שמלה נקרא לה וילון.
נפרש שמיכה על השלחן
נקרא לה מפה.

(הקודמת להזמנה אל השיר). נגיש לתלמידים את כותרת השיר: "המלים הן" ונזמין אותם להשלים. השלמות התלמידים יכולות להינתן במישור הריאלי הקונקרטי וגם ע"י דימויים ומטאפורות:

המלים הן:

אמצעי להבעת מחשבות
אמצעי להבעת רגשות
אמצעי שכנוע
אמצעי תקשורת
כוח, עצמה,

שמוש במטאפורות:
טפות טל מרעננות
ידיים שלוחות...
חיצים משוחים ברעל...

עלימנת להקל על התלמידים הצעירים, נציע להם להשלים את "מחצית הכותרת" בלבד, —

"המלים"... כך יוכלו להסתייע בפעלים:
מרגיעות
מכעיסות
מסבירות
אוהבות
שונאות... מאיימות...
יוצאות מן הלב ונכנסות אל הלב...

פעילות מטרימה זו מכוונת תחילה להסתכלות פנימה: מה יש לי לומר על המלים. לאחר מכן ייערך איסוף התשובות (פרונטלי, או קבוצתי) מה אנחנו חושבים עליהן?

פעילות זו מעוררת סקרנות ומוטיבציה לקריאת השיר, מסייעת

להבנת כותרת השיר כאמצעי ספרותי ומטפחת הרגלים של קורא פעיל המנהל דו-שיח עם הטקסט החל במפגש עם הכותרת.

מהו, אם כן, המענה שמעניק הדובר בשיר לשאלה "מהן המלים"? בכל אחד משני בתי השיר נקבל תשובות המעוצבות בדרכים שונות: בבית הראשון — בדרך ההראייה, בדרך "הצגת" המשחק במלים. ואילו בבית השני — מובאים הדברים בדרך "ההגדה": תחילה ההגדרה: "המלים הן צעצועים". אחריה מעין סכום המצביע על עושר האפשרויות למשחק במלים, שהוא "אינסופי"...

שקף מס.; — הכותרת והבית הראשון

א. נבקש את התלמידים לסמן בדפים שבידיהם, בצבע אחד את מלות העשייה ובצבע שונה את מלות האמירה.
ב. התלמידים יתבקשו "לאסוף" את הממצאים ולרכוז: מול כל פועל עשייה יירשם פועל האמירה המשלים אותו.
הרישום יבליט את העובדה שמול כל מלות "העשייה" חוזרת ונשנית "מלת אמירה" אחת והיא: "נקרא".

נעשה	נקרא
נתלה	
נפרש	
נשים	
נהפך	
נתלה	

יש כאן שש "עשיות" משחקיות. אך ה"עשייה" אינה שלימה ללא האמירה. מתן ה"שם" הוא ההופך "חור" ל"חלון" "שמלה" ל"וילון" וכו'.

ג. נסב את תשומת לב הילדים לכך ששורש הפועל הראשון בפעלי העשייה הוא ע'שיה, המלה "נעשה" מופיעה כפועל פתיחה מכליל.

ד. ה"אמירה" המשלימה את ה"עשייה", מזמינה פנייה למקרא, אל סיפור בריאת העולם, "בראשית" א', "העולם נברא באמירה: ויאמר אלוהים... יהי... ויהי... ויקרא אלוהים ל... לאך, מלאכת הבריאה אינה שלימה ללא הענקת השמות. כך נעשה האדם שותף לבריאה, "בראשית" ב' י"ט-כ': "...וכל אשר יקרא-לו האדם הוא שמו"... בספר האגדה ביאליק-רבניצקי, נמצאת אגדה המשלימה פערים: המלאכים מתקנאים באדם עליו מבשר להם אלוהים: "נעשה אדם בצלמנו", "חכמתו תהא מרובה משלכם. מבחן התחרות בין האדם למלאכים הוא מבחן מתן שמות לבעלי-החיים. האדם מנצח, הוא זה המשכיל להעניק שמות לחיות לעצמו ולארוני.

ה. נציע לילדים לסמן ברשימות הפעלים את האות מאותיות אית"ן המרמות על הדובר. האות נ' מבהירה שהדובר מייצג קבוצה: זו יכולה להיות קבוצה מצומצמת, קבוצת הילדים המשחקים. אך, הפנייה: "נעשה" יכולה להתפרש גם כמופנית אל כולנו, כל בני-האדם... כולנו משחקים במלים, או, כולנו שותפים ומוזמנים אל משחק המלים.

ו. נבקש את הילדים לסמן את שמות הפריטים הנזכרים: בצבע אחד את השם הראשון "חור", ובצבע שונה את הכינוי החדש: "חלון".

ז. נערוך את רשימת זוגות השמות:

חור—חלון
שמלה—וילון
שמיכה—מפה
כסא—ארגו
מנורה—פנס

ח. נברוק את הקשר בין העצמים. אין זה קטלוג מקרי, באמצעות השמות — "רהטנו" דירה. נציע לילדים לצייר את הפריטים ב"חדר". הפנס "ייתלה" בחוץ. ליד כל פריט נכתוב את שני שמותיו; ילדים נהנים ל"רהט" קופסת קרטון ב"רהיטים" קטנים העשויים מחומרים שונים.

הערה: משחק המלים הוא דו-כיווני; הילדים מבחינים ומעירים שבארבעת השמות הראשונים יש משום הגבהה, והכל כפועל נהפוך, חל מהפך, והרהיט "כסא" הופך ל"סתם ארגו".

ט. נציע לילדים להמשיך את "משחק המלים" בהצעות שלהם: נעשה... נקרא לו...

שקף מס' 2: שני הטורים הראשונים של הבית השני

זה משחק ולא מעשה קונדס.
המלים הן צעצועים.

נבקש את הילדים להקיף את הכינוי ה"רומז" זה" בעגול, לסמן חץ לכיון אליו הוא רומז ולסגור במלבן את הקטע ה"מרומז". החץ יפנה לכיוון הבית הראשון, בו הודגם המשחק במלים.

זה משחק ולא מעשה קונדס

המשך הטור — "...ולא מעשה קונדס",
ההשוואה מעלה ומגביה את

ההתייחסות למשחק. בטור השני, נמצא את ההשלמה לכותרת הקטועה, זוהי חזרה משלימה. נבקש את הילדים לסמן בצבע אחד את שני הביטויים:

בכותרת: המלים הן
בבית השני: המלים הן צעצועים

שקף מס. 3: שלושת הטורים האחרונים בבית השני

אפשר לשחק איתן תופסת ומחבואים
אפשר לבנות מהן בית או מגדל
אפשר לכתוב שיר וגם משל.

טורים מקבילים אלה, מצביעים על מרחב האפשרויות במשחקי המלים, תוך הרחקה מדורגת מהעשייה המשחקית: לשחק > לבנות > לכתוב. נציע לערוך השוואה מקבילה בין הטורים:

אפשר	אפשר	אפשר
לשחק	לבנות	לכתוב
איתן	מהן	—
תופסת	בית	שיר
?	או	גם
מחבואים	מגדל	משל

א. האנאפורה "אפשר", מצביעה על ריבוי אפשרויות המשחק במלים, באמצעות משמעותה וגם ע"י החזרה המשולשת: אפשר... אפשר... ואפשר...
ב. שלושת הפעלים שאינם מוטים בזמנים, אלא מופיעים מצורת "שם הפועל", מבליטים שאין כאן ביצוע מוחלט בזמן כלשהו, אלא הצעה למה שניתן לעשות: אפשר ל...

הפעלים: לשחק, — לבנות, — לכתוב, יוצרים מעין רמז ארספואטי לרצף בתהליך היצירה: ראשיתו — במשחק המלים, המשכו בבנייה וסופו במוצר, ביצירה הספרותית הכתובה.

ג. מילות היחס: "איתן" ו"מהן"; מביעות התייחסות אל המלים: הביטוי "מהן" בהקשר הנתון מצביע על המלים כעל "חומרי בנייה": "אפשר לבנות מהן"... ואילו הביטוי "איתן", מתייחס אל המלים כ"חברות", כפרטנריות למשחק, "אפשר לשחק "איתן"..."

ד. כל אחד משלושת הטורים מסתיים בהדגמת שתי אפשרויות כשביניהן מופיעות מלות קשור שונות. אלה מציגות את מוצרי הפעילויות כדוגמאות מעטות לשפע האפשרויות שהקורא מוזמן להמשיכן:

ו החיבור: "תופסת ו מחבואים" — הזמנה להוספת שמות משחקים: ו... ו... ו...

או — "בית או מגדל" — הזמנה לבחירה בין האפשרויות הרבות — או... או... או...

וגם — "שיר וגם משל" — הזמנה להמשיך ברשימת ז'אנרים ספרותיים נוספים — וגם סיפור... וגם מעשייה... וגם אגדה...

ה. "תופסת ומחבואים" — נציע לילדים להביא דוגמאות ממצבים מוכרים בהם משחקות איתנו המלים ב"תופסת ומחבואים": למשל: כשאנחנו מתקשים להתבטא ולנסח דברים בכתב או בע"פ, — המלים "מתחבאות" וקשה למצוא ולתפוס אותן...

ו. סיומ השיר מתלכד עם מימוש תכניו: המשוררת שחקה במילים, בנתה

סופרים והוגי־דעות ביצירות ספרות,
בפתגמים, ובהתבטאויות בכתב ובע"פ.
בשיחה, מדגישה שלומית כהן־אסיף
את חשיבות הצליל בקשריה עם המילים:
"משך הזמן מפתחים קשר רגשי
למילים, לא למשמעות שלהן, אלא
לצליל בלבד. למשל: אחת המילים
האהובות עלי היא המלה "אולי". כל־כך
אהבתי את שתי ההברות האלה שהפכתי
אותן לדמות באחד השירים...".
אך, המלים הן... גם איום ומלכודת
לגבי שלומית, כפי שהיא מעידה: "אבל
לפעמים, המילים מפחידות אותי
ומאיימות עלי, אני מרגישה את מלכודת
המילים ואת מלחמת המילים. ההברות
מתקוטטות בינן לבין עצמן, או שאני
מתקוטטת עם עצמי ועם הזולת בעזרת
המילים...".

באמצעותן וכתבה את השיר שלפנינו.
עד כאן בדקנו את ההתייחסויות אל
המילים במישורים הבאים:
האישי — "שלי" — של כל ילד כפרט.
הקבוצתי — "שלנו", — בקבוצה,
בכיתה.
בשיר "המלים הן" של שלומית ניתן
לבחון את ההתייחסויות שלה בשירים
אחרים, כמו:
"מלים בתחפושת" מתוך "לפעמים
בגשם לפעמים בלב", הוצ. כתר.
"עברית של סבא" מתוך "סבא מרחוב
העפיפונים הכחולים", הוצ. עס־עובד.
"מלים בדלי" מתוך "מוכר העננים",
הוצ. ספרית פועלים.
מכאן ניתן להרחיב את מעגל
ההתייחסויות למילים, של משוררים,

המלה בנושא לשירי-ילדים¹

מאת מנחם רגב

לניב התמים כתינוק / ופָּנּוּ כַּעֲפָרָה. אבל גם פעולת הבחירה אינה פוטרת אותה מספקות קשים. האם העובדה שקיים אוצר מלים גדול יש בה כדי להקל על המשורר המחפש? על כך עונה רחל באותו שיר עצמו (יניב) בדברים הפרדוקסאליים:

ידעתי מלים אין מספר —
על כן אשתוק.

הפרדוקסאליות הזו אינה זרה למשוררים. אברהם בן-יצחק כותב בשירו הידוע ('אשרי הזורעים ולא יקצורו'):

אשרי היודעים אשר יקרא לבם ממדבר
ועל שפתם תפרח הדומיה.

האם גם בשירים לילדים אפשר לגלות את המודעות הזאת לדרך הכתיבה של השיר? בודאי לא נמצא בהם את המורכבות שילדים עדיין אינם בשלים לקלוט אותה. אך בכמה מן הטובים שבשירים נמצא את ההתייחסות למלה. התייחסות זו מוגבלת — ברמה זו או אחרת — בגבולותיו של הז'אנר המיוחד הזה.

בשיר 'מלים ראשונות' כותבת תרצה

היצירה האמנותית המילולית עומדת על המלה. הדברים נכונים גם לגבי יצירות בפרוזה, ובמיוחד לגבי שירה. המלה היא בעת ובעונה אחת גם כלי וגם תוכן. הלשון היא אמצעי לחשיפה ולהבעה, אך בה בעת גם מכשיר להסתרה ולטישטוש. מבחינה דנוטאטיבית וקונוטטיבית גם יחד, אפשר לומר שהמלה יכולה להיות שקופה במשמעויותיה במרקם שירי אחד, ואטומה ומעורפלת במשמעויותיה — בשני. האמביוואלנטיות הזו של המלה ביחידותה ובצירופיה למלים אחרות, היא שמאפשרת את ריבוי הרבדים והמשמעויות שבשיר. המשורר, המתרגם את חווייתו לשיר, בורר לו את המלים והניבים, כך שיוכלו, ככל האפשר, לתת מבע נכון להרהוריו ולרגשותיו.

על הצורך בבחירה ועל הקושי שבאמירה, אומרת רחל: "יודעת אני אימרי נוי למפביר / מליצות בלי סוף". אבל היא מחפשת משהו אחר: "אך לבי

1. ראה גם מאמרי מלים ושמות בשירי ילדים, בספרים: בדרכי הספרות לילדים, הוצאת הקה"מ וספרית פועלים, עמ' 52.

זה לגלות מה שבפנים ורק שלה. (ניורית)

יש כאן הר למה שראינו בשירי רחל ואברהם בן יצחק. המלה היא דבר אינטימי ואישי. הוצאת המלה לרשות הרבים יש בה חשיפה של פנים האישיות. נורית, בקולה השקט, רוצה לגונן על המלים שלא יגלו את מה שהיא רוצה לשמור לעצמה.

לגבי הילד יש לכל מלה חיים משלה. היא לא רק המסמן של משהו, היא הדבר עצמו. בשיר 'מלים' כותבת מינצרי-יערי: "יש מלים חכמות. / אבל יש גם אחרות / מאד לא"² לאחר הפתיחה הזאת מתוארות מלים שונות על הקונוטאציות שלהן. כך, למשל: "לרחם / זו מלה קרובה, / היא כמו מגן ומגינה" או: "ובין מלים עצובות מוצאים: / 'כאב', 'מחלה', 'אבוד' כל מלה גוררת את האסוציאציות שלה. אבל קיימת מלה שאיתה יכול הילד להיות שלם, כי היא ממש חלק ממנו:

וזו הסיבה שהכי בקלות,
אני זוכר את שמי כתוב במלה,
עם כל מה שיש בה, ומהתחלה,
כי זה — אני

כאילו המשכו של שיר זה, אך ברמה גבוהה יותר, הוא שיר לירי מאד ששמו 'לגעת במלים ולראות':

ובלילה אני יכולה לגעת במלים
מפני שבחושך רואים אותן
וכשרואים — אז יודעים היכן לגעת.

2. בשיר אל כותבת מרים ילן-שטקליס: "יש מלים כלי-כך טובות; / יום הולדת... סוס... או שוט... / ויש גם רעות מאד, / למשל ליסון, ללמוד..." (כתוך: שיר הגרי).

אתר על שמחת ההיכרות עם המלים,
כשלומדים לקרוא אותן:

המלים הראשונות / הן הכי, הכי יפות — /
'לעבודה קומו נא', / חיש באות ומצטרפות
— / אט לאט / בונים / משפט, / כמו / בנין
מקובית.

ההתייחסות היא ראשונית, אל-
מנטרית. זהו נסיון מוצלח של הזדהות

הולכים ברחוב, / פתאום / מתחילים /
לקרוא שלטים / מכל / צד.

השמחה היא שמחת הצירוף: "הולכים
טיוול, / פתאום / המלים / מתחילות /
לגשת / יד ביד". אבל שיא ההנאה הוא
כשהחלקים הבודדים מקבלים משמ-
מעויות ביחידות שלמות:

ולפתע פתאום, כל הצורות,

נהפכות לאותיות.

ובשורות ארוכות המלים מסתדרות,
להיות משפטים של מלים עבריות.

(מתחילים לקרוא)

שיריה של מירה מינצרי-יערי הם
מורכבים יותר, ופונים אל ילדים
(ומבוגרים) מבוגרים יותר. לא פעם
פורצים שיריה (לאו דווקא אלה שאנו
עוסקים בהם כאן) את הסטריאוטיפ של
"שיר ילדים", ובכך יוצרים קשרים
מעניינים ומשמעותיים בין שירים
למבוגרים לשירים לילדים.

האם המלה היא משהו פתוח וגלוי
השייך לכולם?

הילדה נורית,

מרבית בשקט בשקט.

תמיד אומרת את המלים בזהירות,

שלא יראו את הקול שלה.

כי לראות לה את המלים —

כשהוא הופך ומגלה את מה שמכוסה תמיד.

ובשאיגיד את המלה "עץ"

אני אמצא שורשים

ובשאיגיד את המלה "ים"

אמצא חול סם ויבש

ובקצה המלה "רוח"

יהיה ריק ומוכן להתחלה.

ואני ארגיש עצמי כמו במלה 'לבר',

אבל מיד אמשיך אל המלה 'קבר'

במשחק שמחבר מלים הפוך ובקצה.

כמו שעושה הרוח בעלים,

בשהוא מחזיק בהם, הופך ומגלה

את מה שמכוסה תמיד.

עיון קצר זה במהות המלה כנושא
בשיר-ילדים, מביא אותנו אל מסתו
הנפלאה של ביאליק "גילוי וכיסוי
בלשון". כמה קטעים מתוך חלקה
האחרון של המסה, מעלים משמעויות
נוספות ומעוררים למחשבה:

בעלי הרמו, הדרש והסוד [המשוררים —
מ"ר] רדופים כל ימיהם אחרי "הצד
המייחד" שברברים, אחרי אותו המשהו
הבודד, אחרי אותה הנקודה שעושה את
המראות — המלים מפרפרות תחת ידיהם:
ככות ונדלקות, שוקעות וזורחות, כפיתוחי
החותם באבני החושן, מתרוקנות
ומתמלאות, פושטות נשמה ולובשות
נשמה.

ויחידה יקרה משהו מיוחד: / שאני ארים את הרגל
והוא ירים את היר, / שאני אראה לו פרפר, והוא
יראה לי הרגול, / שאני אמסור לו כדור, והוא יבניס
את הגול.

המלה אינה אותיות ואף אינה מושג
בלבר, היא מהות מיוחדת שכדי להכיר
אותה לא די לומר או לכתוב אותה —
צריך לגעת בה. כל נגיעה במלה יוצרת
תמונה אחרת. כך: "ואני נוגעת במלה; /
תבלתי / ומיד רואה שמים כמו שמלה
מבר רך ומאיר". או: "ואני נוגעת במלה;
/ אופקו / ורואה דבר שלא רואים, רק
חושבים עליו בקצה בקצה" הנגיעה
במלים היא חוויה פיוטית לעצמה:

ואני נוגעת במלה; / פעמון

ומיד רואה ילד קטן נוגע במלים שהוא

אוהב,

ונרדם שמה, כי ראה בהן מה שלבו מבקש.

בשיר אחר בשם 'הפוך ובקצה' מדובר
על הרצון לעשות מניפולציה במלים.
לאחר שהמלים מוכרות כבר ויושבות
בתודעתו, הוא מחפש דברים נוספים,
מעין אפשרות לקסום בעזרת המלים.
לגלות את הצד הנסתר שבחיים, ולהגיע
לצירופים שיש בהם משמעויות שהן
מעבר לפירוש הגלוי והשיטחי. ויותר
מזה: המלה היא מפתח למציאות אחרת:
"עץ" יביא לשורשים, ו"ים" יגלה חול
חם. אני מביא את השיר המיוחד הזה
(אף הוא של מינצר-יערי) במלואו:

הפוך ובקצה³

אני רוצה לראות את המלים הפוך ובקצה,

כמו שעושה הרוח בעלים,

3. ראה להשוואה, את שירה של שולמית הראבן
'הילד בראי' (בספר: 'אני אוהב להריח'). הילד
מואס בחיקוי המתמיד שהראי "מחקה" את מה
שמראים לו ולמה הוא שואף? — "שפעם אחת

עיון ומחקר ב

"החתול במגפיים" מאת לאה גולדברג – שיר טבע או שיר לירי?

מאת אילנה אלקד-להמן

"החתול במגפיים" מאת לאה גולדברג, הינו שיר ילדים מוכרי. לאה חובבת (1986) רואה את השיר כמייצג תופעת-טבע באמצעות אלוזיה, ומציינת קבוצת שירים של גולדברג ששימוש באלוזיה, אופייני להם. אף שאין לטעון שאין בשיר יסודות של שיר-טבע, יש לציין כי ניתן לראותו (וכן שירים נוספים שציינה חובב) כשיר לירי לילדים¹ שבמרכזו דמות-ילד מוסווית על מצוקותיה והטבע – וכן האלוזיה – הינם אובייקט-מתאם (objective correlative)² לעולמו של הילד.

מסקנות אלו מתבססות על בדיקת הנקודות: 1. ההקשר שבו מופיעה היצירה; 2. האלוזיה; 3. הדובר; 4. אמצעי עיצוב ותפקידם בשיר; חזרות, חריזה, מטרום ותחביר.

1. ההקשר: "שירים בעננים"

"החתול במגפיים" הינו שיר ב' במחזור בן שלושה שירים הקרוי "סיפורים בעננים"³, לשלושת שירי המחזור שמות הלקוחים ממעשיות: א. "לכלוכית"; ב. "החתול במגפיים"; ג. "שלושה דובים". הבנתם מותנית בהתייחסות למעשייה. מ' ברוך (1983, 48) מציינת, כי המחזור נבנה על "אלוזיה הכרחית" ולפיכך, הקורא אמור לעבור תהליך בן שלושה שלבים:

1. ראה "באומר ובשיח" ג'ד בעריכת גרשון ברגסון, וכן "מפגשים" ג', בעריכת אדיר כהן. על השיר הלירי לילדים ראה: ברוך, מירי (1985). ברוך מציינת (11-14) את הקושי באבחנה ואנרית, ואת לגיטימיות המיון על-פי צרכים דידקטיים. עם זאת, יש לציין כי אופן השימוש במונח "שיר לירי" לילדים (כמו גם שימוש במונח זאגרי אחר) אינו זהה אצל שתי החוקרות. הדברים שיובאו מסתמכים על הגדרתה של ברוך.

2. "objective correlative" הינו מונח שטבע המשורר T. S. Eliot כזואמר על "המלט". המושג "אובייקט מתאם" מתייחס לשימוש שעושה היוצר באמצעים שונים (למשל: תיאור טבע או אובייקט בטבע, תיאור של הפץ וכו') כדי לומר דברו שלא באופן ישיר, ועל-ידי כך מושג איפוק ומיתון של הרגש. דרישתו של אליוט היא שהדברים יביעו את הרגש ולא הרגש יביע את עצמו.

3. גולדברג, לאה. (1977, 52-58).

- א. שיחזור בזיכרון, או איתור וקריאה, של הטקסט המקורי.
 ב. זיהוי השינויים שבטקסט החדש לעומת הטקסט המקורי.
 ג. עמידה על סיבת השינויים ועל ייחודו של הטקסט החדש.

שלושת השירים פותחים בהתבוננות בשמים ובתנועת העננים בס:
 בשיר א': "אשכב על הדשא, אביט בשמים; / עוברים עננים. מה רבות
 הדמויות!"

בשיר ב': "הסתכלו-נא בשמים, / הסתכלו בעננים! / החתול במגפיים /
 מטייל בין עננים".

בשיר ג': "הנה בשמים שלשה עננים / ...הסתכלו: הם שלשה דובים
 לבנים".

הסיטואציה המתארת את המתבונן בשיר א' מתחלפת בפנייה אל הנמען,
 עמו חולק המתבונן את חוויית גילוי הנמראות המתעצבים לעיניו באמצעות
 העננים. שאלה מרכזית המתבקשת במסגרת זו היא: מדוע העננים מעוררים
 בלב המתבונן אלוזיה מסוימת דווקא? וכמו במבחני רורשאך המתבונן
 מגלה בשמים "מה שלבו מבקש", כדברי השיר⁴, עיון בשיר יחייב לברר
 מדוע מבקש הדובר לראות מראה זה של החתול במגפיים.

2. האלוזיה (ארמוז)

למעשייה על החתול במגפיים נוסחים שונים, ואחד מהם אף תרגמה
 גולדברג⁵. עפ"י המקורות שמציג אופק (1981, 45-59) ברור שגולדברג
 מסתמכת על הנוסח של ש. פרו. עיקר המעשייה בנוסח זה:
 טוחן עני נפטר, ולשלושת בניו הותיר ירושה עלובה. הצעיר שבהם זכה
 בחתול ערמומי שסייע לאדונו, בעזרת מגפיים ושק, ליהפך מנער עני
 וחסר-כל ל"מארקוז מקרבס", הנישא לבת-המלך והופך לאדון על טירתו
 של ענק מפלצתי שהחתול טרף בתחבולת עורמה.

לאה חובב (1987, 197) מציינת, כי הזיקה בין השיר למעשייה באה לביטוי:
 1. בשם היצירה; 2. בשימוש בשם "קרבס" הניתן לחתול, בעוד שבמקור צוין
 הנער; 3. בנעילת המגפיים על ידי החתול.

יש לציין זיקות נוספות, שאינן גלויות, אך משתמעות מהטקסט: החתול
 הפוסע בנחת בעוד ש"להקת-עבים בורחת / מפניו — כעכברים". אלה
 מתקשרים לנצחוננו של החתול על הענק המפלצתי שהפך לעכבר ונטרף.
 אך הזיקה העמוקה ביותר מצויה במישור הפסיכולוגי, בתחומי הקליטה של
 הקורא. בטלהיים (1980, 85-91) מעיין במעשיות שבהן מופיע "צעיר הבנים

4. מינצרי-ערי, מירה, "לגעת במלים ולראות". מתוך: "מי שנשאר עם עצמו הוא כבר לא לבר", ספרית
 פועלים.

5. גולדברג תרגמה את יצירתו של אריך קסטנר, "החתול במגפיים", מקרא סטודיו, תשי"ב.

בחפיקר השוטה". הוא מתגלה במעשיות כעדיף על אחיו, ומעשיות אלו "שבהן הגיבור הוא הצעיר והפחות מוכשר מבין הבנים, מספקות לילד ניהומים ותקווה לעתיד... סיומם מבהיר לילד כי... הוא... יעלה בכל זאת על כל האחרים" (שם, 86). עיון בשיר חושף את הדובר כדמות ילדית וחלשה, המצליחה להתגבר, באמצעות ההזייה והחתול, על סמכויותיהם של המבוגרים מבלי להתעמת עמם. הילד, בדומה לבן הצעיר והשוטה, מנצח בדרכו-שלו: במעשייה — בעזרת עוזר מאגי; בשיר של גולדברג — בעזרת כוח הבריאה של הדמיון.

3. הדובר

בשיר הראשון הדובר הוא בגוף ראשון: "אשכב... אביט" "הרוח / ... הרסה לי את כל הסיפור הנפלא" הוא המתבונן והמספר לנמען-הקורא, המצוי מחוץ ליצירה, על לכלוכית ההופכת למלכה. הדובר אינו מוזהה בטקסט כילד, אך מתגלה ככזה באמצעות העולם המשתקף מבעד עיניו: הוא רואה בסיפור הנשף ובאבן הנעל "סיפור נפלא". הוא מעורב בו מאד מבחינה רגשית, מביע משאלה לסיומו הטוב ("מתי לכלוכית תמצא את הנעל? / מתי בן המלך יהיה בעלה?"), ומודע לכוחו לברוא באמצעות הדמיון סוף טוב: "עיני אעצום ואשכב לי בשקט / כי סוף הסיפור הוא תמיד בכי טוב".

בשיר: דובר חיצוני מדבר בגוף שלישי על הילדה ועל חלומות, ומתכוון ללבו של כל ילד-קורא-חולם. הוא יוצר קשר עם הנמען-הקורא בטקסט עצמו, באמצעות פנייה ישירה: "הסתכלו, הם שלושה דובים לבנים...". מבחינת דמות הדובר השיר השני מציב מעין מצב ביניים בין שיר א' לשיר ב'.

בשיר השני דובר חיצוני, המציג את דבריו בגוף שלישי, בלי להודות או להיחשף בגלוי. הוא פונה ישירות אל הנמען-הקורא המצוי בתוך היצירה: "הסתכלו נא בשמים, / הסתכלו בעננים!" ומבקש בהתרגשות לשתפו בחוויתו — ועל ידי כך מסגיר את זהותו הילדית.

הדובר-הילד מתגלה באמצעות גורמים נוספים: הראייה הילדותית היא ראייה אנימיסטית: הענן הוא חתול או עכברים, החתול "שקט ומנומס", "אינו משיב", "אינו מקשיב", "לא אכפת לו", העננת "לוחשת"; התחביר, בעיקר כבתים א' ה' ו', מציג משפטים פאראטקטיים, המעידים על שפה נרגשת של ילד; הדובר משתמש בהנמקות ילדותיות: הגשם והבוץ אינם מפריעים לחתול מכיוון שהוא נועל מגפיים (הנמקה זו מחייה את הצירוף-השחוק "חתול במגפיים"); החווייה המרגשת את הילד ביותר איננה דווקא העובדה שהענן בשמים דומה לחתול או טורף עננים-עכברים, אלא העובדה שחתול זה עושה מה שהוא רוצה — ולמעשה — מה שהולד

היה רוצה! — ומצליח במה שנראה לילד בלתי אפשרי: מצד אחד — הוא מורד בסמכות האמהית (העגנת) ו"אינו מקשיב לה / הוא בכלל אינו משיב לה / ... נכנס ישר למים" למרות שהיא הזהירה אותו מפני הגשם, ומצד שני — נשאר "שקט ומנומס": ממשיך להיתפס כמי שמציית ומתנהג על-פי הנורמה הנדרשת מילד טוב. בכך הדובר-הילד מביע את המשאלה לנצחונות-שלו על עולמם הבלתי מנוצח, לכאורה, של המבוגרים. השיר, שנראה במבט ראשון כשיר העוסק בתופעות חורף (עננים, רוח, גשם, שלוליות, בוץ), מתגלה כשיר לירי העוסק במצוקת הילד המרגיש חסר אונים לנוכח עולם המבוגרים, נושא המופיע בשירים רבים של גולדברג באופן גלוי⁶.

4. אמצעי עיצוב ותפקידם

החזרות והחריזה מרגישים את המתח הפנימי שהילד מצוי בו: הצירוף "הוא שקט ומנומס" חוזר פעמיים, וכן חוזר פעמיים ביטוי הסירוב: "הוא אינו מקשיב לה" ובפעם השנייה בתוספת המלה "בכלל" להדגשה, ובשינוי מלה (מקשיב / משיב — והמילים חוזרות); "הוא בכלל אינו משיב לה". המלה "לא" חוזרת פעמיים נוספות. כל אלו מרגישים את המרדנות המצויה בעימות עם הרצון לשאת-הן.

המשפט "הוא אינו נבהל מגשם" זהה בתבניתו התחבירית למשפטי הסירוב, אך במשמעות הפוכה: הניסוח מבליט דווקא את העשייה, ובעקבות משפט זה בא משפט חיווי המציג אותה: "הוא נכנס ישר למים". המלה "ישר" ממחישה את נחישות דעתו.

החריזה בשיר מסורגת, חרוז גברי-נשי לסירוגין (נורמה מקובלת בשירי גולדברג), ומתפקדת באופן פונקציונאלי הן מבחינה מבנית (קישור פתיחת השיר עם סופו באמצעות החרוז ayim: שמים-מגפיים-מים; ואמצע השיר עם סופו באמצעות החרוז yeshe, היוצר חרוז קדם סיומי: ניגשת-גשם), והן מבחינת מיקוד המשמעויות: החרוז מבליט את הנושאים העיקריים בשיר, כפי שתבעה גולדברג עצמה מהכותב לילדים⁷, ואף ממחיש את המתח שבין הילד לאם באמצעות שני זוגות חרוזים העומדים זה מול זה: לה — מתייחס

6. שירים המציגים את מצבו של הילד המצוי בעימות עם המבוגרים: "הילד הרע", "אני לכדי בבית", "כובע קסמים", ועוד. נושא זה מופיע גם בסיפורי גולדברג לילדים, ראה רגב (1985, 220–223). חובב עוסקת בספרה גם ביחסים בין הילדים למבוגרים בשירי גולדברג (ראה עמי 150–162). ועומדת במפורש על אמצעי עיצוב להבלטת ההתנגשות, בעוד כשיר הנדון ההתנגשות מוסווית באמצעות האיבייקטים המתאימים.

7. לפי צ'וקובסקי (1985, 118). שהשפעתו על גולדברג אינה מוטלת בספק, על החרוזים "להיות נושאה העיקריים של משמעות המשפט כולו", והוא "אמת המבחן המחמירה ביותר של שירה אמיתית" גולדברג (תשכ"ו, ל"ב).

לאם; בעוד לו מתייחס לתיאור החתול, המייצג, כפי שראינו, את משאלותיו
הכמוסות של הילד — והוא הומופון (בעל צליל זהה) למלה המביעה אותן
יותר מכל: לא.

אף המשקל משמש להבלטת עימות סמוי זה: השיר כתוב בטרוכאי,
משקל קליל, אופייני לשירי ילדים רבים, עפ"י עדות גולדברג עצמה⁸. במלה
"אבל", המייצגת את עצמות החתול ומשאלות הילד, המשקל נשבר —
ושבירתו מבליטה את התוכן.

"שירים בעננים" של גולדברג משיבים על השאלה מה אנו מבקשים
כמשאלותינו, בנשיאת המבט כלפי מעלה (לשמים, לעננים, לאל) — הנפש
מבקשת את הלא-מושג, הלא-אפשרי, או אפילו את האסור. לילד המתכונן
בם — השמים הופכים מקום מימוש למשאלותיו, ועולם המעשיות, המבטא
תכנים ורצונות לא מודעים, הוא כלי עזר לדמיונו במימושו.

8. גולדברג (תשכ"ה, ב) וכן ציקובסקי (1985, 123).

ב י ב ל י ו ג ר פ י ה

- אופק, אוריאל, 1981. "סגול הזכוכית של החתול במגפיים", דביר, ספרי רשפים, תל-אביב.
בטלהיים, ברזנו, 1980. "קסמן של אגדות", רשפים, תל-אביב.
ברוך, מירי, פרוכטמן, מאיה, 1983. "לכל שיר יש שם", פפירוס, תל-אביב.
ברוך, מירי, 1985. "סוגיות וסוגים בשירת ילדים", משרד הביטחון — ההוצאה לאור.
גולדברג, לאה, תשכ"ו, "חמישה פרקים ביסודות השירה", הוצאת הסוכנות היהודית
לארץ-ישראל, ירושלים.
גולדברג, לאה, 1959, "צריך קטן", ספריית פועלים, תל-אביב.
חובב, לאה, 1986. "יסודות בשירת הילדים", כרטא, ירושלים.
ציקובסקי, קורנאי, 1985. "משתיים עד חמש", ספריית פועלים, הקיבוץ הארצי השומר
הצעיר.
רגב, מנחם, 1985. "בררכי הספרות לילדים", הקיבוץ המאוחד / ספריית הפועלים.

"אָכְלוּ, וְלָדִים"

על כמה מהדגשיו של נושא האכילה בספרות לילדים

מאת ירדנה הדס ודינה דניאלי

א. מבוא:

באמנות לסוגיה, ובספרות הילדים בפרט, בבדיקה והירה זיהינו לפחות כעשרים תתינושאים לעניין המזון והאכילה באוצר השירה וסיפורת לילד.²

ב. אכילה — וערכי חברה:

הילד, המאזין לסיפורים, "ינק" מאו ומתמיד את הערכים החברתיים הקשורים לאכילה ולמנהגיה. סיפורי אגדה שונים, שסופרו במשך דורות רבים לילד האינדיאני משבט היורוק, הטעימו באורח מעניין את הכיעור שבחוסר-ההתאפקות. הדבר נעשה ע"י תיאור קווידמותן של חיות כהגמקה לצורך ב"התנהגות נקיה"³. לדוגמה: "העקב נעשה קרח, כשהכניס ברעבתנותו את כל ראשו לתוך צלוחית של מרק חם".
וכן:

"הרוב היה רעב תמיד.
גשוי היה לקנקה הכחולה.

נושא המזון טעון מתח פסיכולוגי גדול, שהאדם חש בו מרגע לידתו. מאסלו¹ טוען (גלנץ, 1969, עמ' 101), עפ"י תיאוריית הצרכים, שכדי שיוכל האדם להגיע למימוש עצמי, חשוב שסביבתו תספק לו את צרכיו היסודיים בתזונה, בנוחיות ובבטיחות.

מאסלו מבחין בין מניעי גרעון ומניעי גדילה. הראשונים כוללים יצרים פסיכולוגיים ופיסילוגיים יסודיים (צמא, רָעַב, שָׁנָה, בְּטִיחוּת, נֹחִיּוֹת וכו'). האחרונים כוללים את האמביציות ותחומי ההתעניינות. האחרונים אינם מתפתחים ללא סיפוקם של הראשונים, היסודיים.

הרכב המזון, העדפת סוגיו השונים על פני אחרים, דרכי הקניית הרגלי אכילה, גמילה וכו' — שונים בכל תרבות. הם הקובעים את האופי הלאומי ואת דרכי-הסתגלותו של היחיד לסביבתו הטבעית והאנושית.
מאליו יובן, שכל אלה מתבטאים

2. כרטסת "אכלו, ילדים", מרכזימימה, בית ברל.
3. אריקסון, אריק. "ילדות וחברה". ספריית פועלים (מקור אנגלי: 1950), עמ' 127.

1. גלנץ, יוסף, ד"ר. "יסודות הפסיכולוגיה ההתפתחותית". אחיאסף, 1969, עמ' 151 ואילך.

פעם אחת הבעירו אש, והדוב שלח את הקיקה הכחולה להביא אוכל. היא הביאה רק בלוט אחד.

"זה הכל?" שאל הדוב.

היא התרגזה וזרקה את הבלוט לתוך האש. הוא התנפץ וצץ על פני כל הארמה.

והיו שם בלוטים בכל מקום.

הדוב בלע את הכל, וחלה עד מאוד.

ציפורים אחדות ניסו לומר לו,

אך זה לא הועיל לו.

כלום לא הועיל.

לבסוף אמרה צפורי-הזכוב:

"שכב ופתח את פיך", ועברה ישר דרך כל גופו.

זה הביא לו פורקן.

משום כך יש לו, לדוב, פי טבעת כה גדול, ואינו יכול להחזיק בצואתו.

שבט היורוק היא שבט-דייגים, המחנך את ילדיו לריסון, התאפקות והפניית כל דחפי היצרים למישור הכלכלי. רואים אנו, כי "עגשו" המשפיל של הדוב קשור בחמדותו ובזללנותו. לעונש שני שלבים: המחלה המיידית (שלה נמצאה תרופה). והמום המתמיד והמכוער לדורות.

זו דרכו של הסיפור האטיולוגי, המסביר סיבות לתופעות לאו דווקא בדרך מדעית. זוהי גישה עקיפה להקניית הרגלים. מגמה זו מאפיינת במיוחד חברה פוריסטאנית כ"יורוק". אף באגדות ישראל מופיע מוטיב זה. פרשת מכירת הבכורה מתוארת — בעיבודה לילדים — כ:⁴

...ויקרא [עשו] לאמר:

4. לבנר, יב., "כל אגדות ישראל", פיטרקוב. תרניא, עמ' 123-124.

"...למה זה אאמין בה? ובשכרו אשר יתן לעושי-טוב וחסד? עתה ראה נא גם ראה, כי אין ה' ואין מתן-שכר לצדיקים וכאשר ירדו שאולֵה לא יעלו עוד!"

ניוסף עשו לדבר אל יעקב ויאמר:

"הינך רואה אותי עיף ויגע מאוד, וכח אין בי לאכול, על כן היטיבה נא עמי והלעיטני נא מן הנזיר אשר לפניך!"

ויאמר יעקב: "השבעה לי".

וישבע לו.

ויפתח עשו את פיו וירחיבהו, וייצק יעקב את הערשים אשר בסיר — בפיו עשו. ויהי כאשר אכל עשו את הערשים וישב לו כוחו, וימלא פיו שחוק ויאמר: הוי, כסיל..."

עשו זולל, אכילתו גסה, מנהגיו רוחים. הוא קורא, לאחר מעשה, "לרעיו הפוחזים והריקים" וכולם מהתלים ביעקב, המגיב באיפוק ובשקט. האגדה מקשרת נימוסי-שולחן טובים לאיכות מוסרית גבוהה.⁵

הילד, השומע את האגדה, מקשר אותה עם הרובד המקראי — ויוצר שלמות והשלמה עם עניינה המסובך של מכירת הבכורה. נזכור כי עשו הוא בחינת "חמץ כריין", ובאגדה על נשי עשו, יצחק אומר: "טוב לי תורת ה' מאלפי מטעמים ומעדנים".⁶

השוואה בין ערכי האב להרגליו המגונים של בנו הבכור תחזק את מסקנת הילד מן האגדה על מקלך מכירת הבכורה.

ג. נימוסי-אכילה כמוטיב וכנושא בסיפורת לילדים

5. כרססת. "אבלו, ילדים", מרכז "ימימה", כרטיסים 8, 9.

6. לבנר, עמ' 126.

והתאימה לעצמה את כלי-האוכל
המתאימים לה, את כמות המזון הנראית
לה, את הכסא הנוח לה, ואת הקמטה
הרצויה לה.

כשם שה"בדיקות" שעורכת הילדה
במלאי שבבית בנויות הדרגתית ("קערה
אחת גדולה-גדולה", קערה "אחת, לא
גדולה ולא קטנה", ו"אחת
קטנה-קטנת") כן נשמעות נהמות הכעס
והתדהמה של המארחים בעל כרחם:

"הרב הגדול... נהם בקול גדול, רם ונורא..."
"הרָבָה... נהמה "לא רם ולא נמוך"..."
"הִדָּגוּ הקטן... קרא בקול בכי, קול דק."

הכל אומר שיש סדר קבוע ומסוים
בעולמה המסוגר והמוגן של משפחת
הדבים. לכל אחד מהם — מקומו שלו.
הילדה, בפלישתה לרשות הזולת, פוגעת
בארגון חייו. היא גם מקפחת את הצעיר
שבמשפחה ("לקקה, לקקה ואכלה כל
הרבש").

טופה של התארחות כפויה זו —
מנוסתה המבוהלת של הילדה —
ורדיפתם המתוסכלת של הדובים ("רדפו
— ולא השיגוה. שבו הביתה
בבושת-פנים").

אין כאן "טובים" ו"רעים". עם זאת,
מודגשת ראיית שולחנו של הפרט,
מקומו הקבוע לידו, כלי אכילה שלו
ומזונו המיועד לו — כמהוויות שאין
לפלוש אליהן או לגעת בהן ללא
הסכמתו. הנימוס נתפס כאן כחובת
התחשבות הזולת.

הילדה, שפלשה לבית-הדובים ואכלה
את כל מזונו של צעיר-המשפחה, פעלה
למעשה, על פי תיאוריית הצרכים,
להשגת התזונה, הנוחות והבטיחות,

מוטיב "נימוסי האכילה" מתקשר
ישירות אל התחום חברתי רחב יותר,
وهוא הארוחה: המארח, אורחו; האכלת
הבא, אכילתו; הקשר שבין מעמדם
החברתי של האושפיזין לבין היחס הניתן
להם, וכל כיו"ב.⁷

המשל מתאר בהומור וזן את מערכת
היחסים הנוצרת בתוך תהליך הארוחה. מן
המשלים העתיקים נזכיר את "השועל
והחסידה", עפ"י איזופוס⁸.

שלילת-מזון מן האורח (השועל),
שבאה כתגובה על התחכמותו המעליבה
בהיותו מארח נראית לקורא — בדרך
כלל — כגמול צודק. העניין מתקשר גם
אל מוטיב הסנקציה באמצעות הזנה או
שלילתה, שיידון בהמשך דברינו⁹.

המעשיה האירופאית עוסקת הרבה
בעניין האירוח, על היבטיו השונים.
המארח-בעל-כרחו והמתארח-מחסר-
ברירה הם שניים, המצויים במצבים מבי-
כים, מכישים או משעשעים. המעשייה
משלבת במיון בריאליה, ויוצרת מפגשים
דרמטיים ומאלפים.

נעין שוב, לדוגמה, ב"זהבה ושלושת
הדובים"¹⁰ הילדה, שתעתה בדרך,
נכנסה אל בית-הדובים בהיעדרם, לאחר
שראתה כי אין בו איש. לאחר מכן בדקה

7. לכנר, עמ' 86: "חסדי אברהם ושרה
ומעשי-צדקתם", וכן עמ' 91, ס"ג: "המפתח באהל
ישמעאל".

8. איזופוס, א. אופק (עורך), "משלי חכמה", מוסד
ביאליק 1978.

9. כרטסת "אכלו, ילדים", מרכז ימימה, כרטיס 5.

10. כרטסת "אכלו, ילדים", מרכז ימימה, כרטיס 4, וכן:
"זהבה ושלושת הדובים", עפ"י ל. טולסטוי
("שלושת הדובים"), בתוך "מה אספר לילדי",
יגורביץ, י. נבון, כרך ב', "עמיתיה", עמ' 148.

שהיתה כה זקוקה להם. (ראה "מוניעי הגרעון" בראשית דברינו).
המעשייה — היא מעשה-סיפור, שאדם מספרו לילדים, בדרך כלל, לפי תומו, על מנת ליהנות ולהגות, בעיקר, תוך כדי רמוז-דין ושימור היסוד העממי, הנאיבי.

החידה (כסוגה) על מנת לשבח את הסוכנויות הנ"ל. לדוגמה נביא חידה, שפתרונה הוא "תנובה"¹⁴:

"המונינה והמשיכיה"
בקונצרט-לילה כברם מיהו השר?
הנולה "בתובה" לקצר איך אפשר?

את שני המענים חברו האות וו,
והנה לפניכם מקור רבש וחלב.

קד

ה. אכילה בתחום ספרותנו המגוייסת
בהמשך דרכה של ספרות-הילדים שלנו, בימי העלייה השנייה והשלישית, היא "מתגייסת", ברובה, "לשרת את האידאולוגיה הציונית-האקטואלית"¹¹. לענייננו, זכור במיוחד שירו של זאב "אכלו, ילדים, לחם-תוצרת", המשורר ממריץ את קוראיו הצעירים לאכול מפרי עמלם של אנשי דגניה. ערך העבודה, ערך האהבה לאנשי החתישבות העובדת, ערך החינוך לצריכת תוצרת הארץ — כל אלה חברו אל שיר הפנייה המגוייס שלפנינו¹².

לתופעה זו של הספרות המגוייסת לעידוד האכילה וה"הזנה הנכונה", ראה יצירות נוספות¹⁵.
ככל שתחושת החובה להתגייס למטרות חוץ-ספרותיות הולכת ונחלשת, כן משתפרת איכותו של הסיפור-לילד. בד בבד עם זאת, מתעשרת ומתגוננת רשימת הספרותיים¹⁶.

ה. האכילה בתחומי הפנטסיה וההומור
שילובם של הפנטסיה וההומור הוא בעייתי ומעניין ביותר. לטעמנו, אחד השירים הראשונים, המבשרים מגמה זו, הוא "מה אוכלת המוטל" מאת ח. נ. ביאליק. שיר זה נכתב כהקדשה אישית לילדה.

11. אופק, אוריאל: "תפארת הפרי של משק עברי": ספרות ילדים "מגוייסת" לפני קום המדינה (1910-1940). בתוך "באמת?", מאסף לעיון הוראה ומחקר בספרות ילדים, מרכז ימימה לספרות ילדים ולהוראתה, כיתב-כרל, חורף תשמ"ו, עמ' 60 ואילך.
12. זאב, "אכלו, ילדים, לחם תוצרת", בימחכת מזמרת, ג. אלדמע וא. לנואל, "מסדה", עמ' 71.
13. אחאי, יוסף: "ביקור בצרכניה", "דבר לילדים", כרך כ"א, עמ' 387. וכן ספורטה, רפאל: "תרנגולת בצרכניית המכולת, "דבר לילדים", כרך כ"ח, עמ' 389.

14. חז: "צרופים מוורים", חידה כ"ז, "דבר לילדים", כרך י', הוברת 17, עמ' 15.
15. "פופאי המלח" — בסרטים המצויירים, "יואב בן חלב" — ב"דבר לילדים".
16. ראה, לדוגמה, רשימתה של הילדה טל הורש, וכן רשימותיהם של חבריה, באוסף "בית ימימה", עם זאת, מן הראוי לעיין, כי פה ושם נמשכת החרוזה, המפרסמת את המוון כאמצעי לגדילה ולצבירת כח. כגון: "כיצד מתבגרים הגורים", סדרה, "דבר לילדים", כרך ל"ז, תשכ"ז.

שהמשורר הכיר וחיבב. נשוה ונתבונן במבנהו המיוחד:

מה אוכלה	מה לזמדה
חמוטל? —	חמוטל? —
פרי הגן	אל תשאל
מלוא הסל.	אל תשאל:

מה שותה	חמוטל
חמוטל? —	לא לזמדה כלל.
מלא גביע	
אגלי-טל.	

השיר מציג, במדויק, שלוש שאלות, המעניינות את המבוגר (אכילתה, שתייתה ולימודיה). חמוטל מצטיירת כעין ילדת-טבע. ה"תפריט" שלה הוא אישי ומשוחרר. גם בלי-האוכל המיוחדים לה הם ילדיים-אגדיים (סל, גביע, לא כוס, צלחת וסכו"ם). היא אינה נוטלת על עצמה חובת-למידה. היא קיצונית בהרגליה ("מלוא", "מלוא", "כלל"). אין התנהגותה ניתנת לחקירה, להתערבות או ל"שיפור" (אל תשאל!). תרצו — שיר שובב בעלמא. תרצו — חריזה כלאחר-יד לרגל הקדשת שיר לילדה. תרצו — התרסה קונדסית כנגד התערבותם של מבוגרים בעולם הילד, ואפילו לגלוג מחוייך ("אל תשאל", "אל תשאל").

השיר, עכ"פ, מתייצב לימין-הילדה השוכבה, הוא אינו מוכיח אותה על פניה. החריזה מזדהה עם שמה. אישיותה חולשת, באמצעות החרוז השווה, על היצירה המיניאטורית כולה.

17. ביאליק, ח.ג., "חרווים לעת מצוא", כל כתביו, "דביר", עמ' ת"ד. השיר נכתב לחמוטל ריגה, במכתב מניו-יורק, 1926, תרפ"ו.

השוואה מרפרפת עם "אצבעוני" ¹⁸, יציר-רוחו של המשורר, תביא אותנו לידי הכרה בדמיון שבינו לבין חמוטל ("משקי-טל, ופרח-גביעי").

לעוסק במוטיב האצבעוני, כדאי לזכור, שלא כל ה"אצבעונים" שבספרות-העולם קשורים לעניין האכילה. לדוגמא:

"The Inch-Boy" איסונבושי היפני, אינו אוכל כלל במהלך הסיפור. עלילתו מתקשרת לעניין נצחון הקטנים והטובים על הרעים והענקים. ובכך מתרכזת רקמת הסיפור ¹⁹. אין איסונבושי נזקק לחלב או לתרד (או ל"חמאה ודבש") על מנת לצבור כותרות למאבקו. (חזור וראה ספרות מגוייסת, הערה 15).

אצבעוני היפני לוחם בשר ענק. הסיפור הפנטסטי המודרני מוליך אותנו למלחמה או למפגש עם יצורים גדולים ומפחידים כסיפור המקשר מוטיב זה לעניין האכילה, והמתבסס עליה, בחרנו ב"ארץ יצורי-הפרא" מאת מוריס סָנְדֵק ²⁰.

לפנינו סיפור אגדי מודרני, שיש בו יסודות על-טבעיים (בסופו של דבר, מתברר, שהם מתחווים חלומו של הילד, גיבור העלילה). הסיפור מושתת על בסיס הומוריסטי מובהק.

בדיקת הסיפור הביאנו לזיהוי של שלבים בהתפתחות עלילתו:

1. מצוקה: סנקציה: שלילת

18. ביאליק, ח.ג., "אצבעוני", בתוך "שירים ופזמונות לילדים".

19. Fontana Picture Lions, "The Inch-Boy", Junko, 19

.Morimoto 1984, Collins, Aus.

20. סנדק, מוריס, "ארץ יצורי-הפרא". נוסח עברי: אוריאל אופק. "בתר", ירושלים, 1984.

3. התערבות גורם זר בהפעלת השי. — האם, בלתי מיומנת ולא מורשית, אינה יודעת להפסיק את השפיעה.
4. השתלטות מחדשת על הקסם, בטחון, שבע, סדר.
5. "אימות" המסופר (באמצעות הנוסח: "וכל מי שהיה שם, אכל מן הדייסה...")

רואים אנו, כי שני גורמים "פיידוצנטריים" נוספו לנדרכו של הסיפור המודרני: פיצוי הילד (מבחינת יוקרתו שנפגעה) והתהליך ההדרגתי המביא לאיחוי הקרע (או: לפיוס) בהדרגה ובוזהירות.

הסיפור המודרני עוסק בחלומותיו הילדיים של הילד, במרדו (שהרי הוא בן גיל המרי הראשון), בחושי (ריחה של ארוחת הערב), והמעבר שבין חלום למציאות. הוא אמין יותר; הוא "מוותר" על קוסמות מיטיבות, ומפלצותיו הן יצורי פרא, שמנהגיה ילדות להן. השלכת טובה של הקוסמת על האם, הסולחת והמשיעה רעבונו של הילד, ועיצוב היצורים כראי עקום של הגיבור הקטן — הם מהבולטים שבמאפייניו.

1. סיכום

תיארנו כאן היבטים ספורים בלבד מתוך שפע נושאי־המשנה והמוטיבים, הכלולים בכרסטת שערכנו²¹. עניין האכילה משרת את הספרות בכלל וספרות־הילדים בפרט, גם בתחומם של נושאים אחרים, שאינם קשורים בו, לכאורה²².

ארוחת־הערב מן הילד ע"י אמו.
2. פתרון זמני (מפלט): חלום דמיוני (מעין נס למחצה).

3. התערבות כח זר: פגישה עם יצורי הפרא, המזוהים עם הילד באמצעות הכינוי שהעניקה לו אמו ("פרא אדם").
4. פיצוי (בתחום החלום) על ההשפלה שבכליאה ובמניעת האכל: הילד נעשה "מלך יצורי־הפרא" ושולח את היצורים לישון ללא ארוחת ערב.
5. תהליך לקראת פתרון: חזרה הדרגתית למציאות: תחושת בדידות, געגועים למקום אהוב (הביתה); גישור עם מציאות־הבית.

6. התרה ופיוס: שיבה, תוך הנאה חושית (ניחוח — ארוחת הערב) לחיי המציאות הטובים.

סיפור זה, שתורגם מאנגלית וקנה לו מקום כבוד על מדף ספרות הילדים שלנו, מאופיין במתח ההיתולי שבו. עם זאת, גוברת הפנטסיה על ההומור, ואמנם, פרופ' טאברט כולל אותו בספרו *Fantasy Stories*²¹.

לשם השוואה בין הסיפור הפנטסטי־הומוריסטי המודרני לבין סיפור המעשייה הקלאסי־עממי, נעקב אחר שלבי התפתחות הסיפור "הדייסה המתוקה"²²:

1. מצוקה (מחסור, רעב). — הנערה הקטנה ואמה "אין להן מה יאכלו".
2. פתרון, ישועה. — הנערה פוגשת בזקנה, המעניקה לה קדרת־פלא.

²¹ "Where Fantasy Stories": Prof. Tabert, "the Wild Things Are"

²² ז. אריאל, "עשר שיחות". וכן בז. אריאל, "101 אנדות, מעשיות וסיפורים".

²³ כגון: "נאעלע ונקוא אַל עַצְמִי אַנטקט (ח.ג. ביאליק, "שירת") — הפניית הלך־רוח באמצעות

רבות מיצירות ספרות הילדים רואות ומציגות את המזון מזוויות בלתי קונבנציונאליות. הספרות מניחה (ובדין, לדעתנו), שהילד הקורא יקבל את הדימויים וההשאלות בהנאה ובסיפוק.

מאז הופעת הדלעת כמרכבה ("סינדרלה") עד הצגת-האבטיח והגזר במקומות-מקוריים ("האשה באבטיח"), פגשנו גם את הלחם כחולם ("הלחם חולם") ואת האטרייה כאקרובאטית במיני-קוסמוס שלה²⁵.

רובן של היצירות, שלידתן בשלושת העשורים האחרונים, אינן באות ללמד את הילדים לקח כלשהו. דרך ארוכה עבר סיפור המזון וההזנה מהמעשיות שהזכרנו בפתח דברינו. "השפחה" "הקטנטנה" אינה מתחרטת. אם נבחן את השיר "הדר" לאורה של תיאוריית מאסלו²⁶, ניווכח לדעת שספרות הילדים המודרנית איננה מעלימה מן הילד, שצמיחתו הרוחנית כרוכה, לעתים, בזיתור מכאיב על כמה מ"מניעי הגרעון" (כגון בטיחות ונוחות) על מנת לזכות בעדנה, באושר ובסיפור, הכלולים בתחום מניעי הגדילה.

לשון אחר: החרטה על המעשה האסור אינה עוד המסר הנכסף. השירה החדשה לילד והסיפורת המודרנית הפונה אליו אינן מעלימות את הדמעות והכאב, אך מודגשות את טעם העסיס האסור שעל השפתיים.

בשירה של נורית זרחי, "הדר", מתוארת שפחה קטנה, המוכנה לספוג מלקות, ובלבד שתזכה לטעום מן הפרי האסור, שהחברה הועידה למיוחסים בלבד:

"ברוכני הירקות
שוכבים הארגזים
כמו שמשות וירחים
הלימונים, התפוזים,
וכשאני נוגעת בהם
אני רואה בדמיוני,
איך הקיסר בסין
טעם מהם לפני אלפי שנים...

ופעם נתפסה שפחה
לוקחת בהסתר
תפוח מן המזווה,
"כדי לטעם ולא יותר".
הקטנטנה לא התחרטה
גם כשהונף עליה שוט.
המיץ נטף על שפתותיה,
מעיניה — הדמעות²⁷.

ה"קטנטנה" היא ילדה בשר ודם. המשוררת מזדהה עמה באמצעות ההתמכרות של שתייהן לקליטה החושיית (ראייה, מישוש וטעם). עם זאת, השפחה הקטנה היא גם בתיחוה אמיתית, הנכונה לשלם את המחיר בעבור אכילה מן הפרי האסור.

הבליעה, אכילת "לחם-דמעה" של האם מנחילה לבנה את עצבונה. וראה כרטיס מס. 11 בכרססת "אכלו, ילדים" שב"מרכז ימימה".

24. ראה כרטיס מס. 13, "מזון נאשר", שם. מיני מזונות בראייה בלתי קונבנציונאלית.

25. ראה כרטיס מס. 20, שם.

יש עתוד לספרות העבר (תרגום חדש לספרות הקלסית לנוער)

מאת עדה תמיר

נעוריהם ואינם מוכנים להודות, שלשון מליצית ומשעשעת זו, היא, היא החומה החוצצת בין בני הנוער כיום לבין הספרות הקלסית הנפלאה, שהעשירה את נעוריהם.

כל מי שגדל בארץ בשנות השלושים והארבעים, הימים של טרום רדיו וטלוויזיה, ניוון מהספרים שמילאו את מדפי הספריות ולעיתים גם את מדפי הספרים בבתינו הפרטיים.

היו אלה ימים שהספרות המקורית לבני הנעורים היתה עדיין בחיתוליה, ואותם ספרים שראו אור, בלענו כולנו בשקיקה ובלהיטות. אבל המעט שהיה לא הרווה את צמאוננו.

ואז נגאלנו מהמגבלות של ארצנו הקטנה ושפתנו הייחודית הודות לשלוש הוצאות ספרים זכורות לטוב, שתרגמו למעננו לעברית מטוב העולם, את הקלסיקה הנפלאה שנכתבה בארצות אירופה. היו אלה הוצאות "אמנות" "מצפה", ו"שטיבל", שזכותן תעמוד להן לעד.

מקימי ההוצאות הללו הבינו את ההכרח להעניק לנוער בישראל הקטנה את השפע הרוחני שניתן לנוער בכל ארצות אירופה. הם פרצו למעננו את

מאז ומעולם שמורות בלבו של כל אדם החוויות היפות של נעוריו. זכרונות אלה ממלאים את לבנו בתחושות ראשוניות ורעננות המטביעות בנו את חותמן לאורך שנים.

הדבר נכון לגבי כל חוויית נעורים שהיא בגדר תגלית חדשה, כמו אהבה ראשונה, פגישה ראשונה עם נופים מרשימים, היכרות ראשונה עם מוסיקה וכמובן מפגש ראשון עם ספרים.

ספר שהטביע בנו את חותמו בשנות נעורינו לא יישכח במהרה. הדבר נכון בעיקר לגבי אותם קוראים שכל מפגש עם ספר חדש, סופר חדש ועולם חדש, הפך אצלם לחלק בלתי נפרד מחוויות נעוריהם. וכמו הרבה זכרונות נעורים גם אלה נראים לנו כיום נפלאים ומושלמים ואיננו רוצים שיגעו בהם וישנו אותם כהוא זה.

הדברים יכולים להישאר בגדר זכרונות וזהרים בלבנו כל עוד אין הם עושקים את הזולת.

ובמה דברים אמורים?

באותם אוהבי הספרות הקלסית הגהנים לצטט עד היום צירופי מלים, מטבעות לשון וקטעי תרגום ישנים ומוזרים השמורים בזכרונם מימי

הגבולות, הוציאו אותנו מהבידוד הרוחני והגישו לנו את מיטב הספרות האנגלית, הרוסית, הצרפתית, הגרמנית הסקנדינבית ועוד, בלבוש עברי יפה וטוב ככל שיכלו.

אולם יכולתם הייתה מוגבלת מאד. השפה העברית באותן שנים רק החלה להתעורר, מלים ומושגים רבים עדיין לא גובשו ולא נמצא להם ביטוי עברי. אז פנו המתרגמים אל התלמוד, המשנה, והתנ"ך ושזרו מתוכם בטוים ומשפטים שלמים לתוך תרגומיהם.

וכך קרה שאינדיאני הלוחם ביערות אמריקה קורא בזעם לנערה השבויה: "התאבי ללכת אֶתְרִי לְמַעַן שְׂאוּב מִימִי וְאֶפֹּת לְחִמִּי..."

והנערה זועקת לעזרה: "אָבִי, חוֹשֶׁה נָא אֶלֵינוּ פֶּן נִיֶּסֶףּהּ!..."

(מתוך "אחרון המוהיקנים" לפנימור קופר)

ובספר "שלושה בסירה אחת" לג'רום ק. ג'רום מספרים זה לזה שלושה נערים אנגליים: "...נגנו פייסות של גדולי האמנים האשכנזיים, דנו על ענייני אתיקה, וסיפרנו על נשים בהדרת חן... ועוד משם: "... פְּרִיא וּמְאָשֶׁר נְכַנְסֶתִי אֶל אוֹלָם הַבִּיבְלִיּוֹתִיקָה וְחוֹלָה אֲנוֹשׁ, פְּחָרְס הַנְּשָׁרָה, יִצְאֵתִי מִשָּׁם... מִהֶרְתִּי אֶל הָאֶפֹּתִיקָה..."

דיאלוגים מליציים מעין אלה וסגנון ארכאי ומסורבל, עמוס בשפע של מלים לועזיות, אפיינו את התרגומים כולם. אולם אנו, שכל הספרים שניתנו לנו היו כתובים באותו סגנון, לא הרגשנו כל גיחוך או מוזרות בדבר. ברור היה לנו שיש בעברית שפת הדיבור ויש שפת-הספר, וכאמור לעיל כל המשפטים

המליציים האלה נחרטו בלבנו ונשמרו עמנו בזכרון כחוויה ראשונית נפלאה ומעשירה. אבל מאז חלפו שנים רבות. קמו לנו בארץ סופרים ישראלים הכותבים ספרים נפלאים בשפה יפה, בהירה ומעודכנת. לנוער של היום יש שפע של ספרים לקריאה, ואין כל סיכוי שמישהו יושיט ידו ויקח מהמדף ספר שאותיותיו מהוהות, שפתו מיושנת וכבדה, ומשפטיו מסורבלים ובלתי מובנים.

כך נוצר מצב שכל הספרות הקלסית העשירה שתורגמה בשנים עברו לא הגיעה אל הנוער הישראלי, כל השכלתו הספרותית הצטמצמה בספרות מקורית המתארת את הנעשה בדל"ת אמותינו, וכל העולם הגדול שמחוצה לנו, הסופרים הנפלאים, היציאות המקסימות, העושר הגדול, שזוכים בו כל ילדי העולם מאז ועד היום, כל אלה לא הגיעו אל הנוער זה שנים רבות.

צריך היה להירתם למפעל גדול ומחייב, ולתרגם מחדש את כל הספרים הנפלאים ההם, להפיח בהם רוח חדשה ולצקת אותם לעברית חדשה שפרחה, התעשרה ונהפכה לשפה חייה וגמישה, ולהוציא אותם לאור באות בהירה בלווית איורים יפים ועטיפה המושכת את הלב. נרתמתי למשימה זאת.

בראשית הדרך נתקלתי בספקנים רבים, שניסו לשכנע אותי שהנוער כיום כבר אינו מעוניין בספריהם של ג'ק לונדון, דיקנס, קופר, מרק טווין, קיפלינג וחבריהם. היו שקבעו שהנוער כיום מעוניין רק בספרות ערכנית ובדיונית המעוגגת בהווה ובעתיד, שהרי עובדה היא, כך אמרו, איש אינו פותח עוד את

שרואה את הסרטים נהנה לחזור ולקרוא בספרים, ולהיפך.

מרגע שהוסר מחסום השפה חזרה הקלטיקה וכבשה את מקומה בלב הנוער הקורא.

אמנם מגיעות, מדי פעם, טענות שונות ומנוגדות בקשר ללשון התרגומים החדשים. יש טוענים שעדיין הרמה הלשונית גבוהה מדי ושרצוי היה לתרגם את הקלטיקה ללשון יותר קלה ומדוברת, ויש טוענים, אלה שהתבסמו בנעוריהם מהתרגומים הישנים, שהשפה הבהירה והפשוטה גולה מהם את חוויות נעוריהם ועדיין הם מחפשים את אותה לשון ארכאית ומוזרה שלתוכה יצקו המתרגמים בשנות השלושים את תרגומיהם.

מובן שאין זה מתפקידנו לשמר חוויות נעורים רחוקות. פנינו אל הדור הצעיר. ישמרו להם אוהבי התרגומים הישנים, אבל אל לנו לחסום בפני הנוער הצעיר את הדרך אליהם. רק אם נגיש להם את הספרות הקלסית בשפה עשירה, בהירה וקולחת נוכל להעניק גם להם את חוויות הנעורים שבהן זכינו אנו בנעורינו.

"ספר הג'ונגל", "הצבעוני השחור", "פנג הלבן" או "עלובי החיים".

אני מודה ומתוודה שלא יכולתי להשלים עם גזלת השפע הזה מהנוער הישראלי. היה לי ברור שהמחסום היחיד הוא מחסום השפה וכך — תוך מאבק וויכוחים עם ספקנים רבים, ראו אור שבעים (70) ספרים ממיטב הקלטיקה העולמית. כולם תורגמו מחדש לעברית טובה, קריאה ומעודכנת, הנאמנה לרוח התקופה ולכוונת המחברים, וזאת בלי לרדת לרמה לשונית רדודה וקלוקלת. ולמרבח השמחה התנפלו בני הנעורים על הספרים כמוצאי שלל רב, והוכיחו שאין לספרים הקלטיים המסוגלים להעניק לקוראים חוויות שלא תישכחנה לעולם. יש לציין שלא רק אוהבי הספרים הכירו בכוחם וקסמם של הספרים הקלטיים. גם הרדיו, הטלוויזיה והקולנוע מצאו בהם עושר בלתי נדלה, ואין כמעט ספר קלסי שלא עובד והוסרט לאחד מכלי התקשורת: "הלב", "אוהל הדוד תום" ועשרות נוספים.

נוכחתי לדעת שיש היוזן הדדי בין הספרים לבין הקולנוע והטלוויזיה. הנוער

פרס זאב לשנת תש"ן

בבית אריאלה בת"א, באולם מלא מפה לפה, סופרים, עיתונאים, אנשי חינוך, מולי"ם, ובני משפחותיהן של כלות הפרס, נערך טקס חלוקת פרס זאב לספרות ילדים ונוער לתש"ן.

שלומית כהן-אסיף ועמי גדליה (ראה נימוקי השופטים) קיבלו את את הפרס מידי סגן רה"מ ושר החינוך והתרבות מר יצחק נבון.

הכנס נפתח — בהגשה נאה ומרגשת של שניים משיריו של זאב — ע"י תלמידות כיתה ז' ליזה בוקריס ויעל בארי מביה"ס לאומנויות בתל-אביב. הגב' מירה מאיר בירכה את כלות הפרס בשם הוצאות הספרים, ומר נחמיה ברוש, סגן יו"ר האגודה למען החייל, העלה את זכרו של זאב כמשורר וכמחנך.

את נימוקי השופטים קראו ד"ר לאה חובב וד"ר מירי ברוך. כלות הפרס השיבו בדברי תודה.

השחקנית דליה פרידלנדר, שקראה משירי שלומית כהן-אסיף, העניקה רגעי קסם ויופי לנוכחים.

את הטקס הינחה מר גרשון ברגסון, ראש המדור לספרות ילדים ונוער. מר ברגסון עמד על הפרס ומקבליו וציין שהפרס מוענק זו השנה התשע-עשרה והוא היחיד מסוגו בתחום זה.

הוענקו פרסים לפני פרס זאב, וחולקו פרסים אחרי כינונו, אך אף לא אחד, בינתיים, זכה להתמדה כה ממושכת.

את האירוע חתם שר החינוך והתרבות, מר יצחק נבון. השר בירך את כלות הפרס על זכייתן בו והודה לראש המדור לספרות ילדים, מר גרשון ברגסון על תרומתו הבלתי-נלאית לקידום הקריאה הטובה.

כמו כן העלה השר בדבריו את בעיית הקריאה המעטה אצל ילדים ובני נוער.

השר הודה לשלומית כהן-אסיף על שיריה מלאי דמיון ורגש, ועל החוויה שחווה בקריאתם.

בהקשר לספר "העד האחרון" מאת עמי גדליה, שנושאו השואה, התעכב השר על הפעולה הנרחבת המתבצעת על-ידי המשרד, למען הגברת

המודעות של השואה, בין היתר עמד על ביקוריהם של אלפי תלמידים בפולין, והרגיש כי המטרה היא לבקר אך ורק באתרים היהודים המעטים שנותרו ובמחנות ההשמדה — ובהם בלבד.

נימוקי השופטים להענקת פרס זאב תש"ן לשלומית כהן-אסוף על ספרה "מובר העננים"

מובר העננים הוא הספר החמישה-עשר של שלומית כהן-אסוף, במידה רבה הוא מייצג ומכיל את המאפיינים של ספריה הקודמים גם בשירה וגם בפרוזה.

בספר זה נאמנה שלומית כהן-אסוף לסגנונה הייחודי, ויש בשירה מזיגה של דמיון והתבוננות במציאות.

היא מתבוננת בעולם הסובב אותה מקרוב וגם מרחפת אל עולמות רחוקים שאינם בהישג עין, בראייה של תמימות ולדית. בספר זה שתי חטיבות עיקריות מבחינה ז'אנרית: ז'אנר לירי, וז'אנר דמיוני.

במרבית שיריה הדובר הוא ילד המספר על חוויותיו הרגשיות: פגישה, אהבה, אכזבה, פחדים ובעיקר — כמיהה לקשר אנושי ולחיבה, נושאים שמצאנו בספרי שיריה "מחשבות שאינן רוצות לישון", "הצימוקים הם ענבים עצובים" ועוד.

שלומית יודעת להקנות מושגים וידע בדרך עקיפה ואף-על-פי-כן שיריה אינם בעלי אופי זידקני.

חיבה מיוחדת נודעת לה לבעלי-חיים. אנו מוצאים בשיריה מידע מדויק עליהם ועל אורח-חיהם כגון: הבית של השבלול, הכיס של הקונגורו ואחרים.

שלומית יודעת גם ללמוד לקחים, בעדינות ובלא שהקורא ירגיש בכך כגון: הבעת רגשי חרטה על מעשה לא נכון, או הטפה לאיפוק בפטפט.

שפתה של המשוררת נקיה מעגה והיא מקפידה על דיוק בביטוי, וכך למשל בתיאור התזמורת: בתוף מכים, בכסילופון מכישים, בסקסופון נושפים, הפעמונים מצלצלים, הטובה מתאנחת, וקולו של הפיקולו דק ורועד.

בחלק מן היצירות מצויים אלמנטים של הומור דק: "האף יודע להריח מזה מתבשל אצל השכנים", "הכלב רדף אַחֲרַי נביחתו ונשך אותה".

בשיריה, של שלומית כהן-אסוף שולטים המוזיקאליות והצליליות. שיריה בעלי ריתמוס מתגנן ומשפטים זורמים כמו מלודיה נעימה, עם שהם מעבירים גם את המסר הרגשי המאפיין כל כך את שיריה. בעיקרם אלה הם שירים העוסקים בבעיות קיומיות של ולדים: אכזבה, כאב, רגשות אשם

וגעגועים, כאלה שגם מבוגרים מוצאים עצמם בתוכם. לא במקרה ראו מבקרים מסויימים את שלומית כהן-אסיף כממשיכה דרכה של מרים ולן-שטקליס. אותה שירה לירית בשתי קומות שהילד מבין ברמה שלו והמבוגר ברמה שלו.

זהו מאסף שירים מרגש ואיכותי, עולם ומלואו בצמצום, מילים בודדות הטומנות בחובן תכנים עשירים, הפואנטה בשיריה מגרה לחזור ולקרוא בהם. שלומית מקפידה על אופי שירי קלסי של יצירתה, מקצב, מצלול ובעיקר חריזה טבעית ומפתיעה, היא מקשיבה לצלילים הנשמעים בסביבתה ומתרגמת אותם למילים וכך:

"אני שומע נקישה / ועוד לחישה / דבורה מזוממת ושיח מרשרש
אצטרובל ועלה נופלים בחרשה / פרה משתעלת וטלה מתעטט
אני מקשיב לרפיקות הלב / ושומע מנגינה חדשה".

על המנגינה הזאת הנעימה לאוזן, על העולם הפיוטי הרב-גוני והמחייך, החלטנו, פה אחד, להעניק לשלומית כהן-אסיף פרס זאב לספרות ילדים לשנת תש"ן.

ובאנו על החתום

ד"ר מירי ברוך

ד"ר לאה חובב

גרשון ברגסון

גימוקי השופטים להענקת פרס זאב תש"ן לעמי גדליה על ספרה "העד האחרון"

זה לא מכבר התייחד עם ישראל עם חמישים שנה ל"ליל הברדלח" בגרמניה, ובעולם כולו ציינו זה מקרוב חמישים שנה לפרוץ מלחמת העולם השנייה ואסון השואה בעקבותיה.

אך ראה זה פלא אעפ"י שקיימים לגביהם סרטים דוקומנטאריים, מסמכים אותנטיים, תצלומים, אלפי אלפים של עדויות — קמים אנשים שונים, ומהם אינטלקטואליים ואנשי מדע, ומכחישים אותם: השואה לא היתה ולא נבראה, היא המצאה של יהודים לשם קידום מטרות שונות, פוליטיות, כלכליות ואחרות.

זה בעצם פן חדש של האנטישמיות בגלגוליה ובצורותיה השונות. מכחישים את עצם קיומה של השואה, את אמונתה; ומכחישים את ייחודה לגבי העם היהודי, שהפיתרון הסופי נועד לו לברו.

ודי להזכיר את הפולמוס האחרון לגבי המנזר באושוויץ. ברור, שבאומות העולם קיים אינטרס שלא להאמין בשואה. ופעולתם של

מבחינו השואה נזרעת על הקרקע בשלה לכך. והעניין קשה ומוזעזע, ויש לו השלכות לצדדים שונים. ועם שקשה לתאר שהכחשת השואה תחדור למחנה ישראל ותזכה בו ללגיטימציה כלשהי, השפעתה המהרסת של התופעה משפיעה גם עליו.

לפיכך יש ערך רב בהעלאת הנושא על דרך הסיפור, כפי שעשתה עמי גדליה בספרה "העד האחרון". היא הציגה את הבעיה מנקודת תצפית של בני-נוער בשבדיה, ובראשם גיבור הספר אריק לרסון, הלוחמים בשקר ורוצים להוציא את האמת לאור.

בספר זה באה לידי ביטוי הסכנה שבשתיקה ובאדישות לנוכח השקר הגס והתנהגותה של המורה הפאשיסטית והאנטישמית. העולם ששתק בימי המלחמה היה שותף לפשעים, וכך נתפסים גם השותקים כיום.

ערך הצדק והאמת מועלה בספר למימד אנושי-כללי, ולא רק כבעיה יהודית מצומצמת. הגיבור הראשי מצליח לסחוף את חבריו עם שהוא נוקט בתכסיס הממחיש את הבעיה על גופם הם, בדומה לתכסיס עליו קראנו בספר "הגל" למרטין רו.

העלילה מסופרת במתח רב המלווה עימותים רבים המגבירים את הדראמטיות, עימותים אישיים ואנושיים הגורמים להזדהות הקורא. הדמויות משורטטות באמינות רבה, ובמיוחד כובשת את הקורא דמותו רבת הפנים של אריק, שיש בה אומץ לב ויושר פנימי, בצד רוח וכאב. ערכים רבים עולים מבין דפי הספר. בראשם בולט ערך האמת והסכנה שבשקר. אף היחסים האנושיים המשתקפים בספר, יחסי אב ובנו, יחסי צעיר וזקן, ויחסים עדינים בין בני-הנוער לבין עצמו, כולם מחנכים בעצם תיאורם האמנותי.

הערך המרכזי, כאמור, הוא אקטואלי לצערנו, והוא כפול בספר: המלחמה בהכחשת השואה מחד גיסא, והבאת עדויות רבות לזוועות השואה מפי עדים החיים עמנו עוד היום — מאידך גיסא.

"העד האחרון" המבוקש בסיפור בהוכחה חותכת נגד ההשכחה הופך בספר לעדים רבים, ראוי ספר זה להיקרא על ידי בני נוער ומבוגרים כאחד. "העד האחרון" הוא ספר אמנותי, אמין ומרתק. ועם שהוא ממלא שליחות חינוכית ממדרגה ראשונה, אינו הופך לספר דידאקטי. לפיכך החליטה ועדת הפרס, פה אחד, להעניק לסופרת עמי גדליה את פרס זאב לשנת תש"ן.

ובאנו על החתום

ד"ר לאה חובב

ד"ר מירי ברוך

גרשון ברגסון

דברי מר נחמיה ברוש

אומר בפתח דבריו: האגודה למען החייל גאה להיות שותפה לאירוע זה של טכס חלוקת "פרס זאב". היא גאה בכך שבין יושביה הראש שלה בעבר היה משורר.

לאגודה למען החייל, אהרן זאב הגיע מצה"ל. לצה"ל הוא הגיע מארגון ההגנה. לארגון ההגנה הוא הגיע כיוון שהיה מחנך, אשר חינך את חניכיו הצעירים להתנדב לשורות המגינים והלוחמים. הוא צעד יחד עם חניכיו באותן השורות כיוון שהיה חסיד גדול של "רוגמא אישית" ו"הגשמה עצמית".

הוא השתייך לאותה המשמרת של ה"הגנה" אשר עליה הוטל להקים את צבא הגנה לישראל, לארגן אותו, להדריך אותו, לחנך אותו ולגבש אותו. תפקידו היה לחנך, במשימתו עמד בכבוד.

כשזאב עסק בחינוך צה"ל, אני נשאתי או בתפקיד פקודי. דרך ידיי עברו לא מעט חוזרים של זאב המכוונים למפקדים צעירים והכוללים הוראות על נושאי ההסברה ועל דרך הצגתם לחיילים. מעיון בחוזרים האלה ראיתי כי מחברם איננו תועמלן ולא "מסביר מטעם" כי אם מחנך הדואג למטענם הרוחני של חניכיו שצריך להזין אותם כשיעמדו למבחן ביום פקודה. סגנונו היה כל כך פשוט וכל כך מובן, כמו שירי הילדים שלו. עוצמת ההנמקה שלו באה לו דווקא מהעדרם של צעצועי לשון.

הוא בא לאגודה למען החייל ונטל על שכמו את עול הדאגה לאמצעים כדי להבטיח שהאגודה תוכל לפעול למען רווחתם של חיילי צה"ל. הוא נדלק לענין וגייס למטרה זו את כושר הביטוי שלו. חיזוק בפעולתו היה מקבל מביקוריו במחנות החיילים ושואב משם הן את המידע על צורכי החיילים והן את הנימוקים לשכנוע התורמים.

כשהופיע מטעם האגודה קסמו דבריו לנאספים והיה לך הרושם כאילו חצב אותם מלבו. לא יכולת להישאר שווה-נפש.

תיארת את אהרן זאב כפי שהכרתי אותו וכפי שנשאר בזכרוני. למקבלות הפרס — עמי גדליה ושלומית כהן-אסיף, ברצוני לומר כי לא רק עונג אלא גם כבוד לקבל פרס שעליו מתנוסס שמו של משורר ואדם כזאב.

דברי ברכה של הגב' מירה מאיר (בשם המולידים)

כבוד שר החינוך והתרבות, שופטי הפרס המלומדים, כלות הפרס, גבירותי ורבותי.

ליצחק בשביס זינגר, שספרו הגדול לילדים רואה אור בימים אלה, יש מאה סיבות לכתיבה לילדים, ורק עשר מהן הוא מפרט:

- א. מפני שהילדים קוראים ספרות ולא ביקורת.
- ב. מפני שאם משהו מוצא חן בעיניהם הם מצפצפים על משפט המבקרים.
- ג. מפני שאינם מחפשים בספרים את זהותם האבודה.
- ד. מפני שהקריאה אינה משמשת להם פורקן לרגשות אשם.
- ה. מפני שהילדים אינם אוהבים פסיכולוגיה.
- ו. מפני שאינם מנסים להבין את קפקא ואת ג'ויס.
- ז. מפני שהילדים עוד מאמינים באלוהים, במשפחה, בשדים ורוחות, בסימני פיסוק וכיוצא באלה דברים שיצאו מן האופנה.
- ח. מפני שהם אינם מחפשים בספרים אפארט מדעי עם הערות שוליים ומראי מקומות.
- ט. מפני שהילדים יסגרו ספר המשעמם אותם, מבלי שיתביישו ממישהו.
- י. מפני שהם אינם מצפים שהסופר החביב עליהם ידבר רעות על המין האנושי.

גורל משונה נועד לנו, למו"לים העוסקים בספרות ילדים, שאנו רואים את העולם ראייה כפולה — אחת עיננו קוראת כילד, רואה ספרות, מחפשת עניין, רוצה באמונה ובתום. והשנית — חרדה למוצא פי המבקרים, מנסה להבין את המעבר אשר יש מי שקורא לו פסיכולוגיה, ויש מי שקורא לו פילוסופיה, ויש מי שכותב אותו בעזרת אפארט מדעי עם הערות שוליים. ונסיון החיים שלנו כאנשים בוגרים לימד אותנו שלא תמיד ניתן לדבר טובות על המין האנושי.

אנו מתפתלים בתוך מציאות מופצלת זאת להביא לקוראים ספרי ילדים שתהא בהם אותה אמת שכולנו כל כך מחפשים אחריה, זו שהמשורר קרא לה "אמת הראי והשרים".

גואלים אותנו מן המבוכה אותם סופרים שהדחף הטבעי ליצירה הטבוע בהם משיב משב רוח רענן, שאינו נכנע לתכתיבים ואינו נכנע לאיזומים ולהגררות, אך הוא מגשר על פני הסתירות לכאורה של המציאות, מסלק ומבטל במחי יד את כל השאלות והחששות, "ומיד כל הלבבות מתמלאים תקוה" — כמאמר א.א. מילן.

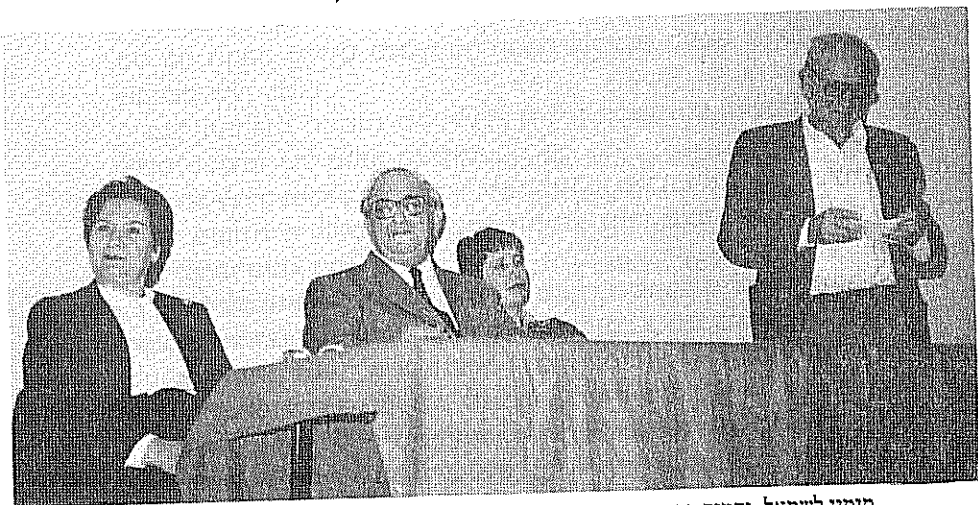
הרשו לי לקרוא לכם שיר של שלומית כהן אסיף — אחד מרבים — המצליחים להשיב את סדר העולם שלנו על כנו, כיון שבראייה התמימה שבו מסתתרת אותה אמת שכולנו מחפשים אחריה, זו העושה שלום בין הפנים לחוץ, בין המשורר לציפור, בין המציאות לבדיון, והופכת אותו למציאות.

מלים בדלי

המשורר פותח את הדלי	למשורר אחד
ועוטף את המלים	דלי עם מכסה
במחשבות ובצלילים	(באמצע יש חריץ)
שיתנגנו באזנים.	בפנים הוא אוסף
שוקל אותן בכף המאזנים	מלה אחר מלה
משחיל בחוט, עושה שרשרת	ושומע את צלילה.
וזרק כל מלה מיותרת.	המשורר שומר בדלי
	מלה שלא אמר
וערב אחד	מלה שמצא ברחוב
צפור בחלון עוברת	מלה מבהילה.
קורצת לו קריצה מכרת:	מלים שמישהו זרק באויר
"אתה שומח שאתה משורר	והוא התבלבל ולא החזיר.
ולא משהו אחר?"	המשורר שומר בדלי
"יש לך שיר, כנף, מקור	מלה מתוך תפלה
צפור, את שמחה שאת צפור?"	מלה נרגשת
	מלים שצד ברשת,
	עם חרוז או בלי
	הכל שומר בדלי.

ומלה אחרונה על פרס זאב ומחלקיו — משרד החינוך והתרבות; משרד החינוך והתרבות ממלכתי ומכופתר ככל שיהיה, המעניק את הפרס הגבוה ביותר לספרות ילדים, לספרים שיש בהם פיוט ואמת פנימית, לספרים שיש בהם ספרות במיטבה — ראוי לכל מלות השבח שאנו, המו"לים, יכולים להעניק. הוא בן ברית נאמן ליצירה המשובחת לילדים. מי יתן והספרים הזוכים היום בפרסים לא ייסגרו לעולם ע"י הילדים הקוראים, כי הם יפים ומרתקים, וגם בדברם על כאב הם מדברים טוב על המין האנושי.

טקס חלוקת פרס זאב הש"ן

מימין לשמאל: נחמיה ברוש, ד"ר מירי ברוך, שר החינוך והתרבות, יצחק נבון, ד"ר לאה חובב

גרשון ברגסון, ראש המדור לספרות ילדים
ויו"ר ועדת השופטים.

כלות הפרס עמי גדליה (מימין) ושלומית כהן-אסיף
בחברת שר החינוך והתרבות.
(תצלום ישראל סאן "הצופה").

דברי בלת הפרס שלומית כהן-אסיף

כל כך הרבה מילים טובות וריחניות שמעתי הערב. נדמה לי שבקבוק הבושם שלי נשבר.

בצד הברכות החמות שלי לעמי גדליה ברשותכם, משפטי תודה אחדים בשמי ובשמו של מוכר העננים.

תודה לד"ר מירי ברוך ולד"ר לאה חובב. תודה לאיש יקר שעומד בראש מדור ספרות הילדים של משרד החינוך ומדי פעם מצביע בעדי ולא רק בענייני פרסים.

תודה לסופרת ערנה קרמר ומירה מאיר, השושבינית של "מוכר העננים", הן בחרו לייצג את הוצאת "ספרית פועלים" באמצעות ספרי. כאן המקום לספר שמירה מאיר היא המו"ל הישראלי שאמר לי "כן!" על ה"כן" הזה שנאמר לפני למעלה מעשר שנים — תודה מירה.

תודה לסופר שלמה ניצן, שעשה אתי את הצעדים הראשונים בעריכה. תודה לכל אלה שמגשרים ביני ובין ילדי ישראל ונותנים לי כח לעוד. תודה לכל אלה שעומדים מאחורי, מלפני ומצדדי, לכל אלה שהם חלק מן המהות הספרותית שלי, ועוד יותר לאלה שהם חלק מן החלום שלי. ועוד שתי תודות: יש תודה אחת שתמיד אני לוחשת אותה ביני לביני והפעם אומר אותה בקול:

תודה לכל החלומות שבאים להתארח אצלי ולא בורחים ממני. והתודה האחרונה בסל התודות היא למשורר זאב. ולא משום שערב זה לזכרו. מסיבה אחרת — זאב הוא המשורר של ילדותי. גדלתי בבית שלא היו בו הרבה ספרים. בצד ספרי הקודש, הרמב"ם והזוהר, ממש ליד ספר האגדה של ביאליק ורבניצקי בלט הספר "פרחי בר" של זאב, במהדורה הראשונה שלו.

בשירו "ברוח" כותב זאב: "כל צמרת הומה אחרת / אחרת כל אילן ירעד".

ואני כילדה קטנה אוחזת בכף ידו של אבי או של סבי, עוברת בין העצים בשדרה ובווקת בחשדנות לראות אם זה נכון ש"כל צמרת הומה אחרת". כן, זה נכון, אבל היום אני יודעת שלא כל צמרת הומה אחרת, אלא כל ענף הומה אחרת וכל עלה רועד אחרת. לכן שיר הפתיחה שאקרא במחרוזת הוא השיר "עץ בירושלים".

עץ בירושלים

שרה ומוחאת כנפים.
ויש עץ, בסוף ירושלים
על כל עלה שלו צפור
שרה יומם וליל.

לכל עץ יש צפור
לפעמים יש לו שתיים.
ויש עץ
על כל ענף שלו צפור

הגמדי השמיני

טי נשאר לבר	לא היו שם שבעה גמדים,
טי ביער נדד	היה עוד אחד
טי ביער אבד.	עם כובע ורדרד.
בא הרוח לטף את שערו	לא ספרו אותו, את הגמד טי
למד אותו לשרק.	כי לא ראו אותו ודאי.
מאז, כשטי שורק	בוה קטן, קטנטן
(ואף פעם לא יודעים מתיו)	הגמד השמיני, טי
הרוח נושא אותו דוקא אלי...	עם שלגיה לא רקד
	לא נתן לה יד.

ועתה הרשו לי לומר משהו על ספרות ילדים.
 "אני נמנית עם המתלבטים בין מה שקרוי ספרות ילדים וספרות מבוגרים.
 אני לא יודעת מהו ההבדל בין ספרות זו לספרות זו. בעצמי לא יודעת איפה
 נגמרת הכתיבה שלי לילדים ואיפה מתחילה הכתיבה שלי למבוגרים.
 במלים אחרות: אני לא יודעת באיזה גיל מפסיקים לפחד מן החושך. ובכל
 זאת יש לי הגדרה והיא הטובה מכולם, כיון שלא מצאתי טובה ממנה. לפני
 למעלה משנתיים נפגשתי עם ילדי קיבוץ נען. בתום המפגש ניגשה אלי
 ילדה (אולי תלמידת כיתה ב') ולחשה לי באוזן: "שלומית, אני מכירה שתי
 ספרות שכותבות לילדים והן מרכיבות משקפיים. ואני מכירה סופר אחד
 שכותב לגדולים והוא בכלל לא מרכיב משקפיים". מאז אני יודעת שההבדל
 בין ספרות ילדים לספרות למבוגרים זה רק... המשקפים.
 לסיים אקרא את השיר "אם הלב היה מודבר".

דברי כלת הפרס עמי גדליה

אורחים נכבדים מאוד — שלום רב.

לפני כ־3 שנים, כשעבדתי כספרנית בחדר העיון, חיפשתי חומר עבור תלמידי התיכון אודות השואה. בכרטסת המאמרים העוסקים בנושא הזה נתקלתי בכמה מאמרים שכותרתם זעקה לעיני:

"טענות היהודים על רצח 6 מיליונים — הן תרמית!"

"השקר של אושוץ!"

האמנם מתו ששת המיליונים?"

אחוזת בעתה מיהרתי לחפש את המאמרים הללו, המאמרים הדנים בתופעה של הכחשת השואה. להפתעתי גיליתי שקיימים מאות מאמרים, ספרים וחוברות הקובעים חד משמעית, שהשואה היהודית באירופה לא התרחשה, או לפחות מעלים ספק בדבר קיומה. החתומים על המאמרים הם היסטוריונים, או כאלו הרואים עצמם כהיסטוריונים, פרופסורים באוניברסיטאות ידועות בעולם ואפילו אנשים שהיו בעצמם אסירים במחנות הריכוז בזמן המלחמה.

אפרט כמה שמות: ארתור באץ, פרופסור לאלקטרוניקה באוניברסיטת נורת'ווסטן שבארצות הברית, כתב ספר בשם "התרמית של המאה העשרים", שבו הוא מנסה להוכיח כי פרסומי השואה הם תרמית מתוכננת. ד"ר אוסטין אפ, מרצה לספרות בפנסילבניה, שפירסם את הספר "התרמית של ששת המיליונים" ובין היתר כתב:

"הרייך השלישי רצה לגרום ליהודים להגר ולא לחסל אותם מבחינה פיסית. אילו

התכוון להשמדה לא היו מתגוררים כיום בישראל 500,000 ניצולי מחנות ריכוז

ומקבלים בעבור רדיפות דמוניות, פיצויים ממערב אירופה."

המספר, אגב, שיקרי לחלוטין.

פרופסור רובר פוריסון, שהיה מרצה באוניברסיטת ליון שבצרפת, ו"הוכיח" לכאורה, שתאי הגאזים לא היו אלא חדרי מתים לאסירים שמתו ממגיפת הטיפוס.

הידוע מכל המכחישים הוא פול ראסנייה, שהיה בעצמו אסיר פוליטי במחנה הריכוז בוכנוולד, אחרי שנאסר בשל פעילות מחתרתית כנגד הנאצים. הוא פירסם כמה ספרים, ביניהם: "השקר של יוליסס", "המשפט האמיתי של אייכמן", "האחראים לפרוץ מלחמת העולם השנייה" ועוד.

אך חשוב ביותר לנושא הוא קיומו של מכון בארצות הברית, העוסק בדיונים בסוגיות היסטוריות, בארגון כנסים בינלאומיים ופרסום כתב עת. המרכז נקרא "המכון לבחינה היסטורית" "Institute for Historical Review" והרבעון שמו "The Journal of Historical Review". פעילותו של המרכז הזה,

וכתבי-העת שלו, מתמקד בעיקר בנושא הכחשת השואה, בצד מאמרים בנושאים גזעניים, אנטי-יהודיים ואנטי-ישראלים.

כל פרסומי השיטנה הללו, המכחישים את השואה, מתפרסמים בעולם כולו — באוסטרליה, אוסטרליה, גרמניה, דנמרק, דרום-אפריקה, הולנד, ברזיל, ספרד, צרפת, קנדה, שבדיה, שווייץ ועוד.

אסכם בקיצור את דבריהם של מכחישי השואה:
א. לא היתה קיימת תוכנית לרצח המוני של בני העם היהודי. עובדה, לא תמצא כל איזכור של המלה "השמדה" או "רצח" בכל הפקודות והתכתובות הנאציות.

ב. המונח "פתרון סופי", המופיע במסמכים הנאציים מכוון לתוכנית לעידוד או כפיית ההגירה של היהודים מרחבי הרייך ומאירופה כולה, או ליישובם של היהודים במזרח אירופה.

ג. תאי הגזאים, אם אכן היו קיימים, שימשו לחיטוי האסירים, בעיקר מפני מגיפת הטיפוס שהיתה נפוצה מאוד במחנות. אם אכן נרצחו אנשים (ולא דווקא יהודים), בתאי הגזאים, הרי הדבר נעשה בידי כמה מטורפים מן הדרגים הנמוכים או הבינוניים.

ד. לא היתה לגרמנים כל סיבה לחסל את כוח העבודה האדיר והזול שעמד לרשותו — היהודים. ואמנם הם ניצלו אותם לעבוד במחנות מתאימים. והדוגמא המובהקת ביותר היא אושוויץ, אשר בה הוקם מפעל עצום ששרת את המאמץ המלחמתי — בית חרושת ליצור גומי סינטטי. ואגב, הריחות הנוראים שעלו מאושוויץ ומיוחסים לשריפת הגופות במשרפות. נגרמו ממפעל הגומי.

ה. ידוע שהיו מחנות גיטאות משפחתיים בהם נהנו האסירים מתנאים טובים במיוחד, כמו בטריינשטט וברגן-בלזן מחנות השמדה לא היו קיימים כלל, אלא כעלילה כוזבת נגד הגרמנים.

ו. מספר היהודים שמתו במלחמה אינו עולה על מליון או מליון וחצי, ועובדה שאפילו מוסד ישראלי מכובד כ"יד ושם" לא הצליח לאסוף שמות של שישה מליון יהודים שלכאורה נרצחו. היהודים שאכן מתו, נפטרו בפעולת המלחמה, או הוצאו להורג בשל פעילות במחתרות ההתנגדות. רבים נהרגו על ידי הפצצות בנות הברית ובפוגרומים בשטחי ברית-המועצות.

התגובה הראשונה שלי למקרא הדברים היתה — פחד. פחד מפני האפשרות שדברים כאלו יכולים בכלל להעלות על הדעת ולהתפרסם בראש חוצות. אחר כך בא הזעם — חרון נוראי, רצון למחוק את האפשרות הזו של הכחשת השואה. ובעקבותיו בא חוסר האונים. חשבתי, למשל, על נער, תלמיד תיכון באיזו עיר קטנה בארצות הברית. הוא למד בשיעורי ההיסטוריה על מלחמת העולם השנייה. 10 דקות מן

השיעור הוקדשו לאיזכור השואה, אולי אפילו שיעור שלם. אחר כך הוא נתקל בפרסומים של המרכז האמריקאי — "המכון לבחינה היסטורית", וקורא מאמר המכחיש את השואה, עם הסברים וניתוחים והוכחות. איזו סיבה יש לו להאמין דווקא לגירסה המקובלת אודות השואה? אולי גם בו יתעורר ספק לקיום השואה.

נער אחר יאמר — כן, היתה שואה, אבל תסכימו אתי שהנתונים אודותיה נשמעים קצת מוגזמים. אני מבין שאפשר ללכוד ולהרוג מאה אלף אנשים, מאתיים אלף ואפילו מליון, אבל 6 מליון? איך אפשר לדחוף 6 מליון איש לרכבות, לתאי גאזים בלי שהעולם ידע, יגיב, יזעק, ובלי שהם עצמם יתקוממו? זה נשמע מוגזם לחלוטין.

ועוד חשבתי שבעוד דור או שניים, כשכל העדים לוועה וצאצאיהם ימותו, תהיה השואה עוד אפיוודה בהיסטוריה, עוד שיעור משעמם, עוד מלחמה שיש לזכור למבחן בהיסטוריה, כמו מלחמת מאה השנים, או מלחמות הבורים.

לא חשבתי שיש באפשרותי להתמודד עם הנושא הזה.

ואז, יום אחד, נתקלתי בידיעה קטנה בעיתון מעריב:

"מרד תלמידים בשווייץ נגד המורה הניאורנאצית".

סופר בה על מורה שווייצרית בעלת דעות ניאורנאציות, בשם הנרייטה פאשו, שהטילה ספק בפני תלמידיה, בקיומם של תאי הגאזים. הממשל השווייצרי, משרד החינוך והנהלת בית-הספר ניסו להשתיק את הנושא, אבל התלמידים דרשו לפטר את המורה. כעבור 7 חודשים של בירורים הועברה המורה מלימוד היסטוריה להוראת צרפתית בלבד, וכדי להרגיע את הרוחות ערכו בבית-הספר תצוגה על הזוועות במחנות הריכוז. אבל התלמידים וצוות המורים לא ויתרו. הם האשימו את משרד החינוך בצביעות. הם פנו לאמצעי התקשורת, כתבו מכתב לראש הממשלה ודרשו לחדש את החקירה בפרשה ולפטר את המורה לאלתר.

בזמן כתיבת הידיעה בעיתון עדיין סערו הרוחות בבית הספר כשדעת הקהל השווייצרי ואמצעי התקשורת תומכים בתלמידים.

הידיעה הקצרה הזו בעיתון סימנה לי את הדרך בה אוכל לנתב את הנושא שהטריד אותי כל כך. עכשיו ידעתי שעל כך אני אכתוב ספר — על הכחשת השואה ועל המלחמה בהכחשה. לא התכוונתי לכתוב ספר שיתווכח עם המכחישים, שינתץ את השקרים שלהם — זאת עושים היטב וללא לאות ארגונים ומרכזים בארץ ובעולם המנציחים את זכר השואה. מה שהתכוונתי להעלות הוא את הידיעה שקיימים פרסומים וישנם "היסטוריונים" (במרכאות) המכחישים את השואה. רציתי שהנוער בארץ ידע שתופעה כזו קיימת, שידע את הסכנות שבה ושיבין מה החשיבות של זכרון השואה.

ויותר מכך, קיוויתי שהספר יגיע גם לידי נוער בחו"ל, כדי שהוא ידע
שהשואה שקרתה ליהודים אינה נוגעת ליהודים בלבד אלא לעולם כולו.

היא כתם שחור בהיסטוריה שאסור למחותו בשיכחה.
מרגע שהדבר נתאפשר לי, התגלגלה כתיבת הספר במהירות רבה.
סיפרתי בדיוק את אותו סיפור — על מורה המכחישה את השואה
ותלמידיה נלחמים בה עד שהיא מפוטרת ממערכת החינוך. מתוך נוחות
שלי העברתי את העלילה לשבריה — גם בה מפורסמים פרסומים
המכחישים את השואה.

נסעתי לשבריה לעיירה קטנה וחביבה בשם פינספונג. התארחתי אצל
משפחה נוצרית בפטיסטית, שעזרה לי ועודדה אותי במשך שהותי שם.
ערכתי פגישות רבות עם תלמידים בתיכון המקומי. שוחחתי אתם, למדתי
בעזרתם על השקפתם בנושא השואה ועל חיי היומיום שלהם, נושאי העניין
שלהם, צורת הכילוי, המסיבות וכו' — כרקע לסיפור. שוחחתי גם עם
מוריהם ועם מנהל בית הספר.

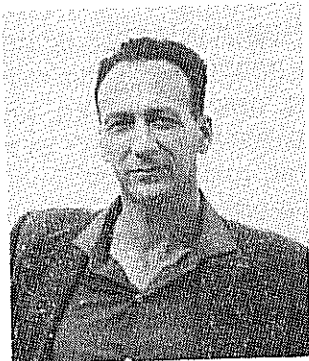
כעבור חודשיים הספר כבר היה כתוב.
כשנתי לחברים לקרוא את הספר הם אמרו שהסיפור עצמו יפה מאוד
אבל בלתי אפשרי. איזו סיבה יש לנוער שבדי, צרפתי או אמריקאי להילחם
כנגד הכחשת השואה.

וזו בדיוק הנקודה העיקרית של הספר — הקריאה למעורבות,
לאיכפתיות, הבריוחה מן האדישות, המלחמה באדישות לרע, לכל רע
המתרחש בעולם. כמו שאמר אריק, גיבור הספר, נער שבדי, לא יהודי:
"השואה קרתה מפני שהיתה אפשרית, נתנו לה לקרות, ואם נחזור
לשקוע באדישות היא עלולה לקרות שנית — כמלחמת עולם, רצח עם, או
שואה גרעינית".

וגיבור אחר של הספר, הרופא שהיה עד לשואה אומר:
"השואה יצרה תקדים, אבל אם ננצור את זיכרה הרי נפוח זיק של תקווה
כי דברים כאלו לא יקרו עוד. זכרון השואה מחדד את הרגישות שלנו, נותן
בידינו אמת-מידה כדי לבחון את עצמנו, את זולתנו, מונע בעדנו מלשקוע
באדישות לרוע, ואולי — גם מן הרע עצמו".

בתחילת החודש הזה היה ב"ידי-שם" כינוס בינלאומי של מוסדות
להנצחת השואה. שם אמרה ד"ר אליזבת מקסוול, אנגליה פרוטסטנטית
אותם דברים בדיוק:

לסיום — אני רוצה להודות למשרד החינוך, לאגודה למען החייל,
לגרשון ברגסון וד"ר לאה חובב וד"ר מירי ברוך על הכבוד שהעניקו לי
במתן הפרס ולאנשים הטובים מהוצאת כרטא, לאורחים ולמשפחה
הפרטית שלי שבאו להשתתף בשמחתי. אני גאה לקבל את הפרס לצדה של
שלומית כהן, שאת ספריה קראתי ואני עדיין מקריאה, בהנאה רבה, לילדיי.

עוזר בצר ז"ל (1921–1989)

מאת הרצליה רז

עוזר בצר ז"ל הלך לעולמו בטרם עת, בחודש תשרי. הוא היה סופר פורה לבני-הנוער, הוציא לאור עשרה ספרים, ובכתיבה-הוצאות ישנם ספרים שלו, שעדיין לא ראו אור.

מן הספרים המפורסמים שלו "הצנחנית שלא שבה", שזכה לפרס למדן; "לא בדרך המלך" (ספר על אורד וינגייט); "הגששים מגבול הצפון", שזכה לפרס אסתר רבינוביץ ו"אל לוחמי ברי-כוכבא" שזכה בפרס זאב. בכל ספריו בולט מוטיב מרכזי: ראות וקשר טוב בין אנשים, הוא היה איש רעים להתרועע עם חברים למקצוע ולגיל, עם אנשים קשישים שטיפל בהם משיצא לפנסיה, ועם ילדים בגני-הילדים שאהב להיות במחיצתם ולהעסיקם בסיפורים.

עוזר היה אחד הראשונים שנרתם לעניין "סומליון"; הוא היה זה שנתן לאיגוד החדש של סופרים ומאיירים לילדים ונוער, וחוקרים — את שמו. פשטות החליכות שלו, המוכנות שלו למלא כל תפקיד ויהי המזערי ביותר, ודרכי הנועם שלו במפגש עם כל אחד, יחסו לרבים רבים. עם צאתו לגימלאות הלם על פעילות יצירתית רבת-תגובה; אך המציאות הייתה אחרת, מותו הפתאומי הלם במשפחתו ובכל הקרובים לו. אני מקווה שיהיה לרעיה ולילדיו בוח לסדר את הארכיון הספרותי שלו, שיערכו את כתבי-היד וימסרו אותם למשמרת, שיאספו את סיפורי ויצליחו לערוך ולהוציאם לאור, כדי שישמשו את ציבור החוקרים לעתיד. הלוואי ובני-הנוער יוסיפו להתבשם מהספרים שלו המצויים ברוב הספריות.

יהי זכרו ברוך

הרצליה רז

מלים לזכרו של יריד

"מוכנה לעשות החלפות?" היה עודד שואל בתגובה על ספר חדש שלי שיצא לאור, לאחר דברי ברכה חמים מכל הלב, (עודד היה אחד מגדולי ה"מפרגנים" שאני מכירה). וזו הייתה אחת מהצורות המקוריות שלו לקיים דו-שיח.

גרנו בשכונה אחת. הלוגו נשקף אל הלוגו וכשהייתי מאחרת בנשף והאור בחדר העבודה שלי דלק עד לשעות הקטנות, היה עודד שואל: "את מספיקה בכלל לישון?" ושמעתי בקולו דאגה כנה.

כשהיינו נפגשים ברחוב, היה עודד מספר לי, בעיניים קורנות, על שיר שנולד לו פתאום, על סיפור שכתב לאחרונה. "יש לך רגע לקרוא?" בשמחה של ילד, בהתלהבות של יוצר אמיתי החוצב מלים מתוך חוויות ראשוניות, שהפכו את חייו ויצירתו למסכת אחת, היה עודד משתף אותי. ואני, עלי להודות, לא תמיד יכולתי להיענות.

"כל כך ממהרת עכשיו, עודד, בפעם אחרת..."
והוא, ברוחב לב, מבין וסלחני "בסדר-בסדר, רוצי, אני לא רוצה לעכב אותך. תקראי בהזדמנות, כשיהיה לך זמן".

ובאמת, אמרתי לעצמי שאני חייבת למצוא את הזמן הזה. ידעתי, לפי דברים שדיברנו בהם על קצה המזלג, שאצורים בקרבו סיפורים מרתקים, סיפורים שהם פנינים נדירות. יבוא יום, חשבתי, נשב יחד באווירת החברותא הנעימה, שיוצר סביבו תמיד, ונברר לנו מתוך המטמון הגנוז הזה את הפנינים הכי יפות.

חלק מהאוצר הזה העלה עודד על הכתב. זכה בהכרה, בפרסים ספרותיים, בהוקרתם של הקוראים הצעירים שקיבלו, בצד החווייה הספרותית, מנה הגונה של אהבת הארץ, של ידע היסטורי מדויק, של ערכים חברתיים ואהבת האדם.

חשבתי שאין סיבה למחר. הלא עודד נמצא כאן, לידי, ואפשר תמיד להיפגש. לא הייתי בארץ כשחלה. עם שובי, במקום חיובו הנצחי, קידמה אותי הודעת אבל על מותו.

דורית אורגד

במבט ראשון

מואת ג. ברגסון

קורניי צ'וקובסקי, זבובה ומזומובה, מרוסית: עינת יקיר, איורים: אלכסנדר פוטוב, הוצ' "אלף" 1989.

בספר שלושה שירים משל צ'וקובסקי שתורגמו לעברית.

תרגום הוא דבר של יומיום ואין בכך רבותא.

הייחודי בשירים שלפנינו הוא שהם תורגמו על-ידי עינת, בהיותה בת 11.

עינת יקיר שמרה בתרגומה על התוכן, ובדרך כלל גם על המקצב, אף כי

פה ושם הרשתה לעצמה להכניס שינויים סגנוניים ואף תכניים.

למשל בשיר "שטופֶּעֶךְחור", בבית שני, במקור, נאמר (מילולית):

אני אחרי הנר / הנר בתנור,

אני אחרי הספר / דולק.

ובתרגום: איפה ספלי? על הספר, איפה ספר? / הוא גתר הישר — על

הפסנתר. במקור אין שאלות, אלא משפט-סיפור.

כן נוספו אלמנטים שאינם במקור, כגון: פסנתר, או החלפת מיחם (במקור)

בקומקום (בתרגום).

וכן יש הבדל בין "רץ אל" (במקור) לבין "צורח לקומקום" — בתרגום.

דוגמא נוספת: במקור נאמר "אתה יחיד שלא התרחצת, ונשארת

מלוכלך, בתרגום: רק אתה לא התרחצת / יום שלם בבוץ קפצת."

אולם, כאמור, למרות השינויים והתוספות פה ושם, נשמרו בתרגום גם

התוכן, גם הקצב וגם רוח הדברים.

בדין לציין, כי השיר פרמקל תורגם על-ידי נתן אלתרמן, בשנת 1946,

(ראה אור בהוצאת עם-עובד, ופורסם שנית בספר "נתן אלתרמן לילדים",

בשנת תשל"ד בהוצאת הקיבוץ המאוחד).

אלתרמן לא עברת את שם השיר, והשאירו כמו במקור ברמלי.

גם אלתרמן, כדרכם של מתרגמים, נאלץ פה ושם לסטות מן המקור,

והדבר מקובל. איני משווה בין התרגום של אלתרמן לזה של עינת יקיר,

והציפיות מאלתרמן הרי שונות מאלה שאנו מצפים מילדה בת 11, גם איני

יודע אם התרגום של אלתרמן היה לנגד עיניה של המתרגמת הצעירה,

על-כל-פנים, השירים קולחים בשטף וניכר בהם כישרון

פיוטי-ספרותי-לשוני של המתרגמת וראויה היא לתשומת-לב ולאיחולים להמשך הצלחה ביצירה.

וילנה סוף הדרך, כתבה: שרה שמעונוביץ, תרגם וערך: נתן לבנה, הוצ' יזוטה (הבת לזכר אמה) 1989, 140 עמ', לא מנוקד.

סיפור ביוגרפי של אם ובתה, על מאבק הישרדות בתקופת השואה. הספר דומה לעשרות כמוהו שנכתבו לפניו וודאי ייכתבו אחריו. תיאור מבוסס על חוויות אישיות של אישה צעירה בגטו וילנה, בריחה, חיפוש מקום מקלט אצל גויים, נדודים, מאבק הפרטיונים וכיוצא באלה. גם אם אין בסיפור חידושים, וכבר קראנו על קפיצה מן הרכבת, נדודים בכפרים, הסתתרות ביערות — נקראים הדברים בעניין. וזאת מפאת האמת הקורנת מן החוויות האישיות של המספרת.

המלחמה בסוף הדרך, נאורה מטלון-ברנח, עם-עובד, 1989.

זהו סיפור על כפרי-ילדים בתקופת מלחמת העולם השנייה, למן הרגע שבו הפציצו האיטלקים את תל-אביב ועד לסיום המלחמה, ספרותנו עשירה בסיפורים ותיאורים על רקע המוסדות הפנימייתיים שבארץ, כפרי-ילדים הם מוסדות מיוחדים במינם באופיים, וודאי בהיקפם. המחברת פורשת לפני הקורא יריעה רחבה על תלאתיהם של ילדים עם פרוץ מלחמת-העולם הראשונה; דרכי הצלתם, וקשיי ההסתגלות לסביבה החדשה ולאורח החיים בפנימייה.

הגיבורים בספר — ובו סך-הכל 84 עמודים — עמוסים לא מעט טראומות מן התקופה שקדמה להיקלטותם. תשומת לב מיוחדת מוקדשת לפנימייה שהסדר בו נשמר על-ידי החניכים עצמם מפאת גיוסם של המדריכים לצבא. הספר כתוב ברוח כתבה עיתונאית ללא יומרות.

נעה בלאס, תולדות חייו של יוהן סבסטיאן באך, הקה"מ 1989, 80 עמ'.

החומר מוגש בצורה פשוטה, תאריכים שמות של מקומות, שמות של יצירות, ואירועים אישיים. בספר 80 עמודים, אך טקסט נטו הנוגעים לחייו ויצירותיו של באך — 60 עמודים בלבד.

החומר מחולק ל-40 פרקים קצרים, עמוד וחצי כל פרק — ובהם בקצרה, ללא תסבוכת, על אירוע מחייו בסגנון עיתונאי כגון: הפרק "מות האם" לחורף 1694 נפלה אמו של סבסטיאן למשכב... הכאבים גברו... לאחר יום

עלה חומה... ולאחר יומיים נוספים נפטרה והיא בת 50 שנה בלבד". (18)
או "ביקור בהמבורג".

...בחופשת הקיץ של שנת 1701, שם סבסטיאן את פעמיו להמבורג, מאחר
שכספו היה מועט שבמועט עשה את הדרך בת 48 ק"מ ברגל.
הביוגרפיה נמסרת בצורה ליניארית למן שנת הולדתו 1685 עד פטירתו
— 1750.

חובבי מוסיקה ודאי ימצאו עניין במסופר, והרושם הוא שאכן מלכתחילה
נכתבו הדברים למענם.

תחנת בגדד אינה עונה

כותרת המשנה אומרת:

"עובד על-פי ספרו של שלמה הלל "רוח קדים". העיבוד נעשה על-ידי
עמוס כרמל.

הספר ראה אור בהוצאת עידנים / ידיעות אחרונות. הוא בן 160 עמודים,
ומשולבים בו ציורים מאת אבי כץ.

מה אוסיף עוד לנתונים הביבליוגרפיים? הספר בפורמט 15x22 ס"מ
אותיות רגילות של ספר למבוגרים והוא בלתי-מנוקד.

ומדוע אני מרבה בנתונים חיצוניים ואיני מוסר את תוכנו?
כי כל דף בספר מכיל מידע חשוב על העלילה ולכן קשה לתמצת את
התוכן, אפשר לומר משפטים ספורים:

מסופר על מבצע העפלה מעיראק במטוס "מתחת לאפס של הבריטים
והעיראקים", ועל "מבצע עזרא ונחמיה" שהביא לחיסול גולת עיראק. אך
במשפטים יבשים אלה אין בהם אפילו רמז על המאמצים, על ההרפתקאות,
על תושיה ועל עוז נפש, שהיו קשורים במעשים "פשוטים" אלה. קלידוסקופ
של דמויות, הצלחות וכשלונות, יאוש ותקווה, דכאון ורוממות נפש, כל
אלה מובאים בספר ברצף סיפורי שוטף ומותח, ומן הדין לעודד את קוראינו
הצעירים לקרוא בספר, אולי ידבק בהם שמץ מן המסר שבו והוא:
העלייה וקליטתה, בעקבות הקמת המדינה, הצליחו הודות למאמצים
על-אנושיים של חבורת אנשים בעל-חזון לנכונות להקרבה, טוב
שמעשהם של אידיאליסטים אלה יהיו לנגד עיניהם של קוראינו הצעירים.

החיים והמוות ביד הלשון (מבחר מעשיות)

מאת הרצליה רז *

זה עתה יצא לאור אנטולוגיה נוספת, שליקט ש. אבס, ובה עשרים ושמונה סיפורים, שהוא קורא להם — מעשיות. כל הסיפורים מובנים סביב לניבים או פתגמים בלשונו. מכאן זיקתם לסיפורי עדות-ישראל.

הספר מאויר שחור לבן באיוריו החכמים של דני קרמן, הכריכה צבעונית ומושכת את העין והאותיות גדולות ומנוקדות. נעים לקחת את הספר החדש ולקרוא בו.

אבל — אבויו מי שמודע לערכם המבני והמדויק של ניבים ופתגמים, נדהם משמו של הספר. העורך לא חשש לשנות את הניב הלשוני המקורי, או שלא חש בכוחו הראשוני. "חיים ומוות ביד הלשון" כך הוא הניב והוא הוסיף לו ה"א הידיעה ההורסות אותו.

גם ניבים אחרים טובלים משינויים. במקום "גם אויל מחריש לחכם יחשב" (דף 39) קורא העורך לסיפורו "אויל מחריש — חכם יחשב".

ישנם סיפורים בעלי שמות שאינם קשורים לניב כגון: "גיחא וחותרו החולה" (דף 71) כנ"ל "האכר התם" (דף 89).

בסיפור "אדון כל האדונים" (דף 57) מצפה הקורא העברי להתייחסות לאל ולא למלך בשר ודם, השם מטעה.

עצם הרעיון להרחיב תחומם של ניבים ופתגמים בסיפורים, הוא רעיון מצוין, בתנאי שהעורך נאמן לרעיונו ובוחר את סיפוריו על פי הדגם שבחר בו.

העורך הוסיף לשמו של הספר הסבר "מבחר מעשיות", לדעתו לא כל הסיפורים האלה הם מעשיות, יש בתוכם בדיחות ואנקדוטות וגם סתם סיפורים קצרצרים בעלי עלילה דלה. אפילו במעשיות עצמן לא הקפיד העורך והמעבד לשמור על המבנה הצורני הטיפוסי להן ובעיקר פגם ביסוד החזרה הנוסחאית.

סיפורי אסעי סופרו ברובם על ידי מספרים חסרי-השכלה שלעיתים גם הלשון העברית לא היתה שגורה בפיהם, מי שבא לבחור מתוך המאגר

* עיבד וערך: שלמה אבס. אייר: דני קרמן. הוצאת עגור 1989.

הענקי של סיפורי-עדות ישראל, חייב לבחור בזהירות רבה ומוכרח לעבדם עבד היטב, או שהוא מאבד את המטרה שלשמה אסף וערך ספר כזה. לשונו של הספר, שבא להעשיר את לשון הקוראים, היא לשון מעורבת ודלה וסגנונה לקוי.

דוגמאות: (דף 41) "שלמה המלך תגיד לו, אין אנו יכולים ככה, נראה כי כל מה שאנו אומרים אין הוא מקבל". הפער הסגנוני בתוך משפט אחד ממש בולט וכמוכן שדרך דיבור זו אינה מתאימה לשם הסיפור שגם הוא ניב מסולף.

בסיפור סולפה גם דמותו של שלמה המלך: אנו קוראים לו "החכם מכל אדם" זה שביקש "לב שומע להבין" וניתן לו, אך בסופו של הסיפור מדבר שלמה המלך בלשון מסורבלת וכטיפש מתנשא: "תהי זו לכם הפעם האחרונה שהתנגדתם לי וגם קיבלתם כגמולכם. אל תתנגדו לי עוד וזיכרו היטב את אשר אמרתי" (42).

הדרושים אומרים: "על אף שאנו דרושים, יש לנו מלה אצל המלך" (77). דרושים הם אנשים מלומדים. האם כך ידברו? בלשון שגויה כזו? והקוראים, האם ללשון כזו הם נזקקים?

הבאתי רק דוגמאות מעטות מן הערב-רב המבולבל והבלתי-ערוך שבלשון הסיפורים שבספר הזה.

קשה להבין מדוע בחר העורך דווקא בסיפורים אלה. אוסף אסעי עצום ואולי אפשר היה לבחור סיפורים בעלי מבנה אמין יותר ועלילה יותר מרתקת.

טעות מוחלטת היתה — לדעתי, להצמיד לניב "עבר כי ימלוך" את הסיפור שבא אחריו (דף 81-82). הסיפור מביא פירוש מוטעה לחלוטין למשמעות הניב שבראשו.

למעוניינים לבחון את רמת הספר הזה, ניתנת הזדמנות לעשות זאת בדרך ההשוואה.

הסיפור הראשון בספר שצריך להיקרא "חיים ומוות ביד הלשון" עובד פעמיים על ידי יוצרים גדולים.

ח. נ. ביאליק הרחיב את הניב בסיפורו "חלב הלבאיא" ושבשים זינגר הרחיבו בספרו "גדא וכיש גדא"².

אני מציעה לקוראים ללכת ולהשוות גירסות סיפוריות אלה לעומת הסיפור שהביא ש. אבס בספרו זה.

ש. אבס מרבה לאסוף, לשכתב, לעבד ולהוציא אוספי מעשיות. מן הראוי שיקפיד על המבנה הצורני של הסיפורים שהוא קורא להם מעשיות, ויקפיד גם על לשון וסגנון התואמים ליצירות.

1. ח. נ. ביאליק — חלב הלבאיא — ב"יהי היום", הוצאת רביר לעם, תש"ל (פכ-פח).

2. ב. זינגר — "גדא וכיש גדא", ספרית פועלים 1973.

קומקום ארץ — משל סיפורי

מאת הרצל יהרו

הצדק, מנצח — עוזרים לשומע להזדהות ולאמפט.

אלא, שלכל משל יש גם כוונות להגיע לנמשל וללמד לקח, את הנמשלים ואת הלקחים קשה להבין בלי נסיון חיים מתאים ובלי רובדי-לשון המזמינים אל אסוציאציות וקונוטציות.

הסיפור המשלי והסיפור "קומקומארץ" בכלל זה, מוביל לנמשל וללקחים. אינני בטוחה כלל שילדים צעירים — שלמענם טרחו לצייר את שפע הציורים שבספר הזה, ושלמענם טרחו להדפיס אותו באותיות גדולות ומנוקדות — אכן יבינו את נמשליו.

נושאו הנמשלי של "קומקומארץ" הוא עניין היושר הציבורי בהנהגת המדינה. סיפור כזה מתאים לטיפול בבית-הספר, כשמלמדים תלמידים להיות אזרחים טובים ומחנכים אותם לרמוקרטיה. וזה מתאים לילדים גדולים יותר שאינם נזקקים דווקא לאותיות דפוס מנוקדות וגדולות ומתייחסים בביקורת לפורמט המאויר והגדול.

בזיאתר זה של ספורי-משל מחייבים מתווכים (מחנכים, אנשי ספרות או מכשיר אורקולי).

ספרים כגון: "עלילות פרדיננד

לאחרונה הגיע לידי ספרה של שחריתה יהודאי "קמקומארץ" שיצא ב-1989, את וקשת הוצאה לאור" ב-1989, את הציורים-איורים עשה שאול נמרי. הספר, בפורמט גדול, אמור להיות "ספר-מתנה". הכריכה קשה, אותיות הדפוס גדולות ומנוקדות, ויש בו שפע של דפים מאוירים.

שאלת השאלות לגבי כל ספר היוצא לשוק היא גם השאלה לגבי הספר הזה; מי הם הנמענים שלמענם נוצר הספר? כשעוסקים בזיאתר המיוחד שהספר הזה שייך לו — הזיאתר הוא "ספורי משל", קשה לענות תשובה חד משמעונית לגבי הנמענים.

"הסיפור המשלי" הוא יצירה שראשיתה בכתב, אך היא בנויה במתכונת המשל העממי (שכידוע בריאתו הראשונה היא בעל-פה). המבנה הצורני של המשל העממי כשהוא פבולה (סיפור) דומה מאד למעשייה. ילדים, גם צעירים ביותר, עשויים להקשיב למשל סיפורי ואפילו לזכור אותו. החזרות הנוסחאיות, המבנה הדיאלוגי, הניגודים וחוסר הפרטים בעלילה, מסייעים למקשיב לקולטם והסוף הטוב שבו הצודק, או

הקריאה ועל ההבנה ומתוסף לאלה משחק הצירופים שלי, "קומקומארץ" "קומקומעיר" "קומיועץ" קומקומאזורים ועוד... משחק זה חוזר לאורך כל הסיפור והוא מעייף מחד ופשוטני מאידך.

מהר מאד מבינים הקוראים שהסיפור הזה אינו עוסק בקומקומים אלא באנשים, אז הצירופים הקומקומיים הופכים להיות מאולצים. לקוראים הצעירים, הבלתי מיומנים קשה, וכמעט בלתי אפשרי, להתמודד עם המסר הפנימי של הסיפור המשלי הזה שעיקרו ובעיות צדק ומוסר בשלטון ושפתו והעמוסה אינה מסייעת להם בכך.

ברצוני להזכיר כאן ארבעה ספרים אחרים פרייעטה של שחריתה יהודאי: "חדר של סודות" בהוצאת עקד. "רחי הכלבים המשוגעים" בהוצאת עקד. ושני ספרים, שהם אוספי סיפורים, בהוצאת רשפים: "סוד המרתף" ו"המרפסת של גיטה". הסיפורים ריאליסטיים המבוססים על זכרונות מתל-אביב הקטנה.

בסיפורים האלה ישנה עלילה שוטפת והדמויות שבהם אמינות ומרגשות. שניהם כתובים בלשון עניינית; אין הם מנוקדים והם משקפים עולמם של מבוגרים וילדים בתקופת טרום מדינה. מצאתי לנחוץ לציין את ספריה הנוספים של שחריתה יהודאי משום שלמרבח הצער אינם מוכרים לציבור הרחב, ולדעתי כדאי מאד לאוהבי ספרות לחפש אחריהם.

פדהצור בקיצור¹ "כשהנחש והעכבר נפגשים לראשונה"² הביצה שהתחפשה³ "מעשה בעכבר שלא רצה להיות עכבר"⁴ וכמובן ספריו של ש. סילברסטין שתורגמו לעברית, כשהידוע שיותר מביניהם וגם הבלתי מובן בקלות הוא ספרו "העץ הנדיב"⁵.

ספרים אלה נקלטו כולם ראשונית במישור הסיפורי (מעשיתית) שלהם ורק בזכות מתווכים מגיעים ילדים גם אל הנמשלים והלקחים שבהם. ב"קומקומארץ" הפריעו לי בו גודש הציורים והצבעים וגודש הלשון.

הציורים גודשים את הדף הגדול עד כדי איום, שפע הפרטים והצורות המסומנים בקווים כהים וחריפים גרם לי מבוכה ואי שקט שהתגברו בשל הצבעים הרבים.

לשון המספרת היא לשון גבוהה ומתייפייפת; אינה לשון עכשווית במציאות הילדות של היום, היסוד המתפזז — כגון: "הבתים מרהיבים ביופים..." "כברי בשר, תפוחים..." "ומי יערוב לגורלי..." ועוד — מכבידים על

1. א. סידון — עלילות פררנד פדהצור בקיצור — כתר לי 1976 (איורים: יוסי אבולעפיה).
2. ש. אלקיים — כשהנחש והעכבר נפגשו לראשונה — כתר לי 1986 (איורים: יוסי אבולעפיה).
3. ד. פגיס — הביצה שהתחפשה — עם עובד, שפן הסופר 1973 (איורים — המחבר).
4. א. מנור — מעשה בעכבר שלא רצה להיות עכבר — מסדה 1976 (איורים: המחבר).
5. ש. סילברסטין — העץ הנדיב (תרגום י. מלצר) — דביר 1980, איורים: המחבר.

ספר אחד — שתי נקודות מבט

"העויה עליזה, זריזות ידים ועצבות רגישה"

מאת צפרירה גר

פעם שאלתי ידיד, פנטומימאי מוכשר, מה סוד הקסם שלו והוא אמר:
"העויה עליזה — זריזות ידיים ועצבות רגישה".

המשפט הזה עלה בזכרוני כשקראתי את ספרה של מיה ירון (לוי)
בהוצאת שוקן — "הדג החמישי הוא שלך".

"עמוס פנה ויצא מן המים. הוא הרים את הקופסה הקטנה מן החול והחליק לתוכה את הדג.
הלכתי ועמדתי לידו. הוא הושיט לי את הקופסה, "קחי!" אמר, "עכשו יש כאן חמישה דגים,
הדג החמישי הוא שלך..."

הילדה לולי יודעת ש"זהותו" של הדג החמישי, תישמר רק בקושי בין
שאר הדגיגים, אבל בכל זאת הוא הדג החמישי והוא שלה ומפני כך מחזירה
לולי את כל הדגיגים בחזרה לים, כי הקופסה איננה מקום מתאים לדגיגים
ובעיקר לדג החמישי שלה, הזקוק למרחבי הים ולמלחים הטבעיים שבו, כדי
לחיות ולגדול ולהיות מאושר.

לולי, גיבורת הסיפור היא בת תשע וחצי (כמעט!) וחברה עמוס בן שש
עשרה, נער פרוע שנשר מלימודים ועסוק בבניית סירה לעצמו, כדי לשוט
באוקינוסים. הידידות ביניהם היא כעין גשר, כל אחד מהם יושב מעבר
השני של הגשר וכוח קסמים מונע מהם לעבור את הגשר ולהיפגש פנים אל
פנים, כדי שהוא יוכל להגיש לה פרח.

זה יהיה לא מדויק, אם נאמר שהספר הזה מתאר את לבטי ההתבגרות
של לולי ועמוס, לולי קטנה מדי, מכדי שתיכלל בהגדרה הזאת, ועמוס
הקשוח והמציאותי, עבר כבר את שלב הלבטים.
בכל זאת הספר הזה מתאר לבטים וחיפוש של זהות עצמית ומאבק
במציאות, מאבק של יום יום.

כבר בראשית הסיפור, לולי מתוארת כילדת קיבוץ יוצאת דופן. היא
שונה מהאחרים במידת הרגישות שלה וגם הרקע שלה שונה. אמה היא
"עובדת חוץ" עתונאית ששוהה בתל-אביב כל ימות השבוע וחוזרת ביום

חמישי, כדי לבלות "סוף שבוע" עם בעלה ועם יוחי ולולי — שני ילדיה. האב הוא אינטלקטואל — מורה והיסטוריון.

המציאות, החיים של ההורים "בעולמות שונים", גורמת לערעור היחסים בין ההורים וזה משפיע על האיוון של המשפחה כולה. ההורים משוחחים ומתווכחים ביניהם על הדרך לגשר על הפערים ולאחד את המשפחה. בסופו של דבר הם עוזבים את הקיבוץ ועוברים לאזור כפרי, על שפת הים. אמא עוזבת את משרתה בעיר ויחד עם בעלה מתמסרת להוראה בבית הספר המקומי. יוחי האב הבכור נשאר מאחור ומסרב לעזוב את הקיבוץ. כך שלולי מוכרחה להיאבק לבדה עם המציאות החדשה ולהשתדל להיקלט בבית הספר החדש. המסגרת החברתית המגובשת, "לטוב ולרע", שהיתה לה בקיבוץ, חסרה לה מאוד. היחידי שיכול לסייע לה, הוא אנטון, הכלב המוזר שצירף את עצמו למשפחה, עוד מימי הקיבוץ. הכלב הוא חוט השני המלווה את לולי במסעותיה והוא המסמל בסיפור את הנאמנות העיקשת ואת ההמשכיות.

אבל גם הכלב הנאמן איננו יכול לעזור ללולי, כי הנסיון של ההורים לאחות את הקרע שביניהם — נכשל, ולולי מוצאת את עצמה נקרעת לגזרים כשעולמה הקטן מתמוטט תחתיה.

טישטוש המציאות בספר זה, מושג בעזרת חלומות ותיאורים מופרזים של פרטים בסביבה. אם זאת הדרך הגולשת היורדת אל הים ואם זה תיאור מפורט של המקטרת של אבא. או הגשר המאיים שמתחתיו המים הסוערים. דברים משמשים סמל והופכים לכעין אגדה בכוח דמיונה של לולי. ההתייחסות של לולי לעצמה, היא התייחסות ביקורתית כואבת, אבל למרות הכל המסר של הספר הזה, הוא אופטימי ואנחנו משתכנעים שלולי האמיצה והחביבה תתגבר על הקשיים ותצליח לגדול ולהתפתח, כמו "הדג החמישי" הדג שלה, שחי לו ומבלה את ימיו בין גלי הים הסוערים. בגלל העויה של עליונות והומור וקלילותם של התיאורים והאווירה של רגישות ועצבות, אני מצפה בסקרנות רבה לספר הבא של מיה ירון, ש"הדג החמישי הוא שלך", הוא ספרה הראשון.

הדרג החמישי הוא שלך / מיה ירון (לוי)

מאת תרצה נאורי

מלמעלה מראש העץ הגדול... הכל דומה ורחוק מאד... אני חולמת שאני צפור — אבל למטה, על האדמה הייתי ילדה רגילה לגמרי...*

ספר מסוג הספרים שאומרים עליו שהוא ספר טוב לילדים שטוב מאד גם למבוגרים, וקשה להחליט אם אינו, בעצם, ספר למבוגרים על חיי ילדים. ספר שכמו מבין ענפי העץ שלמעלה, כמו מבעד חור המנעול, שהכל קטן כשהוא קרוב לעין אך הולך ומתרחק הולך וגדל ופותח לנו פתח, גם אם צר, להבין ולהיזכר בעולם שמשתכח מאתנו כשאנחנו מתבגרים, עולמו של ילד. הסופרת הצליחה להקפיד את המחשבות והחלומות, הרגשות והפחדים של הילדה הקטנה — בעתם. כמו דרך מראה חד צדדית אנחנו רואים לפנינו אם האירועים השונים בשעת היווצרם, בתמימותם הראשונית, שלא דרך המשקפיים המקטינות של המבוגר כשהוא מדבר על חיי ילד, מתוך הצורך להבין את הילד כי הוא עדיין קטן וילדותי בשעת מעשה, ומעשיו ודבריו זקוקים לתיקון ועיבוד לרציונליוציה. הפחד מפני החרש, הלא ידוע, הוא אוטנטי וחושני ביותר. לבטי ההתמודדות של הילדה הקטנה עם עובדות החיים, בשפתה שלה, שפת מחשבות הילד, במשפטים קצרים, מקוטעים, בלתי גמורים-אמיתיים עד כאב, כמו מתוך ענן חלום רחוק. הדמיון והמציאות משתלבים זה בזה ללא הפרד, בזמן אמת ובשפת אמת, ללא גלישה לשפת ילדים מתקתקה ומלאכותית.

רק בעייה אחת לא הצליחה הילדה לפתור דרך הפריזמה של בריחה לעולם חלומותיה — עולם הדרגים והציפורים ובעלי-החיים האחרים, גלי הים והחולות והכלב אנטון האהוב והמבין הכל — והיא בעיית היחסים עם האם יחסי אהבה, שנאה וכעס, געגועים לעבר לעבר הטוב שלה ושל האב, הטוב תמיד והנמצא תמיד, שלנו הם ברורים אך לילדה העמידו המון סימני שאלה, שעם כל התבונה הטבעית שבה לא מצאה לה פתרון והשאירה את הקורא במצב של תהייה.

ואולי זה בעצם עיקר הספר ויפיו, זה המצב. לא את הכל אפשר להבין בחיים. זה ספר יפהפה, רגיש, עדין ואמיתי. כדאי מאד לקרוא ולהעשיר את הנפש.

מתוך ספרה של מיה ירון לוי "הדרג החמישי הוא שלך". הוצ. שוקן.

דוד אגמון שב ושר

על "ניד ענף וענן"

מאת לאה חובב

הדובר בשיר בעיר הסואנת, בעוד הוא פמה לשירת הטבע והצפורים. כך בשיר "לפשוש לא אכפת" (עמ' 12).

על ענף צפצפה
קחרשת נן קעיר.
פשוש רק אקד
עוד נומר פה לשיר.

סואנים מסביב
קרחובות, הפכישים
אוטובוסים נושפים
נקפזים אגשים.

לפשוש לא אכפת,
ממשיך הוא קשיר
מסדהר צליל קולו
בין צצי נן קעיר.

השיר מעורר תחושה שהפשוש האחד שנותר ושר מייצג את המשורר הגר בעיר. המשורר רואה בצער שזה פשוש אחרון, "רק אחד", שכן הבנייה העירונית דוחקת את רגלי הצומח והחי. אך עם זאת, שירת אמת בוקעת ונמשכת למרות הרעש שמסביב, "לפשוש לא אכפת", והוא ממשיך בשיר. יש כאן ביטוי לדבקותו של "האני השר" ביעודו. נושא זה חוזר ועולה גם בשירים "בסוד

מזה עשרים שנה, מאז הופיע ספר השירים של דוד אגמון, "טל ועלעל" (1967), ספר שיריו הרביעי, לא הוציא המשורר לאור ספר נוסף. והנה עתה יצא ספרו "ניד ענף וענן" ובו עשרים וחמישה שירים.

כל מי שהכיר את שירתו של אגמון, יברך על שובו אלינו. שירתו היא שירה לירית במיטבה. הנוף והטבע שולטים בה, אך לא בדרך של תיאור יבש, אלא מבעד לעיניו ולבו של המשורר. שיריו הם תיאוריים-ליריים, בהם התמונה היא אמצעי להבעת רגש וליצירת אווירה.

עיון בספרו החדש מחזיר אותנו לתחושה שעלתה מספריו הקודמים. גם הנושאים וגם הפארודיה אינם משתנים. אם בספרו "טל ועלעל" היו כמה שירים שבמרכזם עמד הילד ורגשותיו (כגון: "הגידו לי אמא", עמ' 36, "חלמתי הלילה", עמ' 40), הרי כאן מתרכז המשורר בנוף, בציפורים, בעונות השנה ובפרחים.

נושא החוזר ומתרחב בספרו האחרון הוא הנוף העירוני והרגשת הניכור שחש

אגמון, דוד. ניד ענף וענן, הוצאת המחבר וקד, 1988.

הדובר את הכלים הגורמים לרעש, רדיו, טלביזיה, טלפון ושעון, תוך שימוש בפעלים ושמות שצלילם צורם, "טרטור", "תזכורת". ואילו בבית השני שולטת הדממה (א 2) והשתיקה.

מבנה השיר הוא דינאמי ויוצר מתח וסקרנות. יש בו מעין עליה לקראת השיא המובא בסוף השיר. השיר בנוי כמשפט מורכב, בו הבית הראשון הוא משפט טפל המתאר את הזמן: "כֶּשׁ" (כאשר, בזמן ...), והבית השני הוא המשפט העיקרי ובו בולט הנושא שבראשו: "אני לשתיקה או מקשיב". הסיום של השיר מביא את המסר, הנאמר לנו כביכול מפי "הדממה 'המדברת' בלי קול ו'אומרת' הכל": כאשר שקט — "העולם כה יפה וגדול". החרוז ממקד את המשמעות: בלי קול, ניתן לומר הכל, ואין צורך באבזורים מודרניים היוצרים רעש ומונעים ראיית יופיו של עולם.

"דממה מדבר" הוא צירוף אוקסימורוני, לכן מסביר אותו המשורר ומקרב אותו למציאות: "מדברת בלי קול". הקשבה לשתיקה ולדממה היא יכולת של אדם מבוגר. את הילדים יש לחנך להקשיב לשקט, וזאת עושה השיר. השקפה זו של משורר בן הדור הקודם, אינה מקובלת כיום על מרבית הדור הצעיר, הנהנה להגביר את הרעש ואף מצמיד לאוזניו אזניות גם בלכתו ברחוב. גם מן הבחינה הפרוסודית עומד השיר בעידן שנות הארבעים והחמישים. החריזה צמודה, והמשקל השלישוני קבוע, אם כי מגוון ובלתי מדויק (נע בין אנפסט לאמפיברך). עיצוב דומה רווח במרבית השירים שבקובץ.

ציפור ושיר" (עמ' 9), "מבעד לחלוני" (עמ' 13), "מה עושה כאן החוחית" (עמ' 15), ובשני שירים שכבר הופיעו בספר "טל ועלעל": "בנין ענק" (עמ' 20) ו"על מדרכת" (עמ' 14), והוא חוזר ונוכח ברמו בשירים נוספים. ואולי זו הסיבה שאגמון חזר והדפיס שוב שירים ידועים משלו, ובכך נתן לקורא לחוש שהנושא "בוער" בו עד היום.

אגמון איננו משורר "מודרני", הן בנושאי שירתו והן בדרכי העיצוב של השירים. ויש מי שיבוא ויאמר, שכמה משיריו הליריים כלל אינם שירים לילדים! אכן, שירה לירית זו הנותנת ביטוי למשורר, מובנת ונתפשת גם על ידי ילדים בוגרים ונוער, אך זו אינה שירה לילדים קטנים. המשורר אינו "יורד" אל הילדים, אלא הקוראים חייבים לעלות אל "האני" השר. ואמנם, לא תמיד תהא חפיפה בין רגשות המשורר ומחשבותיו ובין הנמענים הצעירים.

לדוגמא נעייין בשיר "דממה" (עמ' 26), בו נראה את התנגדותו המפורשת של המשורר לאמצעי התקשורת המודרניים:

בְּשֶׁהָרְיוֹ רוֹמֵם לְשֶׁעָה
וְהַטְּלֵבִיזְיָה גַם הִיא מִחֶרֶשֶׁה,
וְלֹא עוֹד טְרַטוֹר טְלֵפוֹן,
וְלֹא עוֹד תְּזַכֵּרְתְּ שֶׁעוֹן.

אֲנִי לְשִׁתִּיקָה אֲזוֹ מְקַשֵּׁב,
לְדַמְמָה הַמְדַבֵּרֶת בְּלִי קוֹל,
לְדַמְמָה הַאֹמֶרֶת הַכֹּל:
עוֹלָם כֹּה יָפֵה וְגָדוֹל.

שני הבתים בשיר עומדים כמעין תקבולת ניגודית זה לזה: בראשון מונה

שם הקובץ, "ניד ענף וענף", הולם מאד את התנועה הרבה שבטבע המובעת בשירים (ראה: ג'יע הכל", עמ' 18). שורה זו מסיימת את השיר "שתי חוחיות" (עמ' 23), שנדפס כבר בספר "טל ועלעל" (עמ' 30). המשורר חזר ושיבץ שיר זה בצד שירים אחרים שהציפורים עומדות במרכזם, ובתוכם גם החוחיות. אורה איתן, שאיירה את "טל ועלעל", איירה גם ספר זה. חבל שהאיורים כאן

הם בשחור-לבן ואינם צבעוניים. אך אם נשווה את איוריה שבספר הקודם לאותם ארבעה שירים החוזרים כאן ושם, נראה לי שבספר "טל ועלעל" הם מוצלחים יותר, בעלי קו עדין ומדויק, ומתייחסים לשיר עצמו. כאן נדפסו לעיתים שני שירים בעמוד אחד ולשניהם ציור אחד "ניטראלי", ולא איור ספציפי לכל שיר, וחבל.

עם זאת, יש לחזור ולהדגיש, שטוב עשה דוד אגמון בכנסו את השירים שבאמתחתו, ובשתפו את הקוראים הצעירים בהגיגי ליבו המובעים בשירה לירית ענוגה.

... ספריו של דוד אגמון: גשם ראשון, דביר, 1958; סביונים ושמש, מסדה, 1989; הבאתי שיר, יזרעאל, 1966; טל ועלעל, יזרעאל, 1967.

ילד ואבא-ילדותי*

מאת אביבה לוי

נסיבות החיים משתנות, החיים פחות. בספר שלפנינו נסיבות החיים אכן שונות. רונית מטלון מכוונת את מצלמתה אל הווייחיים בשכונה קטנה. לפני כמה עשרות שנים. כל שהיה אז אוטנטי, מצטייר היום כמיבדה. תיאור הווייחיים צבוע בצבע העוני.

הסיפור מתחיל בלוויה של נחש, שהרג הילד בנימין ומסתיים במסע חסר תוצאות של חבורת ילדים אל העיר הגדולה תל-אביב, להחזיר כלבה אבודה ואב שנעלמו. ומשם-לכאן, אין חוט העלילה מתוח כל עיקר. כעדותה של המספרת "יש דברים שהיה חבל לי עליהם ושלא הובילו באופן הגיוני, מן ההתחלה לסוף, אלא דווקא לשבילים צרדיים" (11).

השהייתה של העלילה, והפנייה לתיאור דמויות ומצבים, תורמת לעושר התמונה הכללית ועל רקע זה בולטת יותר הפרובלמטיקה האישית האנושית הבאה לידי ביטוי, בסיפור, ביחסים שבין הילד בנימין לאביו מסייה רובר.

כבר בהקדמה מזכירה המחברת את ניסים, סגן ראש המועצה המקומית; "ניסים זה אם ישבור רגל אחת, יגיד "ברוך השם, יכולתי לשבור שתיים" (10). ניסים זה הוא ראשון לשורה ארוכה של דמויות, ודמויות משנה, שהם

* על: מעשה שהתחיל בלוויה של נחש. מאת: רונית מטלון, דביר, 1989, עמ' 268.

צנועים או שוגים בחלומות. בריות המתקיימות בשולי החיים. והרוגמאות רבות:

סתא ראשל למשל, של בנימין ושל מרגלית, דמות רבת צבע. כולם מכנים אותה מאדם ראשל "מפני שהם רוחשים לה כבוד. ומפני שהיא עומדת על כך". היא יודעת מי התחתן ומי התגרש... מתמצאת ברפואה — מכיון שהיתה חולה כל ימיה... מכינה ללבם של הנשואים ורווקים. מכיוון שבחייה הספיקה להיות גם נשואה וגם בורדה (16).

סתא ראשל עסוקה בזכרונות, בבישולים, במכאוביה בעיקר. היא אוון קשבת, מפורת אמרי חוכמה: "להאמין לגבר זה כמו להאמין למים במסננת". אכן פעם אחת עשתה מעשה, הצליחה להוציא ממאדם כרכורה הקמצנית המישים לירות תמורת הכלבה שאבדה, באשמתה. גבי מרים אמם של הילדים, אשה עמלה, שתקנית, למודת סבל, שאיפתה לשלוח את בנה בנימין, לפנימיה. כך משפחת ענתבי, מוטי ורבים אחרים.

גיבורי הסיפור הם: הילד בנימין ואביו מיסיה רובר. בנימין הוא ילד הטרוד בבעיות של מבוגרים כלומר, בבעיות של כסף ופרנסה אך מחונן בכל התכונות הקוסמות שיש בילד, מנהיג חבורה עשיר בחלומות עשיר בתוכניות, אספן בעל דמיונות, חובב בעלי-חיים אמיץ. מצבו הוא כזה, שאותן תכונות קוסמות המצויות בו מצויות גם באביו. "מיסיה רובר, היה מתכנן תוכניות, מבשל תבשילים משונים, קורא עתונים וספרי הרפתקאות עליו ובעל שאר רוח. מידי פעם היה אורז מזוודה ונפרד מילדיו כדי לחפש את עתירו. כאשר לאחר תלאות, פוגשים בנימין ואחותו באביהם, הוא מספר להם על מעשיו. פגישות רבות עם אנשים חשובים בעלי השפעה, כדי לקדם את תוכניותיו, והן: להקים חברה שמייבאת קפה ותוכים מדברים מאפריקה או להוציא שבועונים עם "תמונות כמו שיש בחוץ לארץ" (155).

כפי שניבאה מאדם ראשל, מהפגישה הזאת לא ייצא שום דבר וכל אחד יחזור למקומו.

הילדים חוזרים לביתם לאחר שאביהם כיבדם בארוחה שאת מחירה שילם — בכסף שלוהו.

יותר מזה לא יכול בנימין לקבל מאביו לא עצה ולא תמיכה. סיפור המתחיל בלוויה של נחש — הוא סיפור על ילד ועל אבא ילדותיים. אין הוא היחירי בחיים ולא בספרות-הילדים. יש בו קסם עצוב.

המתמכר לקריאה

(מלים מספר לזכרו של רע לילדות רחוקה, אוריאל אופק ז"ל)

מאת רות גפן-דותן

בערב רה"ש תשמ"ה, במפגש בנושא ספרות-ילדים, בביה"ס לחינוך של התנועה הקיבוצית "אורנים", קבלתי מידיו של אוריאל אופק ז"ל את ספרו "סנדל הזכוכית של החתול במגפיים", (רשפים/דביר) פרי מחקריו על גילגולן של אגדות. על עמוד שערו כתב לי: "...לזכר אותם ימים שבהם טייל החתול בגפיים נעול סנדלי זכוכית בשבילי העפר של שכונת בורזוכוב, בואכה שבא-טחנות..."

על הדרכים ההן, בשכונה שאינה קיימת עוד, כעל כל סיפורי "השכונה" של אורי חשבתי הרבה בחפשי דרכים לעידוד קריאתם של ילדים בעודגנו, בלבטיי להחזיר עטרת "ספרים הם ידידים" לילדים, כאשר הם.

"הארם", כך טעו המשורר, "אינו אלא תבנית נוף מולדתו..." — וכדי להבין מה היה בה באותה "פיסת ארץ קטנה" שהיתה עכשו של אורי ז"ל, יש לחזור אל אותה שכונה של שנות השלושים, בה ה"ואדי היה הגבול" ו"אין סודות בשכונה" — ועוד... ועוד... ספרים שכתב אוריאל על ימי ילדותו ושחר נעוריו.

סיפורים רבים שמע אורי הילד בבית-הספר, מפי מוריני ומחנכינו, מהם ב"תום שבוע הלימודים" — השעה שנעלה את ביה"ס ביום ששי, והיתה טובה לכל סיפור יפה וכך מדי שבוע בשבוע, כל שנות הלימודים בבית-הספר. ומפי המורים שמענו יצירות ספרותיות, שנקראו בפנינו כחלק מנושי הלימוד או שהומלצו כראויים להיקרא ברמה וברבים, גולת הכותרת היתה: הספרייה. והדמות המרכזית בספרייה — יפה גולדשטיין ז"ל. יפה ז"ל הכירה כל ספר וכל ילד ונהגה לשדכם זה לזה. היא-היא שדאגה כי תמיד והיה ספר באמתחתנו. היא-היא שהיתה מדווחת, לפחות אחת לשבוע, להורים ולמחנכים על ילדים "טובים" (שקוראים הרבה) ו"רעים" (שאינם כאלה...)

היא גם זו שקבעה למי מהתלמידים לתת ספר אחד ולמי שניים וגם שלושה (לשבוע, כמובן). היא גם זו שקבעה את תור החלפת הספרים החדשים (שכל אחד מהם היה "חגיגה" לכשעצמו ומעטים היו באותם ימי שנות ה-30).

יפה ז"ל היתה זו שהסבה את תשומת-לבי לאורי הקטן, המנומש, החייכני והיחפן. הייתי בוגרת ממנו בשלוש-ארבע שנים, שנחשבו אז לפער משמעותי לגבי

התרועעות בחברת הילדים. גם כאז (כן עתה) היו ה"גדולים" מנסים להשתלט ולהיות פטרוני "הקטנים", כאשר החצופים שבאחרונים, הועמדו על מקומם בשיטה כזו או אחרת, משיטות הילדים באשר הם... ופתאום... הקטן הזה, אורי לבית פופיק מקבל לפניו את כל ספרי ההרפתקאות החדשים והמרתקים — כשבאתי בטענות "גיל ונותק", ליפה הספרנית ז"ל, ודרשתי סוף לאפלייה הזאת, אמרה לי חר וחלק שלא אתערב בנה שאינו עסקי והואילנה להוסיף לי גם הסבר: (הזכור לי בנעך-כך:) "אורי אמנם צעיר ממך בשלוש כיתות, אך הוא חכם כזה, קורא מהר ויודע גם לספר מה קרא ומה קרה ומה הוא חושב על הספר לכן חשוב לי, שיקרא ראשון, כדי שיגיד לי מה חושבים ילדים על הספר ויעזור לי להתאים אותו לגיל..."

[עיקרון "ההתאמה לגיל" יזזה אינו בשבילך" היה קודש ליפה. רק מי שהיתה לו משפחה בוגרת-קוראת יכול היה, בעזרתם ובעיקר כשהחליף למענם, לפרוץ מעגל זה].

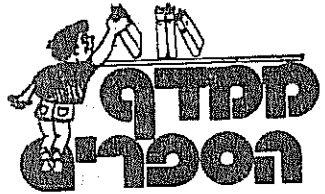
כך הכרתי את אורי. נפגשנו לעתים קרובות מאד ליר דלפק ההשאלה. התחלנו לשאול אותו על-הספרים שקרא (לרוב היו בידיו שניים שלושה בעת ובעונה אחת). הוא קרא ה—כל! (גם מה ש"לא היה בשבילי").

כך גם החלה דרכו הספרותית בעלון בית-הספר, ב"דבר לילדים" ב"במעלה" לראשונה ביקורת על ספרים) מבית ספר בעיקר) ואתם ובמקביל פרי יצירתו, בעיקר שירים.

כך, בשני אפיקים אלה של ביקורת ספרות-ילדים ונוער ויצירה משלו, התפתח וצעד אוריאל ז"ל. כך פתח שערים וקרב ספרות לדורות רבים של ילדים על הוריהם ומחנכיהם, גם כמבקר, גם כמשורר וסופר וגם כעורך.

על כל אלה הדברים ועל דמותו החייכנית, טובת הלב, "המפרגנת" לזולתו, הרבית הדרך הזאת של שילוב כל הגורמים בחינוכו של הילד היצירתי — הקורא, אני מרבה גם לחשוב (ולעסוק) באלה הימים.

כי הרי גם אז, באין רדיו, טלוויזיה ומבחר קולנועי עשיר וחומר מודפס שאינו-ספרותי, הגוזלים, כביכול, זמנם של ילדים בעידוננו, היינו שנו ואורי ז"ל כאחד מאתנו, ילדים ובני-נוער מאד-מאד עסוקים. ימינו, ערבינו, לילותינו ושבתותינו, מלאו פעילות חברתית (בביה"ס ובתנועת הנוער) ומגיל צעיר מאד אף "בשורה", להא היא ה"הגנה" — ובכל-זאת לא מש הספר מילקוט דרכינו, כל הימים האלה. ברי לי כי את סיבת אי-קריאת ילדים בעת הזאת יש לחפש לאו דוקא בסיבות חיצוניות, אך זה, כמוכן כבר נושא, אחר... ואם עדיין לא מעטים הם הקוראים בין הילדים ברי לי, כי בתרומתו של אוריאל אופק ז"ל, להעמקת קריאתם, ליצע "על" ולתכנים כאחד, היה וישאיר לו מקום נכבד מאד כמוביל בתוֹך.

לכיתות נמוכות

שמונה סיפורים, לכיתות נמוכות, מלווים בתמונות על חייו של יגאל אלון: ילדותו בכפר תבור, חברותו עם בן השיק, סוסתו, שירתו בפלמ"ח, שר בממשלת ישראל. כל סיפור מודפס בצבע שונה ומנוקד. לשון הסיפורים קלה וברורה והם משמשים כהבזקים המאירים את דמותו הרב-גונית של יגאל אלון. (א.ל.)

רועי ועידו, שני חברים תל-אביביים. בונים רפסודה, כדי לשוט על הירקון. עידו הוא ה"פרופסור", בעל הידע והאמצאות. עמל רב ותושיה רבה השקיעו השניים עד שהם הצליחו להשיק את הרפסודה למי הירקון — ומשם הדרך למסע הרפתקאות בים אינה רחוקה. סיפור קריא, כתוב בחן-רב. (ש.י.)

נושאו של הספר הוא משפחה חד-הורית, הגיבורה היא תמר אשר "אמא שלה היא גם אבא שלה". תמר משתפת את אסנת בסוד המערה המיסתורית שלה, על שפת הים, השמירה עליה והרחבתה.

תמר מגלה לאסנת את סודה כי אביה אינו מקיים אתה קשר, מפני שיש לו משפחה אורת, והיא, תמר, הסוד שלו. (ש.י.)

שנים-עשר שירי-סיפור. בכל אחד מהם מובאת בעייה, כתוצאה מהתמודדותו של הילד עם העולם הסובב אותו: תקשורת עם העולם האנושי. מיומנות הדרושה לשם שימוש בחפצים והבנת תופעות טבע.

הבעיות מעוררות סקרנות, אך גם הרגשת חוסר-אונים. הילד לומד, שאירועים דומים קורים גם לילדים אחרים,

יגאל שלנו, סיפורים לגיל הרך, כתבה: רינה רוחם, הוצאת הקרן הקימת לישראל, תנועת המורים והגננות למען הקק"ל.

המסע של קיוסק! כתב: אודי דיין, ציירה: מרים גרמיוז, הוצאת מעריב "קריאה ראשונה" 1989, 102 עמ'.

אמא היא גם אבא, כתבה: ציפי שחרור, הוצ' מעריב 64 עמ', מנוקד.

יהיה טוב מתן, סיפור: ירדנה הדס ודינה דניאל, ציירה: גילה גפני, הוצאת עופר, (לא ממוספר, ולא צויינה שנת ההוצאה), מנוקד.

ומקבל חיזוק ועידוד להמשיך בפעילויותיו ולמצוא סיפוק והנאה בנסיונותיו.

המחברות, שהן מחנכות, הוסיפו הצעות עקרוניות להורים, כדי לעזור להם ליישם אותן גם בסיטואציות שונות מאלו המתוארות בספר.

עשרה סיפורים ריאליסטיים מחיי ילדים: על ילד שהיה מחוץ לחברת ילדים וכיצד התקבל לתוכה; ילדה במוסד הזוכה למשפחה אומנת וכדו'. בסיפורים מסר אנושי ולאומי. דרך הכתיבה איטית, נרחבה ומתמשכת. האיורים בשחור לבן אך בהירים ומבארים את תוכן הסיפורים. (א.ל.)

ספר "הלמה" הוא אוסף מעשיות הבאות לתת תשובה לתופעות טבע שמסביבנו. הסיבה כמוכח בלשון הלצה, שכן אין אמת בנסיבות המתוארות וההסבר מהווה את ההומור ואת עמוד השדרה של המעשייה.

מירי ברוך ערכה מגוון סיפורי "הלמה" מקצתם עיברה והוסיפה.

בספר רשימה של המקורות לסיפורים, ורשימה נוספת של יצירות לקריאה.

סיפור בחרוזים, על סוד כוחם וקיומם של הליוויתנים. הליוויתנים כשהיו פעם קטנים חיו מתוך אחווה אך לפתע בא עידן הקרח על העולם והים קפא. הבינו, כי כיוון שהם קטנים וחלשים מאיימת עליהם סכנת הכחדה. מלכם, מלכידג, העלה הצעה, להעביר את כל הכוח וכל החום שיש בהם לגוף אחד ולנפש אחת.

ואז, האחד שיקבל את אלה — יגדל ויתעצם וגם יינצל וימשיך את קיומם של עם הליוויתנים.

בן המלך וחברתו הנסיכה, נבחרו, למשימה. הם גדלו למימדי ענק ועל חוף בטוח אליו שטו — הולידו את צאצאיהם הענקיים.

סילונייהמים האדירים היוצאים מקירבם של הליוויתנים הם דמעותיהם על אבותיהם שאבדו במצולות. אגרה יפה ומוסר השכל בצדה.

סיפור מחורז, שנושאו: חלום שנשכח, והילד, בעל-החלום, יוצא לחפשו ב"גן החלומות האבודים". במסע חלומי נוסף נושא שכיח: "והוא יחייך ועינים יפקח /

הלו הלו מיכל, גאולה קדם, איורים: ה. הכטקופין, הוצאת ש. זמון בע"מ, ת"א 1989, 88 עמ', מנוקד.

ספר "הלמה", מאת: מירי ברוך, אייר: דני קרמן, הוצאת עם-עובד 1988, לא ממוספר.

משהו על ליוויתנים, כתב: אבא קובנר, הוצ' ספרית פועלים 1989, 21 עמ', מנוקד.

גן החלומות האבודים, כתב: יהונתן גפן, ציירה: אריאלה וידור, הוצאת

אבל החלום נעלם ונשכח", כדברי לאה גולדברג.
 יש אמת פנימית בטיפול בנושא, והמסע מעניין ואף מפחד:
 גן החלומות הטובים. בצד גן החלומות הרעים, בשניהם יש
 אלפי חלומות אבודים ויום נוספים עוד רבים.
 הדמויות הבלתי הגיוניות שהילד פוגש, הולמות את
 האבסורד שבחלום. יש כאן מעין הרפתקה חלומית. וכשם
 שלא ניתן לזכור חלום שנשכח, כך הדרך לחפש אותו היא
 אבסורדית.
 מעניין!
 (ל.ח.)

הסופרת בחרה למען ילדי הגן מספר סיפורים המתארים את
 דמותו של בן גוריון.
 שמות הסיפורים הם: החושב, הנוטע, בן גוריון וילדי הגן,
 הכרות המדינה, הרועה.
 כל סיפור הוא בבחינת תמונה המשקפת את אורח חייו
 ומעשיו.
 המוטיבים בסיפורים הם כאלה שהילד יכול לקלוט ולחוות
 בעזרת התמונות הנאות והסיפורים הקליטים.

בן גוריון שלנו, כתבה:
 רינה רותם, הוצאת
 תנועת המורים והגננות
 למען הקק"ל.

לכיתות בינוניות

אלישע, נער בן שתיים-עשרה, נפל בקרב על ירושלים, בשנת
 תש"ח, בעת שעזר לעבודות ביצורים.
 המחברת טווה סביב סיפורם של אלישע ומשפחתו את
 סיפורה של תקופת מלחמת השחרור. רוב השמות בספר זה
 הינם בדויים וכן גם רוב האירועים המוזכרים בו.

אלישע, כתבה: רעה
 בלטמן, כתר 1989, 153
 עמ', מנוקד.

יחסי אח קטן — אחות גדולה ויחסי ההורים אליהם. הדס
 מבקשת ליום הולדתה העשירי, כמתנה, שני נחשים.
 התנגדות ההורים נחרצת, אך החלטתה נחושה: לעבוד,
 להשתכר, ולקנות אותם בכספה. אחיה, שלומי, בן השבע
 מצטרף לעבודותיה היוזמות ומנסה לעזור לה. יחסו אליה
 אמביוואלנטי, והיא מקנאה בו — "החמוד" — על אהבת
 ההורים אליו.

אחותי הגדולה מכולם,
 כתב: עוזי בן כנען,
 ציורים: מיקי בן כנען,
 כתר (ראשית קריאה)
 1989, 149 עמ', מנוקד.

המציאות המתוארת בספר מוגזמת. הספר רצוף צעקות
 מראשיתו ועד סופו! הדס צועקת, ההורים צועקים. הדס
 מתחצפת ומשתמשת בכינויים בוטים כלפי הוריה
 ("מגעילים" אתם). הקורא שומע רעש צורם ובלתי נסבל.

הער האחרון, כתבה: עמי
 גדליה, כרטא 1989, 147
 עמ'.

הרהורי שלומי מודפסים באות שונה — המחבר קורץ
למבוגרים ומביא "פסיכולוגים", לא תמיד אמין. ההומור
הסיטואציוני שבספר. — לא תמיד מצחיק... (ל.ח.)
— לא תמיד מצחיק...

לכיתות בינוניות-גבוהות

העד האחרון, כתבה: עמי גדליה, כרטא 1989, 147 עמ'.
מורה בבית הספר בעיר קטנה בשכדיה טוענת כי יש לשקול
בכובד ראש דעות אחרות על השואה, לא ייתכן שמספר כה
רב של יהודים, נרצח, יש מספיק היסטוריונים המספרים
שהדברים לא קרו כפי שהיהודים טוענים. תלמיד בשם
אריק, ספורטאי וחכיב בנות יוצא כנגד הגירסא של המורה
ובסיוע חבריו לביתה, הוא מצטט עדים שהשואה אכן היתה,
הם, העדים, חשו אותם על בשרם.
אריק מצליח להביא לפיטורי המורה. ספר מרתק וחשוב
(לפי הצהרת הכותבת מקרה אמיתי). (ש.י.)

האסופית — אן מהחוזה
הירוקה, תירגמה: טלי
נחיב-עירוני, 270 עמ'.
אן מאבונלי, תירגמה:
טליה דאי, 241 עמ'.

טרילוגיה מאת הסופר ל. מ. מונטגומרי.
הספרים יצאו בהוצאת כתר, 1989, וזה תוכנם:
האיבר מתיו ואשתו מרילה, רצו לאמץ נער יתום כדי
שיעזור להם בעבודות המשק ובמקומו הגיעה נערה
תמהונית בשם אן.

אן כובשת את ליבם של מתיו ומרילה הודות לכשרונותיה
ומעלות אופיה, וביתם הקר הופך למקור של תעלולים,
אושר ושמחה.

אן זוכה במילגה המאפשרת לה ללמוד בעיר הגדולה, אך
לבה אינו נותן לה לעזוב את מרילה אמה המאמצת,
שהתאלמנה.

אן מתמנה מורה בבית-הספר המקומי, ונעשית לדמות
מרכזית בקרב בני הנוער בכפר.

ליבו של גילברס הנבון ויפה-התואר יוצא אליה אבל אן
עדיין מחכה לאביר חלומותיה.

בכרך השלישי, אנו פוגשים את אן בעיר הגדולה לומדת
במכללה, מצליחה בלימודיה ונסחפת להרפתקת אהבה
גדולה. בסופו של דבר היא מוצאת את בחיר לבה האמיתי
והיחיד. (א.ל.)

לכיתות גבוהות

שלומית התביישה, שאחיה מעט איטי, ולכן חריג. ולא ידעה כיצד להתמודד עם שיבוצו בכיתה המיוחדת שבבית ספרה. זו רק אחת מן ההתלבטויות של חברים בכיתה, או של בני משפחה. 27 סיפורים של התלבטות מרכיבים את ספרה החדש של נוגה מרון "איך יוצאים מזה". השימוש בסיפורי התלבטות ככלי לחינוך, לחשיבה ערכית, נפוץ בין מחנכים. המחברת חושבת שאפשר לפתח מודעות לערכים מוסריים על-ידי יצירת הרגל לחשיבה באמות-מידה ערכיות. בכל סיפור נקלע הגיבור להתלבטות, שמחייבת אותו לבחור בין 2 ערכים. לרוגמא: נאמנות לחבר או אמירת-אמת וכדו'.

איך יוצאים מזה, כותרת משנה: חומר למחשבה בדילמות שהיו ויהיו, כתבה: נוגה מרון, איורים: מירה וינשטיין, הוצאת נועם 1989, 111 עמ'.

התאבדות בני נוער היא הנושא המרכזי. אסף, הנער המוצלח והמבריק, בן יחיד לאב ניצול שואה, מפתיע את הכל בהתאבדותו. עומרי, חברו, נשבר. מתוך חוסר הבנה למעשה ירדו, ונוטה אף הוא ליאוש והתאבדות. נעמה חברתו פועלת לעזרתו ולהצלתו. מתבררת אף הסיבה להתאבדות אסף, ומתגלית דמותו האמיתית. הספר כתוב במגמה ברורה להתמודד עם הסבל וההלם של החברים והמשפחה. הנסיון לעמוד על גורמי התאבדות (אהבה נכזבת) נראה מלאכותי ולא אמין ואף סנטימנטלי. חסרה העמקה פסיכולוגית. ואעפ"כ הספר נקרא בעניין. ערכו בעצם חשיפת הנושא.

למרות כל האכזבות, כתבו: גלילה רון פדר וד"ר זאב ברגמן, "אדם", מוציאים לאור 1989, 152 עמ'.

ספר בלשי, שמטרתו דידאקטית: פרשיות מימי תל-אביב הקטנה, המובאות כדי לקרב את העבר לתלמידי ההווה. הפרשייה המועלית — דמיונית, אך הרקע ריאליסטי. שני תלמידים, יוני ויובל, מתבקשים לכתוב עבודה על ת"א. הם פוגשים בנער אריאל, המושך כורסא מחצר בית-ספר הנהרס בצו העירייה. שני אלמונים מנסים להוציאה מידיו. מכאן הופכת העלילה למתח בלשי: אריאל מוצא בכורסא יזמן אישי, של אדם שנרצח בתחילה המאה ובו רמזים על אוצר. האוצר נמצא לאחר פיענוח החידה: כינור "גארניירי" יקר מאוד.

שאגת האריה הדומם, כתבה: ארנונה גדות, ציורים: מרים גרמיון, ספרית מעריב 1988, 111 עמ'.

פרופ' זקן לארכיאולוגיה עוזר לנערים. העלילה מותחת, אך נראית מלאכותית ובלתי אמינה.

המטרה הלימודית הושגה חלקית בלבד, כי הפרשה
דמיונית. (ל.ח.)

ספר בעל אופי אוטוביוגרפי של יצחק קינן (ועקנין). יליד
מארקש שבמרוקו. המחבר מתאר את ילדותו, משפחתו,
דמות אביו הציוני שעלה עם סבתו של המחבר לא"י. אך חזר
לשאת את אמו, ונשאר במרוקו. החווי היהודי במרוקו,
נפרש בהרחבה: ביה"ס אליאנס ומורהו, סיבוני, המכה על
קצות הידיים ואף נותן "פאלאקות", מאכלים אופייניים וכו'.
אחדים מבני המשפחה נשלחו ארצה יום לפני עליית
המשפחה כולה. תיאור עלייתו של המחבר עם קום המדינה,
מחנות המעבר באיטליה ובצרפת. לניצולי השואה, ולאחרים
משארית הפליטה.

הספר כתוב בסגנון גימטיליות ובהתרפקות על העבר וחסר
בו מתח. (ל.ח.)

ילד מן המדבר, כתב:
יצחק קינן, מסדה 1988,
181 עמ'.

המשתתפים בחוברת

- אורגד דוריה — סופרת.
אלקד-להמן אילנה — מרצה לספרות ילדים, מכללת לוינסקי.
ברגסון גרשון — חוקר ספרות ילדים, משרד החינוך והתרבות.
גר צפריירה — סופרת, מבקרת.
דניאלי דינה — מרכזת מסלול הגיל הרך, סמינר בית-ברל.
הדס ירדנה — סופרת, בית ברל.
ד"ר חובב לאה — חוקרת, מרצה, בימ"ד למורות וגנות "אפרתה".
לוי אביבה — משרד החינוך.
נאורי חרצה — מורה.
רגב מנחם — חוקר, מרצה, המכללה ע"ש ילין.
רו הרצליה — סופרת, מבקרת, מרצה בספרות ילדים.
שטיין דליה — מדריכה, מכללה ע"ש לוינסקי.
חמיר עדה — עורכת.

עיון ומחקר

א. לשנת הלשון

- בין שירה לשעשועי לשון — לאה חובב 3
 המילים הן צעצועים — דליה שטיין 13
 המלה כנושא לשירי ילדים — מנחם רגב 18
 ב. "החתול במגפיים" מאת לאה גולדברג / שיר טבע או שיר לירי —
 אילנה להקד-להמן 21
 אכלו ילדים — ירדנה הרס ודינה דניאלי 26
 יש עתיד לספרות העבר — ערה תמיר 33

פרס זאב לשנת תש"ן

- נמוקי השופטים להענקת פרס זאב תש"ן 36
 לשלומית כהן-אסיף — על ספרה "מוכר העננים"
 לעמי גדליה — על ספרה "הער האחרון" 37
 דברי מר נחמיה ברוש 38
 דברי ברכה של הגבי מירה מאיר בשם המו"לים 40
 חברי כלת הפרס שלומית כהן-אסיף 41
 דברי כלת הפרס עמי גדליה 44
 עודד בצר ז"ל — הרצליה רו 46
 מילים לזכרו של ידיד — דורית אורגד 50
 51

ביקורת

במבט ראשון : (1) זכובה ומזומובה; (2) וילנה סוף הדרך; (3) המלחמה
 בסוף הדרך; (4) תולדות חייו של יוהן סבסטיאן באך;

- (5) תחנת בגדד אינה עונה 52
 החיים והמוות ביד הלשון — הרצליה רו 55
 קומקום ארץ / משל סיפורי — הרצליה רו 57

ספר אחד — שתי נקודות מבט

- "הענייה עליזה, זריזות ידים ועצבות רגישה — צפריירה גר 59
 הדג החמישי הוא שלך / מיה ירון לוי — תרצה נאורי 61
 דוד אגמון שב ושר — לאה חובב 62
 ילד ואבא ילדותי — אביבה לוי 64
 המתמכר לקריאה — רות גפן-דותן 66

ממדף הספרים

- המשתתפים בחוברת 68
 התוכן בעברית 73
 74

SIFRUT YELADIM VANOAR

JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

DECEMBER 1989, Vol. XVI No. 2 (62)

8 King David St.

ISSN 0334-276X

Jerusalem, Israel

Editor: G. BERGSON

CONTENTS

STUDY AND RESEARCH

Between Poetry and Punning	<i>Dr. Leah Hovav</i>	3
Words are Play-things	<i>Dalia Shtein</i>	13
The Word as Subject in Poetry for Children	<i>Menachem Regev</i>	18
Puss in Boots by Leah Goldberg:		
Nature or Lyric Poem?	<i>Ilana Lehman</i>	21
Children! Eat!	<i>Yardena Hadas, Dina Danielli</i>	26
There is a future in Literature of the Past	<i>Ada Tamir</i>	33

THE ZEV AHARON PRIZE FOR 1989

<i>Findings of the Judicial Committee</i>		36
<i>The Prize Recipients: Shlomit Cohen-Assif; Ami Gedalia</i>		37
MEMBERS OF THE JUDICIAL COMMITTEE:		

Mr. Gershon Bergson; Dr. Leah Hovav; Dr. Miri Baruch

GREETINGS BY:

<i>Mr. I. Navon — Deputy Prime Minister and Minister of Education</i>		
<i>Mr. Nehemia Brosch; Mrs. Mira Meir</i>		40

WORDS IN MEMORY OF ODED BETZER

<i>Herzlia Raz; Dr. Dorit Orgad</i>		50
-------------------------------------	--	----

REVIEWS

At First Sight	<i>Gershon Bergson</i>	52
Life and Death Through the Tongue	<i>Herzlia Raz</i>	55
"Kum-Kum Eretz"	<i>Herzlia Raz</i>	57

BOOK REVIEWS: *Dr. Leah Hovav*

<i>Zafrira Ger / Tirtza Naori / Aviva Levy / Maya Yaron</i>		59
---	--	----

FROM THE BOOKSHELF

68